

EUROPEAN HUMANITIES STUDIES:
State and Society

**EUROPEJSKIE STUDIA
HUMANISTYCZNE:
Państwo i Społeczeństwo**

EUROPEAN HUMANITIES STUDIES:
State and Society

EUROPEJSKIE STUDIA HUMANISTYCZNE:
Państwo i Społeczeństwo

SCIENTIFIC COMMITTEE/ KOMITET NAUKOWY

Ivan Bekh – Institute of Problems of Education NAPS of Ukraine (Ukraine)
Zlata Boyko – Peoples' Friendship University of Russia (PFUR, Russia)
Magdalena Fiternicka-Gorzko – Pomorska Akademia w Słupsku (Poland)
Maria Groenwald - University of Gdańsk (Poland)
Victor Kotsur – Perejaslav-Khmelnytsky State Pedagogical University by Grygoriy Skovoroda" (Ukraine)
Oleksandr Ljashenko – National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ukraine)
Ursula Majher-Legaviets – Foundation by Mikolaj Rey (Poland)
Tatiana Martsynkovskaja – Psychological Institute (Russia)
Vladimir Menshikov – Daugavpils University (Latvia)
Katerina Ovcharek – Institute of Positive Psychology (Bulgaria)
Mutlu Parkan – University of Stambul (Turkey)
Janna Petrochko – Institute of Problems of Education NAPS of Ukraine (Ukraine)
Vitaly Rubtsov – Moscow Psychological and Pedagogical University (Russia)
Valentyn Rybalka – East European Institute of Psychology (France - Ukraine)
Oleksandra Savchenko – National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine (Ukraine)
Irina Simaeva - Baltic Federal University by I. Kant (Russia)
Henryk Sobchuk – Polish Academy of Sciences (Representation in Kiev) (Poland)
Beata Stanishevskaja – Polish Academy of Sciences (Representation in Kiev) (Poland)
Olga Sukhomlynska – Institute of Education, NAPS of Ukraine (Ukraine)
Irina Surina – Pomorska Akademia w Słupsku (Poland)
Hideko Takeyasu – Kyoto Women's University (Japan)
Alexandr Vinogradov – National University of "Kyiv-Mohyla Academy" (Ukraine)
Herbert Gottfried Zoglowek – Pomeranian University, Słupsk (Poland); University of Tromsø-Norwegian Arctic University, Alta (Norway)

EDITORIAL BOARD/ KOMITET REDAKCYJNY

Irina Manokha – Chief Editor, Doctor of Science, Professor
Andrzej Mirski – Science Editor, Ph.D., Associate Professor
Gabriele Simoncini – Deputy Editor, Dr., Professor
Wojciech Zhwolinsky – Science and Language Editor (Pol.), EEIP (Ukraine - France)
Natalia Iaremchuk – Science and Language Editor (Pol.), EEIP (Ukraine - France)
Andriy Vornachov – Science and Language Editor (Engl.), EEIP (Ukraine - France)
Daria Arinicheva – Stylistic and Language Editor (Engl.), EEIP (Ukraine - France)
Julia Poliarush – Support Manager, East European Institute of Psychology (EEIP) (Ukraine - France)

Project of cover page and maket-book: **Olexandr Omelyan**

EDITOR/ WYDAWCA:

East European Institute of Psychology (EEIP) / Wschodnioeuropejski Instytut Psychologii
Oddział w Krakowie (Polska) - 30-009 Kraków / Oddział w Kijowie (Ukraina) - 03039, Kijów, Ukraina
str. Holosiivska 13, of. 528-530, 03039, Kyiv, Ukraine

Partnership / Współpraca

Polska Akademia Nauk (Przedstawicielstwo w Kijowie), pl. Defilad 1, 00-901 Warszawa, Poland
Fundacja im. M. Reja, ul. Nad Potokiem 20, 30-830 Kraków, Poland

Peer-reviewed journal / Czasopismo recenzowane

ISSN 2450-6486 European Humanities Studies: State and Society

Issue 3, 2022

<https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.3.00>

1.

EDUCATION IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF A FULL-SCALE MILITARY INVASION IN 2022

EDUKACJA W UKRAINIE W WARUNKACH INWAZJI WOJSKOWEJ NA PEŁNĄ SKALĘ W 2022 ROKU

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.3.01>

Ірина НІКІТИНА

Психологічний супровід адаптації особистості здобувача вищої освіти під час війни

IRYNA NIKITINA. **Psychological supervision of the student's graduate higher education personality adaptation of war.** *The article analyses specification, factors, determinants and mechanisms of the psychological supervision of the student's adaptation process of the war. Substantiation of the Individual approach to student's first year necessity in process of adaptation made in this work. Such adaptational mechanisms as a Customisation, Adjustment, Reprodusement, Interedition, Creation, Management and Self-Management are distinguished here. Successful adaptational criterions are noticed in this article. There are such as Cognitive, Motivative, Effective, Informational, Will-Power and Emotional. The actual transitional period of the first year Student's effective individual didactic adaptation are point out at that item. Correlation between adaptation and self-realization processes of the students' first recruitment are determined. Objective and subjective circumstances complex of the successful of the psychological security of Personality of the war described here. In our research the practical psychological and pedagogical recommendations about the Personality's Student adaptation properties development and*

improvement the quality of education was made for higher school teachers, academical groups curators, student's parents and student's leaders. Psychological peculiarities of the personality's student psychological supervision of the student's adaptation process qualities of the war are define at this work.

Keywords: *psychological supervision of personality; adaptation qualities of the student; specification, factors, determinants and mechanisms of the student's personality adaptation of the war; pedagogics and psychology of higher professional school; specification of the student's personality psychological security of the war.*

В умовах війни, психологічний супровід якості освітньої діяльності Національного університету харчових технологій (НУХТ) центрується навколо розвитку актуальних та перспективних здібностей особистості здобувачів вищої освіти, здатних бути ефективними, резильєнтними, стресостійкими, висококваліфікованими та конкурентоспроможними в умовах повномасштабних воєнних дій в країні. Фахова підготовка особистості передбачає розвиток культури психічного здоров'я випускників університету для ефективної самореалізації особистості в умовах невизначеності, суспільних потрясінь та посттравматичного зростання. Майбутні фахівці розвиваються як суб'єкти культурно-просвітницької діяльності, утвердження європейських цінностей, у тому числі гуманізму, свободи, честі та гідності, здорового якісного привабливого життя. Ми прагнемо спонукати їх продукувати ідеї для прискореного розвитку країни та створення плідного взаємозв'язку між ринком праці та системою вищої професійної технічної освіти під час та після війни. Створюємо об'єктивні та суб'єктивні умови для духовної, психологічної та фізичної безпеки і культури здорового та плідного життя.

Здобувачі першокурсники, що оволодівають новою соціальною роллю, відчують різку зміну багатьох аспектів свого життя, особливо в умовах війни. Проблема адаптації особистості здобувачів вищої освіти загострюється сучасними умовами вступу до ЗВО під час воєнних дій. Оволодіння новою соціальною роллю — роллю студента як майбутнього фахівця — може носити як адекватні, так і спотворені форми. Існують об'єктивні ризики дезадаптації студентської молоді: соціальна незахищеність, явища глобалізації, економічна криза та нестабільність у державі, викликана повномасштабною війною,

що руйнує незрілу особистість та викликає явища алкоголізму, наркоманії тощо та може спровокувати вихід у криміногенне середовище. Успішність перебігу процесу адаптації є запорукою успішного подальшого навчання, постравматичного зростання особистості та ефективного функціонування у фаховій структурі.

Вчені досліджують різні аспекти проблеми адаптації здобувачів до навчання у закладах вищої освіти (ЗВО). Т.В. Алексеева, О.П. Венгер, В.Г. Гамов, О.Д. Гречишкіна, Г.П. Левківська, Є.О. Резнікова, О.Г. Солодухова, Ф.Г. Хайруллін, А.В. Фурман та ін. вивчали проблему адаптації здобувачів до навчання у ЗВО; Н.М. Дятленко, Н. Коцур, Л.В. Клочек, Л.В. Косарева, Н.В. Любченко, О.В. Прудська, І.Д. Бех, І.М. Шаповал та ін., адаптацію здобувачів першокурсників; В.П. Каземіренко та інші науковці розробили програму дослідження соціально-психологічних чинників адаптації студентської молоді до навчання та майбутнього фаху. М. Вієвська, Л. Красовська, О.О. Стягунова, Н.М. Дятленко, О.В. Маріна, Н. Коцур, Т.В. Буяльська, М.Д. Прищак та ін. роблять акцент на важливості адаптації першокурсників до навчання.

Адаптація здобувачів у сучасних умовах невизначенної взаємодії особистості та суспільства в умовах потрясінь воєнного стану потребує дослідження для її оптимального вирішення.

Метою статті є аналіз специфіки, факторів, детермінант та механізмів психологічного супроводу адаптації здобувачів вищої освіти та визначення психолого-педагогічних умов психологічної безпеки особистості під час війни.

Різні аспекти адаптації є предметом досліджень багатьох вчених. С.О. Ворожбит розуміє адаптацію до навчання у закладах вищої освіти як комплексний, динамічний процес, зумовлений взаємодією суб'єктивних і об'єктивних соціально-психологічних, психічних, психофізіологічних і фізіологічних чинників. А.Д. Андреева, В.І. Слободчиков наголошують, що адаптація до навчання у ЗВО становить складне багатоаспектне включення здобувачів у нову систему вимог і контролю, новий колектив, а для деяких і нове середовище. М.І. Вітківська та І.В. Троцук досліджують адаптацію групи, всього студентського колективу; прийняття нормативно-правових вимог перебування у ЗВО; осмислене прийняття норм моралі та культури; адаптацію до проживання у гуртожитку. А також говорять про біологічну адаптацію, як адаптацію організму до нових умов (кліматичних, побутових, санітарних), режиму праці й

снУ, фізичних та нервових навантажень; режим і якість харчування. Ф. Г. Хайруллін, розуміює адаптацію, як звикання, пристосування особистості до нового оточення.

Адаптація як єдність протилежностей – явища і суті – часто характеризує процес взаємодії організму з оточуючим середовищем, хоч кожен різновид має свої особливості. У цілому ж адаптація виражає основні закономірності, що забезпечують існування і розвиток різних систем при певній взаємодії внутрішніх та зовнішніх умов їх існування. З точки зору П.С. Кузнецова, адаптація – це процес встановлення відповідностей між рівнем актуальних проблем особистості та рівнем їх задоволення. Під адаптацією особистості здобувача ми розуміємо багаторівневий, динамічний процес, пов'язаний із певною перебудовою особистості у рамках включеності студента у нові соціальні ролі. При вивченні проблеми адаптації, учені виходять з положення про єдність особистості і суспільства, про активний характер їх взаємодії.

В основі цієї єдності, з одного боку, лежить активність соціального середовища, а з іншого – активність особистості, спрямована на пізнання оточуючого світу, вироблення певних принципів і конкретних способів взаємодії, що дозволяють не лише пристосовуватися до мінливих умов, але й перетворювати їх тією мірою, якою це виявляється доцільним для систем.

Отже, специфіка адаптації першокурсників пов'язана із входженням у нову структуру зі встановленими правилами й вимогами, у новий колектив, зі зміною соціальної ролі; збільшенням фізичних і моральних навантажень; зміною ритму життя, звичок, деяких цінностей; посиленням відповідальності за свої дії, за власну безпеку під час війни. Адаптація на 1-му курсі, як процес, має кілька рівнів: формально-просторова; дидактична; соціально-психологічна; суспільно-фахова. На першому курсі він відбувається неоднорідно, з певними загостреннями і спадами. Т. Цепеліна та О.О. Стягунова виділяють такі критерії успішної адаптації студентів першого курсу: 1) дидактичний - відповідність навчальних і професійних інтересів; стійка потреба у знаннях із фахових дисциплін; наявність певних знань із майбутньої фахової діяльності; співвіднесення попереднього досвіду із теперішнім, із наявною системою ціннісних орієнтацій і установок; 2) емоційний - стійке позитивне та зацікавлене ставлення до обраного фаху; позитивна оцінка нової групи, прийняття групових норм, в результаті чого відбувається поступова ідентифікація індивіда з цією

групою; 3) практичний - стійка потреба в діяльності, максимально наближеної до майбутньої професії; активна позиція при опануванні професійно значущих дисциплін; прийняття активної участі в житті студентського колективу; 4) вольовий - упевненість як у подоланні труднощів, пов'язаних з оволодінням фаховою діяльністю, так і у вирішенні проблемних ситуацій на соціальному і побутовому рівнях.

Ліміти адаптивних властивостей кожного здобувача обмежені. Для досягнення стану адаптованості, особистості необхідно обирати адекватну модель поведінки і внутрішні умови (розвиненість адаптивних механізмів, певний загальний рівень психічної зрілості тощо). Учені М.І. Вітковська, І.В. Троцук, С.Ю. Родонова визначають такі критерії готовності здобувачів до навчання у ЗВО: *когнітивний* - розуміння здобувачами мети свого навчання, його зв'язку із майбутньою фаховою діяльністю, знання структури і змісту предметної галузі знань; *мотиваційний* - прагнення до самостійності, стійкий інтерес до предметної галузі знань, бажання повністю оволодіти мовою спеціальності; *операціональний* - володіння методами засвоєння професійно-значущої інформації, володіння навичками самостійної навчальної діяльності; *емоційно-вольовий* - особистісне ставлення до характеру і результату навчання, вміння будувати міжособистісні відносини, вироблення певних комунікативних навичок, вміння виявляти і долати труднощі, наявність позитивних ціннісних орієнтацій і моральних якостей, впевненість в успіху, висока самоорганізація, отримання задоволення від самостійного здобуття професійно значущої інформації; *інформаційний* - мовна, прагматична і предметна компетенція.

Показники дезадаптації особистості здобувача першокурсника:

1) підвищення показника емоційного збудження, тривожності, нейротизму; 2) під час відповідей на запитання викладача спостерігається зниження комунікабельності, у стосунках з однолітками спостерігається відторгненість від колективу, замикавання в собі; 3) скарги на погане самопочуття і сон; втрата інтересу до навчання. Для оптимальної творчої адаптації необхідно: а) розуміння її як способу зв'язку певних сторін дійсності, суть якого у відображенні взаємних впливів з допомогою внутрішньої перебудови й зміни зовнішніх реакцій; б) наявність двох сторін явища адаптації – процесу адаптації та результату цього процесу; в) активність адаптації; г) цілеспрямований характер адаптації. За цими критеріями можна виділити два важливі моменти, які дозволяють підійти до адаптації

як процесу, що розгортається в часі. Це - інтеграція із спільністю і самовизначення в ній. Перше можна визначити як необхідну стадію входження особистості в нові соціальні умови на основі прийняття соціальних норм і цінностей суспільства. Другий момент пов'язаний зі становленням особистості в умовах даної спільності, коли найбільш повно виявляються всі потенційні можливості і здібності особистості.

Об'єктивно адаптація проявляється у зміні поведінки, а суб'єктивно – у зміні відношення свідомості до дійсності. Для цього сучасний педагог повинен забезпечити психологічну безпеку розвитку та самовизначення особистості здобувачів в процесі адаптації. Особливо це актуально в умовах війни.

Сьогодні, під час війни, професійна системна психологічна допомога необхідна усім українцям, особливо молоді. Міністерство освіти і науки України, Інститут модернізації змісту освіти і Асоціація інноваційної та цифрової освіти запроваджують в системі освіти програму "Екосистема психологічної допомоги", яка у листопаді 2022 року обговорювалася на Міжнародному форумі «Нові виміри безпеки: виклики та рішення». Вона буде діяти у межах Національної програми психічного здоров'я та психосоціальної підтримки за ініціативи першої леді Олени Зеленської [1; 2; 10]. Робота спрямована на подолання стресогенних факторів війни та надання вчасної психологічної допомоги молоді, зокрема здобувачам вищої освіти.

В НУХТ ведеться активна робота з охорони та підтримки психічного здоров'я особистості здобувачів вищої освіти проводиться п'ятий рік. Сьогодні робота ЦПП інтенсифікується та трансформується згідно актуальних викликів воєнного стану. Процеси адаптації та самореалізації особистості набувають характерної специфіки на тлі війни. ЦПП реформується у ЦПП усіх суб'єктів освітнього процесу та змінюються пріоритети в його діяльності. У ЦПП працюють 3 штатних провідних психологині НУХТ, сертифіковані члени Національної психологічної асоціації (НПА) та Асоціації психологів вищої школи України (АПВШУ). Охорона та підтримка психічного здоров'я, створення умов для соціального та інтелектуального розвитку здобувачів вищої освіти, надання психологічної та соціально-педагогічної підтримки учасникам освітнього процесу Національного університету харчових технологій визначено як одне зі стратегічних завдань розвитку НУХТ на 2021-2025 роки [8].

До війни ЦПП НУХТ системно та систематично працював за такими напрямками роботи:

- Підтримка психічного та особистісного здоров'я;
- Психічний та духовний розвиток особистості;
- Екзистенціальні та особистісні проблеми молодшої людини;
- Психологічна профілактика та підтримка в кризових ситуаціях суїциду, насилля, зради, дезадаптації, дії різновидів психотравм;
- Проблеми стосунків;
- Психологічне консультування з питань корекції професійного вибору, організації самостійної роботи, подолання стереотипів, розвитку мотивації успіху та інших приватних питань;
- Просвітницька робота;
- Психокорекція, психосоціальні тренінги та психодіагностичне обстеження особистості.

Упродовж п'яти років у рамках ЦПП працює Психологічний дискусійний клуб (офлайн і онлайн); проводяться психосоціальні тренінги (з розвитку адаптивного потенціалу здобувачів, стресостійкості, з ораторського мистецтва, мотивації творчої самореалізації, впевненості у собі; ділової комунікації та врегулювання ділових конфліктів); психодіагностика; індивідуальні безоплатні конфедеційні психологічні консультації (згідно з анонімним електронним записом); співбесіди психолога з академічними групами (щорічно біля 80 груп першокурсників) та семінари для кураторів щодо актуальних проблем; онлайн-консультування у соціальних мережах. Відкрито фізичну та електронну скриньку довіри. У чаті NUFT INFO працює група PSY NUFT, ведеться психологічний блог і телеграм-канал Наталі Шейко [8]. З жовтня 2020 року відкрилася Школа подружнього життя, де зустрічі проводять психологині ЦПП, які отримали відповідні сертифікати з грифом МОН України. На вебсайті університету відкрито сторінки «Психологічна підтримка», а з початком воєнних дій «Кризова психологічна підтримка», на яких розміщено актуальну інформацію про роботу Центру. На сторінці «Кризова психологічна підтримка» знаходиться Банк психологічних вебінарів: «Кризова психологічна підтримка під час війни»: «Бачу людину у стресі: як допомогти», «Самодопомога та підтримка у ситуаціях невизначенності», «Як спілкуватися з родичами та друзями під час війни», «Спілкування та психологічна стійкість під час інформаційної війни», «Як спілкуватися з жертвами фізичного та сексуального насилля», "Психологія втрати та

горювання" та інші. Виклики воєнного стану трансформують форми, психотехнології, змінюють пріоритети психологічної підтримки університетської спільноти.

Віртуальний простір сьогодні, в умовах війни, є головним осередком і ресурсним джерелом актуального та перспективного досягнення мети психологічної підтримки особистості. Війна загострила психологічні проблеми людей мирного часу та викликала нові й, головним чином, розставила пріоритети їхньої ієрархії цінностей. У мирний час було проведено констатувальний і формувальний експерименти щодо протікання процесу адаптації особистості здобувачів первинного набору (вибірку склали 663 респондента). Результати показали, що 57% осіб на початку навчального року й 29% осіб після проведення психосоціальних тренінгів з адаптації на кінець першого курсу переживають синдром дезадаптації. Останній негативно відбивається на роботі пізнавальних процесів (сприймання, уваги, пам'яті, мислення, уяви), викликає стресогенні реакції емоційно-почуттєвої сфери (невпевненість у собі та своєму майбутньому, негативне самопочуття, поганий настрій, недовіра до оточуючих, конфліктність поведінки) і мотиваційно-сміслової царини (відсутність мотиву збереження здоров'я та життя, відсутність сенсу майбутньої фахової діяльності, неусвідомлення соціальної значущості професійної самореалізації, розмитий чи несформований життєвий план). На практиці існує значний розрив між формами і методами навчання та спілкування у середній і вищій школах, що викликає мотиваційні та комунікативні бар'єри процесу адаптації здобувачів першого курсу.

Сьогодні процес адаптації до нових умов життя має свою специфіку. Адаптація відбувається в режимі воєнного стану та стала наймасштабнішою, охоплює усіх українців. Зріс рівень небезпеки, відбувся вихід за межі комфорту, що призвело до пошуку здобувачами більшого психологічного захисту в університетському середовищі. Війна, переселення, окупація стали потрясінням для більшості родин здобувачів. Кожна особистість проходить певні стадії адаптації до тих подій, що вплинули на звичайний процес життя. Відбувається нове усвідомлення себе, часу, інформації, сенсу, людської гідності тощо. Можна виділити таку особливість адаптації під час воєнних дій: втрата цінностей мирного життя. При цьому сім'я залишається головною цінністю усупереч труднощам. У людей з'являється більша відповідальність не тільки за своє життя, а й за

життя своєї родини. Вимушене розлучення сімей, необхідність переселення в інші міста та країни, воєнний стан та проходження військової служби багатьма чоловіками, горювання рідними з приводу загиблих, руйнація помешкань і втрата усталеного ритму життя. Усе це викликає надскладні емоційні переживання невизначеності, небезпеки та відчаю, які позначаються на функціонуванні всієї сім'ї. Змінюється соціальний статус і соціальні ролі. Рольові функції чоловіка покладаються на матір, дружину, доньку чи сестру. У них підвищується рівень тривоги, депресії тощо. У сім'ях відбувається зміна сімейних цінностей, наслідком цього, можуть бути прояви дезадаптації у вигляді поведінкових симптомів: агресія, апатія, істерія, паніка, депресія. Збільшуються сімейні конфлікти. В університеті щомісяця проводяться відеозустрічі Школи подружнього життя для збереження сім'ї, позитивного емоційного клімату, доброзичливих відносин. Метою роботи є виховання культури почуттів жіночо-чоловічої пари, зменшення напруження у стосунках, викликаного війною, і попередження спонтанних розлучень, розривів стосунків. У воєнний час жіночо-чоловічі стосунки трансформуються, причому діапазон цих змін може коливатися від посилення інтенсивності та глибини контакту до конфліктів і руйнації емоційних взаємин. У випадку виникнення проблем у взаєминах подружньої пари, варто розуміти, що це відчувають усі члени родини, перш за все діти, особливо у старшому юнацькому віці. Вони часто будують свої відносини з коханими за зразком батьківської пари. Пережитий досвід розвиває нові ресурси адаптивності. Незалежно від умов перебування, у людини відбувається перебудова мотиваційної сфери та змінюється перелік потреб, з'являються нові уміння, навички, досвід, цілі, перспективи та умови реалізації. З'являються організаторські здібності, відбувається ознайомлення з новими видами діяльності, правилами та обов'язками, з новим соціальним середовищем, культурою та менталітетом, нові взаємостосунки з професійним колективом (у разі отримання робочих місць) тощо.

Висновки. У роботі проаналізовано питання специфіки психологічного супроводу адаптації особистості здобувачів вищої освіти, розглянуто проблему психологічної безпеки та психологічної підтримки суб'єктів освітнього процесу в умовах війни. Необхідною умовою досягнення результату є гуманітарна безпека особистості здобувача та мотивування до посттравматичного розвитку в університетському середовищі.

References:

1. Національна програма психічного здоров'я та психосоціальної підтримки – ініціатива першої леді України Олени Зеленської – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ngu.gov.ua/nacjonalna-programa-psyhichnogozdorovya-ta-psyhosoczialnoyi-pidtrymky-inicziatyva-pershoyi-ledi-ukrayiny-oleny-zelenskoji>
2. Офіційний сайт МОН України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/ua>
3. Mental health: strengthening our respons [El. Resours] / World Health Organizationing. URL:<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthen-our-response>
4. Закон України «Про освіту» : [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
5. Закон України «Про вищу освіту» : [Електронний ресурс]. Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
6. Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я України на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 №1018-р [Ел. Ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text>.
7. Про затвердження плану заходів на 2021-2023 роки з реалізації Концепції розвитку охорони психічного здоров'я України на період до 2030 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 6 жовтня 2021 р. №1215-р [Ел. Ресурс]. Режим доступу: <https://ips.ligazakon.net/document/kr211215?an=1>.
8. Національний університет харчових технологій: офіційний сайт. – Режим доступу: <https://nuft.edu.ua/studentu/psychologichna-pidtrymka/y>:
9. Стратегічний план розвитку Національного університету харчових технологій на 2021-2025 роки. Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/1-P>
10. МОН презентувало екосистему психологічної допомоги у сфері освіти[Ел. Ресурс]. Режим доступу:<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3616702-mon-prezentovalo-ekosistemu-psihologicnoi-dopomogi-u-sferi-osviti.html>

Transliteration of References:

1. Natsionalna prohrama psykhichnoho zdorovia ta psykhosotsialnoi pidtrymky – initsiatyva pershoi ledi Ukrainy Oleny Zelenskoi – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://ngu.gov.ua/nacjonalna-programa-psykhichnogo-zdorovya-ta-psyhosocialnoyi-pidtrymky-inicziatyva-pershoyi-ledi-ukrayiny-oleny-zelenskoyi>
2. Ofitsiyniy sait MON Ukrainy – [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <https://mon.gov.ua/ua>
3. Mental health: strengthening our respons [El. Resours] / World Health Organizationing. URL:<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/mental-health-strengthen-our-response>
4. Zakon Ukrainy «Pro osvitu» : [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text>.
5. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» : [Elektronnyi resurs]. Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text>.
6. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku okhorony psykhichnoho zdorovia Ukrainy na period do 2030 roku: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 27.12.2017 №1018-r [El. Resurs]. Rezhym dostupu: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1018-2017-%D1%80#Text>.
7. Pro zatverdzhennia planu zakhodiv na 2021-2023 roky z realizatsii Kontseptsii rozvytku okhorony psykhichnoho zdorovia Ukrainy na period do 2030 roku: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 6 zhovtnia 2021 r. №1215-r [El. Resurs]. Rezhym dostupu: <https://ips.ligazakon.net/document/kr211215?an=1>.
8. Natsionalnyi universytet kharchovykh tekhnolohii: ofitsiyniy sait. – Rezhym dostupu: <https://nuft.edu.ua/studentu/psychologichna-pidtrymka/u>:
9. Stratehichnyi plan rozvytku Natsionalnoho universytetu kharchovykh tekhnolohii na 2021-2025 roky. Rezhym dostupu: <https://drive.google.com/file/d/1-P>
10. MON prezentovalo ekosystemu psykholohichnoi dopomohy u sferi osvity[El. Resurs]. Rezhym dostupu:<https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3616702-mon-prezentovalo-ekosistemu-psihiologichnoi-dopomogi-u-sferi-osviti.html>

The Author

Iryna Nikitina
*PhD, Associate Professor,
National University of Food Technologies,
Kiev, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-8155-1271>
E-mail: iunika1511@gmail.com*

Abstracts

ІРИНА НІКІТІНА. Психологічний супровід адаптації особистості здобувача вищої освіти під час війни. У статті проаналізовано специфіку, фактори, форми та механізми психологічного супровіду адаптації особистості здобувача вищої освіти під час війни. Визначено психологічні особливості розвитку адаптивних властивостей особистості здобувача першокурсника. Виділено такі механізми адаптації: зивання, пристосування, відтворення, взаємодоповнення, творіння, управління та самоуправління. Зазначено критерії ефективної адаптації здобувачів до навчання у технічному університеті: когнітивний; мотиваційний; операційний; інформаційний, а також емоційний та волевий. Підкреслено актуальність перехідного періоду для ефективної дидактичної адаптації здобувачів першого курсу на рівні індивідуальності. Встановлено взаємозв'язок процесів адаптації та самореалізації здобувачів первинного набору. Описано систему об'єктивних та суб'єктивних умов психологічної безпеки особистості здобувача. Розроблено практичні психолого-педагогічні рекомендації для усіх суб'єктів освітнього процесу щодо підвищення якості психологічного супроводу адаптації особистості здобувачів вищої освіти в умовах війни.

Ключові слова: психологічна супровід особистості; адаптивні властивості здобувача; специфіка, фактори, детермінанти та механізми адаптації особистості здобувача першокурсника під час війни; педагогіка та психологія вищої освіти; специфіка психологічної безпеки особистості здобувача під час війни.

IRYNA NIKITINA. Psychologiczne wsparcie adaptacji osobowości studenta studiów wyższych w czasie wojny. Artykuł analizuje specyfikę, czynniki, formy i mechanizmy psychologicznego wsparcia adaptacji osobowości studenta w czasie wojny. Określono psychologiczne cechy rozwoju adaptacyjnych cech osobowości studenta pierwszego roku studiów. Wyodrębniono następujące mechanizmy adaptacji: habituacja, adaptacja, reprodukcja, komplementarność, tworzenie, zarządzanie i samozarządzanie. Wskazano kryteria skutecznej adaptacji studentów do nauki na uczelni technicznej: poznawcze; motywacyjne; operacyjne; informacyjne, emocjonalne oraz wolicjonalne. Podkreślono aktualność okresu przejściowego dla efektywnej adaptacji dydaktycznej studentów pierwszego roku na poziomie indywidualności. Ustalono współzależność

procesów adaptacji i samorealizacji studentów naboru pierwotnego. Opisano system obiektywnych i subiektywnych uwarunkowań bezpieczeństwa psychologicznego osobowości studenta. Dla wszystkich podmiotów procesu edukacyjnego opracowano praktyczne zalecenia psychologiczno-pedagogiczne dotyczące poprawy jakości wsparcia psychologicznego adaptacji osobowości studentów studiów wyższych w warunkach wojny.

Słowa kluczowe: *wsparcie psychologiczne jednostki; właściwości adaptacyjne studenta; specyfika, czynniki, uwarunkowania i mechanizmy adaptacji osobowości studenta pierwszego roku w czasie wojny; pedagogika i psychologia szkolnictwa wyższego; specyfika bezpieczeństwa psychologicznego osobowości studenta w czasie wojny.*

2.

MODERN EDUCATION IN UKRAINE AND THE WORLD

NOWOCZESNA EDUKACJA NA UKRAINIE I NA ŚWIECIE

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.3.02>**Olha HRYHORASH**

Mechanism of private funding of higher education in OECD countries and Ukraine

OLHA HRYHORASH. **Mechanism of private funding of higher education in OECD countries and Ukraine.** *The mechanisms of higher education funding in the OECD countries and in Ukraine is considered in the paper. An analysis of the sources of higher education funding was carried out and separate indicators of higher education funding in OECD countries were considered. The mechanism of financial support for obtaining higher education in countries, where public and private higher education funding prevails, is characterized. The peculiarities of higher education funding in Ukraine at the expense of private sources and the experience of using state loans are analyzed.*

Keywords: *higher education, state funding, private funding, student loan.*

Higher education is an integral part of the development of society. In addition to higher education applicants, the state is also interested in the growth of the population's level of education. On the one hand, according to calculations in EU countries, each additional year of education provides an 8 percent increase in wages (Harmon et al, 2001) [1], on the other hand,

Received 11.21.2022

Peer-reviewed 11.29.2022

Revised version received 12.07.2022

Accepted 12.12.2022

in the study of Bouhajib Mabrouka et al. (2018) it is indicated that a 1 percent increase in research expenditures increases 0.854% economic growth, 1% increase in education expenditures increases 2,862% economic growth, 1% increase in patent application increases 0.075% economic growth in the long-run. Thus, the state contributes directly and indirectly to the opportunities for higher education, depending on the financing policy that the government chooses.

Financial support of higher education cannot use completely budget funds within the limits of the state order, especially under the conditions of a deficit of budget funds. Melnyk & Myroshnychenko (2021) [3], analyze the approaches of higher education funding in England, Germany, the Scandinavian countries and the USA and finds that the countries have in common a multi-channel system of higher education funding, which includes both state budget sources and private sources, as well as paid services provided by the higher education institutions. There is also a high level of financial support for students with the help of grants, scholarships, loans, subsidies, etc. A similar study of the European experience is conducted by Kharlamova (2017) [4] and Horin (2013) [5], the authors identify recommendations to improve the Ukrainian model of higher education funding.

Tereshchenko (2018) [6] and Zatonatska & Tereshchenko (2018) [7] consider the reasonability of using various financial mechanisms for the development of higher education. The authors emphasize that the decrease in the share of budget funding of higher education should not turn into uncontrolled commercialization of educational activities, it may make higher education impossible for some segments of the population. On the other hand, the authors consider the foreign experience of higher student loans, as well as granting grants.

Bilinets (2016) [8] also reveals the substance of an student loan as a financial instrument of a social nature. Based on the synthesis of foreign experience, the author describes two main models of educational lending with fixed and proportional payments, analyzes the legal regulation of preferential long-term lending for education and the implementation of the this program in Ukraine. Based on the research the main problems of educational lending for borrowers (students) and creditors (banks and the state) are determined.

Poltorak (2018) [9] analyzes the opportunities of educational lending from the point of view of strengthening the level of state financial security and proves that the development of the lending mechanism for higher

education in Ukraine will have a positive effect on the general level of education of the population, the efficiency of decision-making in the process of developing strategies and directions of strengthening the level of financial security of the state in the conditions of globalization.

The authors Ierfort & Yerfort (2018) [10] have assessed of the current program of preferential state student loans from the point of view the key principle of reversibility of funds. The basic parameters of such program are proposed, it makes it possible to balance the interests of graduates and the financial capabilities of the state. Also Hryshchenko (2015) [11], on the basis of the peculiarities of various forms of education lending, funding sources and methods of loans repayment, proposed an author's model of student loan, which can be introduced in Ukraine.

The lack of budget funds for educational institutions necessitates the search for new mechanisms of funding. It should be noted that the problem of higher education funding is currently one of the topic economic problems of all countries of the world. One of the effective mechanisms of higher education funding is a loan. Sources of higher education funding in OECD countries are presented in fig. 1.

The analysis of sources of higher education funding (Fig. 1) showed that the structure of financial support for higher education is significantly different in OECD countries. In particular, the countries, where higher education is mostly paid (60 or more percent of private sources) include: United Kingdom, Colombia, Japan, Australia, United States, Korea and Chile; countries that provide mostly free higher education (20 or less percent of private funding) are: Germany, Sweden, Slovenia, Belgium, Denmark, Iceland, Austria, Finland, Luxembourg and Norway.

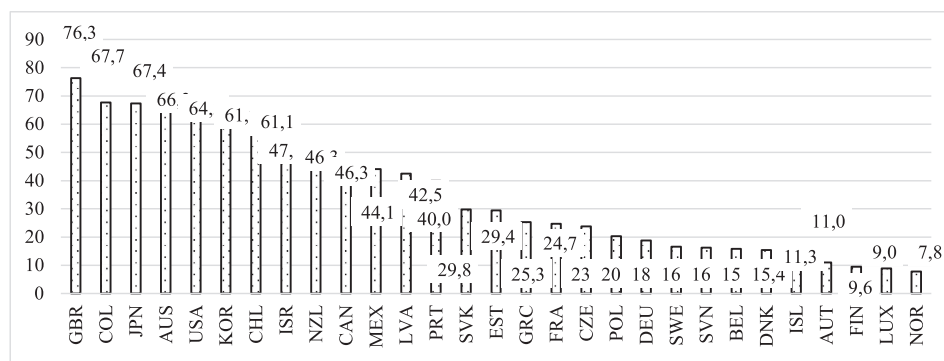

Figure 1. Sources of higher education funding in OECD countries in 2019, % Source: compiled by the authors according to OECD data (2019) [12].

In other OECD countries, the share of private and public funding of higher education has a lower level of asymmetry. Separate indicators of higher education funding in OECD countries are presented in the Table 1.

Table 1.
Separate indicators of higher education funding in OECD countries

Country	Shares of expenditure on educational institutions, %			Expenditures per 1 student, USD PPP	GDP per capita, current USD
	Public	Private	Including householders		
United Kingdom	23,7	76,3	53,9	29 688	43 070
Japan	32,6	67,4	51,9	19 504	40 778
Australia	33,7	66,3	50,9	20 625	54 875
United States	35,7	64,3	44,2	35 347	65 280
Korea	38,3	61,7	42,3	11 287	31 937
Germany	81,2	18,8	0,0	19 608	46 795
Sweden	83,4	16,6	1,2	26 046	51 939
Belgium	84,1	15,9	7,0	21 082	46 591
Denmark	84,6	15,4	0,0	21 658	59 776
Iceland	88,7	11,3	7,0	16 610	68 941
Austria	89,0	11,0	3,5	21 329	50 114
Finland	90,4	9,6	0,2	18 129	48 678
Luxembourg	91,0	9,0	1,5	51 978	113 219
Norway	92,2	7,8	3,8	25 019	75 826

Source: compiled by the authors according to OECD data (2019) [12, 13], World Bank data. (2019) [14].

Analysis of the sources of higher education funding in the OECD countries, it should be noted that the amount of expenditures for the training of one student is not related to the indicator GDP per capita, but only reflects the result of state policy in the field of training specialists. At the same time, it can be noted that, in general, in the group of countries where higher education is financed mainly by public funds, the average GDP per capita is higher. It should be emphasized that the low level of public spending on higher education is not the evidence of insufficient

public funds, since the countries represented in the table, where private funding prevails, have high indicators of GDP per capita, thanks to which the education is paid at the expense of householders using developed system of educational lending. On the other hand, we support the conclusions of Antonyuk et al (2017) [15] about the impossibility of ensuring a sufficient level of higher education funding in countries with a budget deficit, in particular, Ukraine.

As it known, higher education funding can be carried out at the expense of state funds, own funds of higher education applicants, and credit resources. Funds from customers of educational services can be attracted on the basis of pre-payment of tuition with the provision of scholarships and grants to students, the size of which depends on the average level of their income (Austria, France, Spain), and the use of student loan programs with a fixed repayment schedule after graduation from a higher educational institution (USA, Canada, Japan) or with payments, the size of which depends on the income level of graduates (Australia, New Zealand, Great Britain) (Chapman & Ryan (2002) [16]).

Let's consider examples of the organization of higher education funding systems in the presented countries with a predominant share of private funds. Student loans and grants in the UK are mostly provided by the government through the Student Loans Company (SLC), a non-departmental government body. Most university students living in the UK are eligible for student loans [6]. Private student loans in the UK do not replace public lending, but rather complement it (for example, if the student does not have enough funds for living). Such loans are made by banks, they don't depend on future income and must be returned after a certain period of time [11].

Private loans for higher education in the USA are direct (the loan is provided directly to the student) and indirect (through university, college). Loans granted to higher education institutions are immediately credited to the university's accounts. Unlike the UK, in the US, student loans are provided by a large number of banks and non-bank lending institutions. Interest on such loans is determined taking into account the borrower's credit history. Federal loans are provided under the guarantee of the US government at a rate that is related to the refinancing rate and does not exceed 8% per year. Federal lending is provided through accredited credit institutions or directly by universities. The most widespread and popular among borrowers is the government loan, which is carried out under two programs: 1) Federal Direct Student Loan Program - a federal program of

direct student lending, which is provided to students and their parents directly by the US government; 2) Federal Family Student loan Program – a federal family education program for which a student applies to a bank or other credit organization. In this case, the loan is issued under the guarantee of the federal government [7].

In South Korea student loans are provided by the Korea Student Aid Foundation (KOSAF). Student loan programs in Korea include income-based loans, direct loans, and loans for rural students. Income-based loans are provided to students from poor and large families based on the applicant's high academic performance. The borrower may not repay the loan until his annual income reaches a certain minimum level. Direct loans with a reduced interest rate are provided and guaranteed by the state based on the applicant's satisfactory academic performance and are repaid after 10 years. After that, the borrower is given 10 years, during which he repays the body of the loan and pays interest. Loans for students from rural areas are provided by the state on an interest-free basis [11].

Finland is an example of the organization of higher education funding in countries where budgetary resources prevail. In addition to financial support for students in the form of grants and loans, housing subsidies are used in Finland (which may be provided depending on the student's income), the amount of assistance is higher if the student lives alone and not with his parents. In Norway, if this condition is met, 40% of the loan, which is the basic aid, turns into a grant. Grants are provided mainly for a period of about 6-9 years, but in general, in each of the countries, the system of providing financial assistance is quite flexible. There are also additional grants and preferential conditions for certain vulnerable categories of students. The terms of loans are quite loyal. Payments begin 0.5 - 2 years after graduation [3].

State funding of education in Germany is implemented at three levels: federal, regional (land) and local (municipalities). In general, almost 90% of the funding of higher education institutions comes from state sources, about 75% of which are the budgets of the federal states. In Germany the opportunities of attracting extra-budgetary funds are quite limited, since education is mostly free. At the same time, the system of financial support for students in Germany is quite developed and is represented by grants and loans. The main part is provided according to the BAföG Federal Student Aid Law. If the family income is insufficient, financial support from the state is provided. BAföG provides the opportunity for students to work or almost not work during their studies have. At the same time,

about two-thirds of students have part-time employment. Half of the received funds are usually provided in the form of a grant, the other half in the form of an interest-free loan, which begins to be paid five years after the end of higher education (Melnyk & Myroshnychenko (2021) [3]). In Germany, all students between the ages of 18 and 30 can take out a student loan. The maximum amount is 7,800 euros per year (650 euros per month). Flexible interest rate is from 5.95 to 8.38%. The repayment period is up to 25 years. The German Development Bank (Kreditanstalt für Wiederaufbau) assumes all non-return risks Horin (2013) [5].

Sources of higher education funding in Ukraine are presented in Table 2.

Table 2.

Sources of higher education funding in Ukraine in 2010-2021

Sources of funding	2010/11	2015/16	2016/17	2017/18	2018/19	2019/20	2020/21
Public	42,1	50,5	65,0	49,2	46,9	46,3	41,5
Privat	57,9	49,5	35,0	50,8	53,1	53,7	58,5

Source: compiled by the authors according to State Statistical Service data (2021) [17].

In Ukraine the share of state funding of higher education decreases every year (Table 2). This determines the need to use private funds to pay for educational services. The situation is complicated by the fact that the Cabinet of Ministers Resolution ‘Some issues of the introduction of indicative costing’ has entered into force [18]. This means that educational institutions must set the cost of study under the contract for 38 popular specialties at the level of up to 80% of the amount of budget costs for training one student with budget funds. Private higher education institutions found themselves in a more advantageous position, since they didn’t have to apply the indicative cost formula to calculate the price, and therefore in some cases they set prices lower than public higher education institutions. It turned out that the price of education for the same specialties could differ by 1.5–2 times in institutions of the same region. In any case, in the conditions of a reduction in the volume of state orders for the training of specialists (reduction of state funding) and an increase in the price of education, the need for loan funds has increased.

In Ukraine both mechanisms of private and state educational lending are used. Ukrainian banks do not offer targeted loans for education. But

they offer non-target cash study loan. Such credit products are available in almost every bank. The amount of the loan depends on the potential client's income and his security. If the amount required is small, it is more profitable to issue a credit card or take a cash loan. So, if a small amount of money is taken for an student loan (20-50 thousand UAH), then the repayment period rarely exceeds 2-3 years. Such loans are the easiest to obtain, but also have the highest interest rate. Another option to get a loan for education is credit unions. There are more than 300 credit unions in Ukraine, about 200 of them are active. On average, the interest rate in a credit union is the same 30% as in banks. But unlike the banks, they provide smaller amounts of funds and shorter terms, than banks [19].

Besides the private education lending, there is also preferential government lending. Since 2003 the Cabinet of Ministers Resolution № 916 'On approval of the Procedure for providing targeted preferential state loans for higher education' [20] had been in effect. Since 2018 the Cabinet of Ministers Resolution № 673 'On approval of the Procedure for preferential lending for professional (vocational education), professional pre-higher and higher education' [21] is in effect. According to it, the loan amount is returned:

- with the payment of three percent of the annual amount owed on the loan;
- within fifteen years;
- payments to the state budget or to local budgets start from the twelfth month after the recipient of the loan receive the appropriate educational level;
- payment of one-fifteenth of the total amount of the received loan and interest for its use is provided every year.

The recipient of the loan can return the loan earlier than the term in the agreement.

The effectiveness of the terms of such lending is debatable. Taking into account the depreciation of funds due to inflation, the authors Ierfort & Yerfort (2018) [10] calculated that the repayments of the principal amount of the debt and interest amounts provide only 40.6% of the amount provided.

During the period from 2000 to 2014, only 22 402 people received preferential loans. No loans were granted during 2014-2018. In 2019 – 77 people Kovtun (2020) [19].

In accordance with the Cabinet of Ministers Resolution dated 11.03.2022 'On the suspension in 2022 of some resolutions of the Cabinet of Ministers

of Ukraine' to regulate the funding of higher education institutions under martial law, the effect of the Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine 'Some issues of the introduction of indicative costing' [18] is suspended. At the same time, in the conditions of a reduction in budget revenues, which means a reduction in the volume of state orders and a decrease in the purchasing power of population, the need to use credit resources will increase significantly. There is a need to expand opportunities of implementation the mechanism of student loans in Ukraine.

Conclusions. Thus, the analysis of mechanisms of higher education funding in the OECD countries showed that the use of both the bureaucratic model (with the prevalence of budgetary resources) and the market model (with the prevalence of private resources) is equally effective. In Ukraine there is an urgent need to reform the higher education funding system in conditions of limited financial resources, a reduction in the share of state funding for the training of specialists with higher education, an increase in the prices for educational services with decrease in the purchasing power of the population. The demand for credit resources is increasing, and private financial institutions with excessively high rates do not provide conditions for affordable educational lending. Targeted preferential state lending has low financial efficiency for the state and did not gain popularity among the population. Based on the analysis of foreign experience, it can be concluded that in conditions of a budget deficit, an effective measure to increase the efficiency of higher education funding in Ukraine is to reduce the amount of budget resources directed to the state order for training the specialists with higher education, in behalf of increasing the educational lending fund.

References:

1. Bouhajeb, M., Mefteh H. & Ammar, B. R. (2018). Higher education and economic growth: The importance of innovation. *Atlantic Review of Economics*. 1(2). Retrieved from <https://www.econstor.eu/handle/10419/213791>.
2. Harmon, C., Walker, I., & Westergaard-Nielsen, N. (2001). Education and earnings in Europe: a cross country analysis of the returns to education. Edward Elgar. Retrieved from <https://www.e-elgar.com/shop/gbp/education-and-earnings-in-europe-9781840645309.html>
3. Melnyk, O., Myroshnychenko, Yu. O., V. (2021). Derzhavne rehuliuвання finansuvannya vyshchoi osvity: svitovyi dosvid [State regulation of higher education funding: world experience]. *Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Seriya Ekonomika*. 3, 120–126. (In Ukrainian). DOI: 10.21272/1817-9215.2021.3-13.

4. Kharlamova H. O. (2017). Brytanska model finansuvannia vyshchoi osvity: uroky dlia Ukrainy [The British model of financing higher education: lessons for Ukraine]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika. 5, 58-66. (In Ukrainian). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2017_5_11.
5. Horin I. I. (2013). Foreign and Ukrainian experience of financing higher education. [Foreign and Ukrainian experience of financing higher education]. Aktualni problemy rozvytku ekonomiky rehionu. Vyp. 9(1). S. 176-182. (In Ukrainian). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/aprer_2013_9%281%29_32
6. Tereshchenko H. M. (2018). Otsiniuvannia perevah ta nedolikh finansuvannia zdobuttia vyshchoi osvity cherez mekhanizm kredytuvannia ta hrantiv na navchannia studentiv [Evaluating the advantages and disadvantages of financing higher education through the mechanism of loans and grants for student training]. Osvitnia analityka Ukrainy. № 3 (4). C. 108-127. (In Ukrainian). DOI: <https://doi.org/10.32987/2617-8532-2018-3-108-127>.
7. Zatonatska T. H., Tereshchenko H. M. (2018). Kredytnyi mekhanizm finansuvannia zdobuttia vyshchoi osvity v Ukraini. [Credit mechanism for financing higher education in Ukraine]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika. № 2. S. 19-23. (In Ukrainian). DOI: Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2018_2_5
8. Bilinets M. Yu. (2016). Osvitni kredyty yak dzherelo finansuvannia vyshchoi osvity: svitova praktyka ta ukraïnski realii. [Educational loans as a source of financing higher education: world practice and Ukrainian realities]. Investytsii: praktyka ta dosvid. № 15. S. 34-38. (In Ukrainian). Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ipd_2016_15_8
9. Poltorak A. S., Palamarchuk V. Yu., Manukian T. A. (2018). Rozvytok mekhanizmu kredytuvannia dlia zdobuttia vyshchoi osvity yak napriam zmitsnennia rïvnia finansovoi bezpeky derzhavy. [Development of the crediting mechanism for obtaining higher education as a direction of strengthening the level of financial security of the state]. Investytsii: praktyka ta dosvid. № 23. S. 44-49. (In Ukrainian). DOI: 10.32702/2306-6814.2018.23.44.
10. Ierfort O. Yu., Yerfort I. Yu. (2018). Rozvytok mekhanizmiv kredytuvannia zdobuttia vyshchoi osvity v Ukraini. [Ierfort O. Yu., Yerfort I. Yu. (2018). Rozvytok mekhanizmiv kredytuvannia zdobuttia vyshchoi osvity v Ukraini.]. Finansy Ukrainy. 2018. № 3. S. 67-79. - Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2018_3_6 Finansy Ukrainy. 2018. № 3. S. 67-79. (In Ukrainian). Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Fu_2018_3_6
11. Hryshchenko, A. I. (2015). Osvitnie kredytuvannia: svitovi dosvid ta perspektyvy vprovadzhennia v Ukraini [Educational lending: global experience and prospects for implementation in Ukraine.]. Ekonomika ta derzhava. Ekonomika ta derzhava. № 3. S. 38-42. (In Ukrainian).

12. OECD. (2019). Relative shares of public, private and international expenditure on educational institutions. OECD Publishing. Retrieved from: <https://stats.oecd.org/index.aspx?queryid=93063>
13. OECD. (2019). Total expenditure on educational institutions per full-time equivalent student. OECD Publishing. Retrieved from: https://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=AV_AN_WAGE
14. GDP per capita. World Bank data. Retrieved from: <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.PCAP.CD>
15. Antonyuk L., Ilnytsky D., Barabas D., & Sandul M. (2017). International competitive disposition of national higher education systems. *International Economic Policy*, 2, 7-38. Retrieved from http://iepjournal.com/journals_eng/27/2018_1_Antoniuk_Ilnytsky_Barabas_Sandul.pdf.
16. Chapman B., Ryan C. Income-contingent financing of student charges for higher education: assessing the Australian innovation / Center for economic policy research. Australian National University. 2002. Retrieved from: <https://digitalcollections.anu.edu.au/handle/1885/40577>
17. Higher and professional pre-higher education in Ukraine (2021). State Statistical Service of Ukraine. Retrieved from: <https://ukrstat.gov.ua/>.
18. Cabinet of Ministers of Ukraine (2020), Some issues of introducing the indicative cost price. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/191-2020-%D0%BF#Text>
19. Kovtun O. (2020) Kredyt na navchannia: yak otrymaty ta yaki umovy proponuiut derzhava y banky. [Study loan: how to get it and what conditions are offered by the state and banks]. *Ukrainskyi kapital*. (In Ukrainian). Retrieved from: <https://ucap.io/kredyt-na-navchannya/>
20. Cabinet of Ministers of Ukraine (2003), The procedure for providing targeted preferential state loans for higher education. Retrieved from: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/916-2003-%D0%BF>.
21. Cabinet of Ministers of Ukraine (2003), The procedure for preferential lending for obtaining professional and technical and higher education. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/673-2018-%D0%BF>

The Author

Olha Hryhorash
*Ph.D. (Economics), Associate Professor,
Department of Finance, Banking and Insurance,
University of Customs and Finance, Dnipro, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-8089-3755>
E-mail: olgav.grygorash@gmail.com*

Abstracts

ОЛЬГА ГРИГОРАШ. Механізм приватного фінансування вищої освіти в країнах ОЕСР та Україні. У статті розглянуто механізми фінансування вищої освіти у країнах ОЕСР та в Україні. Проведено аналіз джерел фінансування вищої освіти та розглянуто окремі показники фінансування вищої освіти у країнах ОЕСР. Охарактеризовано механізм фінансової підтримки здобуття вищої освіти у країнах, де переважає бюджетне та приватне фінансування вищої освіти. Проаналізовано особливості фінансування вищої освіти в Україні за рахунок приватних джерел та досвід пільгового державного кредитування.

Ключові слова: вища освіта, державне фінансування, приватне фінансування, освітній кредит.

OLHA HRYHORASH. Mechanizm prywatnego finansowania szkolnictwa wyższego w krajach OECD i w Ukrainie. Artykuł analizuje mechanizmy finansowania szkolnictwa wyższego w krajach OECD i w Ukrainie. Przeprowadzono analizę źródeł finansowania szkolnictwa wyższego oraz rozpatrzono poszczególne wskaźniki finansowania szkolnictwa wyższego w krajach OECD. Scharakteryzowano mechanizm finansowego wsparcia uzyskiwania wyższego wykształcenia w krajach, w których przeważa budżetowe i prywatne finansowanie szkolnictwa wyższego. Przeanalizowano specyfikę finansowania szkolnictwa wyższego w Ukrainie kosztem środków prywatnych oraz doświadczenia związane z ulgowymi pożyczkami państwowymi.

Słowa kluczowe: szkolnictwo wyższe, finansowanie państwowe, finansowanie prywatne, pożyczka na kształcenie.

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.3.03>

UDC 378.147

Тетяна БОРОВА,
Чжан ЦАЙДЖИН

Організаційно-педагогічні умови формування іншомовної комунікативної компетентності учнів в умовах неформальної освіти в КНР

TETYANA BOROVA, ZHANG CAIJING. **Organizational and pedagogical conditions for the formation of students' foreign language communicative competence in the conditions of informal education in PRC.** *The article analyzes the organizational and pedagogical conditions for the formation of foreign-language communicative competence of students of Chinese non-state secondary education institutions in a multicultural environment. The factors that influence the creation of an effective educational environment for teaching a foreign language in non-state educational institutions of the People's Republic of China are identified. The trends of influence on the development of organizational and pedagogical conditions in the sector of non-formal education of the PRC, considering the global processes taking place in the world society, are considered. The importance of attracting innovative forms*

and methods of teaching, taking into consideration the national identity of the linguistic personality, is emphasized. The priority of introducing a competence approach in the process of teaching English in a Chinese non-state educational institution has been determined. The structure of foreign language competence was described, which made it possible to highlight the basis for creating pedagogical interaction on a participatory basis. The focus is on the use of interactive methods with wide involvement of IT based on blended learning.

Keywords: *organizational and pedagogical conditions, students' foreign-language communicative competence, non-formal education, People's Republic of China, innovative technologies, pedagogical interaction.*

Постанова проблеми та її актуальність. Виклики XXI століття висувають нові вимоги до педагога, до компетентності, якими він повинен володіти. У сучасних реаліях професійної підготовки вчителів особлива увага приділяється створенню умов для становлення індивіда, здатного до саморозвитку та самовдосконалення; розвитку у здобувачів освіти критичного мислення; формування навичок управління власною освітньою діяльністю, яка сфокусована на навчання упродовж життя. Звертаючи увагу на сучасні підходи до навчання, які залучаються сьогодні передовими педагогами у світі і мають ефективність застосування, необхідно звернути увагу на умови застосування продуктивних технологій навчання. Відомо, що педагогічні та організаційні умови мають велике значення у процесі застосування будь яких педагогічних методів навчання, зокрема інноваційних.

Однак методи формування комунікативної компетентності в учнів в умовах саме неформальної освіти не повною мірою описано в працях науковців, зокрема на прикладі КНР. Тому виникає необхідність комплексного аналізу умов застосування сучасних освітніх технологій навчання учнів англійській мові у межах неформальної освіти у Китайській Народній Республіці.

Метою статті є виявити організаційно-педагогічні умови викладання англійської мови в учнів із застосуванням інтерактивних методів навчання в умовах неформальної освіти полікультурного освітнього простору.

Аналіз наукових праць із проблеми дослідження. Дослідженням особливостей та розвитку комунікативної

компетентності особистості присвячені праці Т. Борової [8, 16, 17], Т. Колбіної [8], А. Кучери [5], І. Мендрук [20], О. Ходакевич [20], Л. Дубкової [20], Т.Череповської [14], М. Падури [14] ін. Організації освітнього процесу та підвищенню його ефективності розглянуто в наукових працях Г. Єльнікової [1], С. Галицького [4], В. Кучери [5], М. Сиротюка [5], В. Петренко [16], Т. Погорєлової [16,17], З. Рябової [1], О. Чехратової [17] тощо.

Використані методи : аналіз наукової літератури з питання формування іншомовної компетентності в учнів через інтерактивні методи викладання; аналіз, синтез та узагальнення умов на основі, яких застосовуються визначені методи навчання учнів, а саме у площині неформальної освіти.

Висвітлення проблеми дослідження. Питання формування іншомовної компетентності залишається актуальним в усі часи. Це пов'язано з не тільки з стрімким розвитком інформаційних технологій, а також зі змінами у суспільстві та вимогами сьогодення щодо навчання та виховання підростаючого покоління.

На підтвердження актуальності та доречності сказаного вище можна зазначити, що на Всесвітньому економічному форумі (2018) зазначалося значення отримання нових компетентностей, які нададуть можливість адаптуватися до сучасних вимог та навчатися впродовж життя. Наголошувалося, що сучасна освіта має бути спрямована на самостійне здобуття знань, творче мислення та вміння застосовувати нові знання на практиці [19]. Таким чином, підготовка молодого покоління має враховувати світові тенденції попиту нових спеціалістів на ринку праці, де на перше місце виходить людина, яка є основним діячем. З точки зору освітньої діяльності наголос робиться на студентоцентроване навчання.

У звіті The European Students' Union було наголошено, що одним з досягнень Болонської реформи є студентоцентрований підхід у системі вищої освіти. Студентоцентроване навчання, як зазначено у звіті, – це «такий підхід у навчанні, що характеризується інноваційними методами викладання, спрямованими на поліпшення навчання в процесі взаємодії викладачів і студентів і вбачає в студентах важливих активних учасників власного навчання, формування переносних навичок, наприклад, вирішення проблеми, критичне та рефлексивне мислення» [19.].

Afzal-os-sadat Hossienia, Samane Khalilib підкреслюють важливість креативності в освіті постмодернізму, ідеями якого є навчання

критичного мислення, продукування знань, розвиток індивідуальної й соціальної особистості [15].

В. Пономаренко в монографії «Розвиток вищої освіти: аспекти менеджменту та маркетингу» визначає, що стратегічним завданням вищої освіти стала підготовка компетентних фахівців, які здатні застосовувати новітні методи менеджменту, маркетингу, інформаційних технологій тощо для пошуку й впровадження адекватних сучасним умовам господарювання новітніх механізмів, принципів, методів управління [9, с. 17]. Науковець акцентує увагу на компетентності фахівців, які мають працювати у швидкозмінному середовищі. Важливості набуває компетентнісний підхід з урахуванням сучасних умов суспільства.

А. Кучер, І. Мендрук, О. Ходакевич та Л. Дубкова визначають головним інструментом для реалізації пріоритетних цілей щодо розвитку вищої освіти саме компетентнісний підхід, який розглядає комунікативну компетентність як невід'ємну частину ключових компетентностей. Науковці зазначають, що комунікативна компетентність є основою визначення професійної конкурентоспроможності особистості, важливий фактор актуалізації потенціалу конкурентоспроможності, оскільки він визначає здатність особистості успішно проявлятися як фахівець [20].

Зауважимо, що зі змінами, які відбуваються на сучасному етапі розвитку суспільства, зміни з'являються і у взаєминах між людьми, оскільки значну роль у їхньої комунікації мають інформаційні технології, які повністю змінюють її систему та канали.

З короткого аналізу сучасних тенденцій розвитку суспільства можна зазначити, наприклад, Е. Тоффлер зауважив, що глобальні перетворення третьої хвилі призведуть до нового розуміння глобалізованої свідомості та структури міжнародного управління, яка буде нагадувати матрицю, що використовують найбільш просунуті корпорації. Головною сировиною нової економіки стануть інформація та уявлення. У зв'язку з безпрецедентним зростанням значення інформації людство реструктурує освіту, перебудує науково-дослідні роботи й головне – реорганізує систему комунікацій. Соціальний характер особистості створює модель поведінки, якої люди самі хочуть слідувати. Риси характеру формуються на стику внутрішніх прагнень людини й тиску суспільства на неї. Для того щоб зрозуміти осмислено емоційне життя й розумну психосферу нової цивілізації, необхідно враховувати три базові потреби особистості:

потреби в співтоваристві, у структурі й у сенсі. Спільнота вимагає емоційно привабливих зв'язків між його членами, а також почуття лояльності між людьми та їхньою організацією [13]. Підкреслюючи важливість знань та вміння управляти інформаційними потоками, дослідник наголошує на переосмисленні підходів до комунікації, що спрямовані на створення таких взаємин між людьми, які задовольняли б потреби членів співтовариства. З цієї позиції мова йдеться про взаємодію на партисипативних засадах.

Л. Мельник на основі ідеї п'ятої промислової революції, де людину витісняють кіберфізичні системи та Інтернет речей, прогнозує, що людина-особистість докорінно зміниться, адже їй доведеться мешкати в зовсім іншому тілі людини-біо, яка стане надзвичайно кібернізованою. Нові фізичні можливості діяти, пам'ятати, відчувати надзвичайно підсилять творчий потенціал особистості людини та її здатність мріяти, задумувати, творити [7]. Ураховуючи таку перспективу розвитку особистості, можемо визначити провідну роль механізмів швидкої адаптації людини до тих змін, які постійно відбуваються в сучасному суспільстві. Оскільки освіта має випереджати час, то саме формування в процесі професійної підготовки фахівців повинно враховуватися основні течії розвитку суспільства. Таким чином, вагомості набувають комунікативні вміння спілкування із залученням інформаційно-комунікаційних технологій у співтоваристві на партисипативній основі.

Звертаючи увагу на зазначене вище, можемо говорити про стратегічні напрями розвитку людини в суспільстві, де панують інформаційно-комунікаційні технології, розвиваються суспільні групи та потенціал особистості буде посилений на тлі кібернізації.

За таких обставин доцільним є визначення М. Ситкіна, який визначає особливості інформаційного суспільства, до яких відносить такі: системні характеристики – цільова функція – соціо (зручність та якість життя), методологія пізнання – системно-синергетичний (швидкість обміну інформації, індивідуалізації послуг); галузева структура містить послуги, інформації в економічному секторі, провідна галузь – сектор інтелектуальних послуг та знання; технологічні параметри вміщують творчий, технологічний спосіб виробництва на технічній основі індивідуального виробництва, базові технології – електронна промисловість, виробничий ресурс – інформація, переважно моральний вид зносу; характеристики трудової та виробничої діяльності – трудову основу складає

інтелектуальна праця, тип діяльності – обробка даних, попит на ринку праці – управлінці, учені [10]. Звертаючи увагу на зазначені вище особливості, які можна екстраполювати на освітню діяльність, зауважимо, що в процесі підготовки молодого покоління повинна враховуватися цільова функція, а саме: комфортне буття, тобто створення умов щодо формування вмінь у студентів адаптуватися в професійному співтоваристві сучасного суспільства, формування вмінь обробки даних на основі інформації для прийняття рішень та комунікація у взаємодії для вироблення спільних рішень, а також уміння управляти інформацією у взаємодії з іншими членами взаємодії.

Якщо взяти за основу сучасний розвиток суспільства в методологічному розумінні сучасної системи освіти, яка є елементом соціальних систем, то на перший план виходить системно-синергетичний підхід. Спрямованість діяльності зосереджується на отриманні та обробці даних із залученням технічних засобів. Отже, освітній процес має будуватися на попиту суспільства в нових його умовах.

Грунтуючись на таких підходах можна зазначити їх важливість у визначенні умов щодо формування компетентностей у учнів, зокрема комунікативної.

Якщо розглянути систему підготовки учнів у площині неформальної освіти, то можна зазначити, є свої переваги та недоліки, зокрема у системі освіти Китайської Народної Республіки.

Як зазначає І. Литвиненко, неформальна освіта це процес додаткового цілеспрямованого діалогічного навчання, виховання та розвитку молоді, організований поза межами змісту, форм і методів освітніх установ та державних інституцій [6].

Отже, неформальна освіта, яка має певні риси, спільні з іншими процесами пізнання, навчання та виховання, відрізняється від них різними методологічними основами та технологіями її реалізації.

Відповідно до NEPL 2002р. недержавні освітні заклади контролюються відділом освіти та відповідними департаментами (ст. 41) [18].

Згідно з положенням, внесеним у 2021 році, створення приватної школи, яка впроваджує обов'язкову освіту, має відповідати місцевому плану розвитку обов'язкової освіти [18].

Неформальна освіта в школах чи інших освітніх закладах потребує освітнього простору, але вона не така сувора, як формальна освіта.

Основні відмінності неформальної освіти порівняно з освітою формальною, насамперед, визначаються значною гнучкістю і розмаїттям форм, здатністю охопити всі соціально-професійні і вікові групи. Гнучкість виявляється в значно більшому виборі програм, часу, термінів і місця проведення занять, їхньою індивідуалізацією, більшою орієнтованістю на конкретні потреби й інтереси кожного, кого навчають. Ще одним аспектом неформальної освіти може виступати і те, що іноді вона доповнює або виправляє результати діяльності формальної освіти.

Головним напрямом є створення переважно неформальної, нешкільної та децентралізованої освітньої системи, координованої з формальними інституціоналізованими школами, але не обов'язково залежної від них. Було досягнуто значного прогресу в адаптації навчальних програм щодо навчання грамотності, професійним навичкам і впровадження переважаних соціальних норм.

Нині китайська освітня система розвивається дуже інтенсивно. Дійсно, світу відомий не один значимий китайський «прорив» у культурному і технічному прогресі.

Важливою особливістю китайського менталітету, значною мірою визначила суть національної освітньої системи, можна назвати незаперечну довіру до письмового та друкованого слова, до авторитету вчителя. Державою підтримується думка, що набуті знання повинні служити на користь суспільству і мати прикладне значення.

Національні освітні проекти формувалися протягом багатьох років, пройшли апробацію не тільки часом, але і різними формами суспільно-політичної нестабільності. Не будучи повністю закритими, ізольованими, дані проекти в змозі адекватно реагувати на що відбуваються в світі глобальні зміни. Освітня система формується всередині певної культури довгим еволюційним шляхом, і тільки це робить її ефективною та гармонійною в своєму суспільстві. Східні освітні системи, зберігаючи свою сутнісну традиційність, підтримують тим самим планетарну діалектичну рівновагу протилежностей. І західна і східна системи освіти потребують доповнення одне одним. «Схід потребує знання і в повідомленні йому інформації. Захід потребує мудрості та техніки медитації» [2].

Таким чином, оптимальні моделі неперервної освіти цих країн характеризуються: раціональним використанням наявних ресурсів; доступністю освіти для кожного, хто навчається; фінансовими принципами, які дають змогу залучати додаткові ресурси; прозорістю

розміщення ресурсів у межах освітньої системи; відповідністю освіти тенденціям розвитку суспільства; відповідністю освіти поточній демографічній ситуації; відповідністю загальноприйнятим світовим стандартам та сумісністю із освітніми системами інших країн. Незважаючи на подібні в більшості своїй проблеми і стратегічні напрями їх розв'язання, кожна країна прямує своїм шляхом реформування освіти.

Оптимальна система освіти у кінцевому підсумку повинна сприяти: збалансованому економічному розвитку країни; розвитку культурного середовища у кожному регіоні та країні в цілому.

Неформальна освіта, яка має певні риси, спільні з іншими процесами пізнання, навчання та виховання, відрізняється від них різними методологічними основами та технологіями її реалізації.

З таких позицій можна говорити про важливість освітньої діяльності вчителів у КНР та зростання попиту серед населення на недержавні заклади освіти. Беручи все це до уваги визначення організаційно-педагогічних умов саме ґрунтується на таких позиціях.

Словник української мови дає таке тлумачення поняття «умова»: «необхідна обставина, яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь» [11]. На основі цього розуміння розглянемо обставини, які уможливають ефективне формування іншомовної компетентності у учнів, які навчаються у недержавних закладах освіти КНР.

Організаційно-педагогічні умови досліджувалися багатьма науковцями й мають багатовекторність у своїй спрямованості. Нам імпонує визначення цього поняття Т. Вдовичиним: «сукупність факторів, що забезпечують регулювання, взаємодію об'єктів і явищ педагогічного процесу для досягнення поставленої мети, удосконалюють міжособистісні стосунки учасників педагогічного процесу для вирішення конкретних дидактичних завдань, сприяють активізації навчально-пізнавальної діяльності майбутніх фахівців, їхньої самостійності, ініціативності, професійного інтересу» [3]. Таким чином, необхідно створити такі організаційно-педагогічні умови, які мають урахувати готовність викладачів до інноваційної діяльності, зокрема до зміни стилю комунікації між викладачем і студентами, який відповідає студентоцентрованому підходу.

Відтак, можна визначити одну з основних організаційно-педагогічних умов у процесі формування іншомовної комунікації учнів у неформальній освіті, це фокус на студентоцентристський підхід

та зміна стилю взаємодії між педагогом та учнем. Це дуже складна умова і, звертаючи увагу на особливості культурні та традиційні, які склалися віками у народі, необхідно вживати сприятливі інноваційні технології щодо розуміння міжкультурної комунікації та фокусу на національну ідентичність.

Отже, вибудовуючи педагогічну взаємодію у такому випадку необхідно враховувати інтереси всіх учасників взаємодії під час освітнього процесу. Залучення основ адаптації та партисипативності є першочерговими у встановленні взаємодії між учасниками освітнього процесу у системі неформальної освіти. Важливо відзначити, що в основі неформальної освіти покладений людиною центристський принцип, який спрямований на розвиток особистості у суспільстві, де важливим є цілі того, хто навчається. Проте, навчальні програми у неформальній освіті спрямовані на формування тих навичок та вмінь, які затребувані людиною та суспільством. Можна зазначити, що взаємоузгодження освітніх цілей відбувається на паритетних основах агентів навчальної комунікації, яка ґрунтується на засадах теорії адаптивного управління, і є більш ефективною, тому що підвищується продуктивність через урахування інтересів обох сторін, як викладачів, так і учнів.

Необхідно відзначити, що важливим фактором у створенні моделі педагогічної взаємодії є комунікація. Саме від вибору стилю педагогічної комунікації залежать закладені основи формування іншомовної комунікації, тому що для учнів це буде реальним прикладом взаємодії зі світом через педагога. Вибір стилю комунікації залежить від мети та завдань навчального заняття. У більшості випадків викладач залучає всі стилі комунікації на занятті, тобто використовує змішаний тип педагогічної комунікації.

Від вибору стилю комунікації також залежить вибір методів. В останні роки в педагогіці найпоширенішою стала інтегративна модель навчання, яка передбачає залучення в освітню діяльність усіх її учасників. В основі інтерактивних технологій навчання покладено реальні професійні ситуації, які вирішуються з активною участю всіх суб'єктів освітньої діяльності.

До технологій ситуативного моделювання освітнього процесу можна віднести рольову (ділову) гру, симуляцію, кейс-метод, дискусію, дебати тощо. Особливу увагу заслуговує метод проектної роботи, в основі якого є моделювання виробничої ситуації та виконання завдання, яке максимально наближено до реального.

Такий метод вимагає ретельної підготовки від викладача та максимум зусиль від учнів у ході виконання визначених завдань самостійно.

За останні роки використання інформаційно-комунікаційних технологій в освітній діяльності значно поширилося, зокрема під час введення карантинних обмежень. Ці технології спрощують візуалізацію надання інформації, інтенсифікують та моделюють процес навчання.

ІКТ надають можливість урахувати рівень підготовки, що є основою для реалізації принципів індивідуалізації та диференціації навчання. При цьому зберігається індивідуальний темп роботи кожного студента. Значна увага приділяється використанню програмних продуктів, які створюються безпосередньо викладачами разом зі студентами в будь-яких інструментальних середовищах або середовищах візуального проектування.

У нашому випадку ІКТ використовується як засіб та форма навчання.

На тлі традиційної форми навчання з використанням ІКТ поширюється змішані типи навчання та дистанційні платформи.

На основі аналізу наукових джерел щодо проблеми структурування комунікативних компетентностей мовної особистості, структуру компетентностей можна представити такими складовими:

По-перше, мотивація, що відображає зацікавленість учнів на рівні подальшого підвищення їх комунікативних компетентностей, з одного боку, та мотивована оволодінням сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями, з іншого;

По-друге, когнітивно-лінгвістичний компонент, який представлений сукупністю системних знань і навичок з англійської мови та методів їх навчання (які у поєднанні з відповідними особистісними характеристиками становлять необхідні мовні та професійні компетентності людини);

Утретє, процедурно-технологічна складова, що дозволяє, з одного боку, розвивати комунікативні навички у сфері спілкування іноземною мовою;

Останнє, рефлексивно-оцінний, за яким ми можемо оцінити рівень формування комунікативних компетентностей учнів з використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій, а також у процесі відображення формування компетентності [14].

За дослідженням науковців, змішане навчання є комбінацією педагогічних теорій і технологій та дозволяє викладачу

використовувати різні соціальні сервіси для вирішення конкретних потреб своїх студентів і різноманітні заняття, зробити його диференційним [12, с. 66].

З введенням карантинних обмежень посилена увага до онлайн-навчання. Виникають нові стратегії та умови, які можна використовувати для побудови взаємодії серед учнів. Визначення чіткої мети, надання чітких інструкцій до дії, робота у групах та командна робота, моніторинг за освітньою діяльністю школярів, наявність рекомендацій щодо створення методичних розробок для таких занять.

Взаємоузгодження цілей ґрунтується не тільки на спільних інтересах учасників взаємодії. Інтереси містять не тільки професійний контекст, а й особистісний. Базою особистісного контексту вважаємо цінності як особистості, так і суспільства, у якому особистість зростає.

Отже, організаційно-педагогічною умовою формування іншомовної компетентності учнів можна вважати ціннісні орієнтації суб'єктів освітнього процесу, а саме педагогів та учнів. Визначення цінностей учнів дає можливість для педагогів зрозуміти, що є важливим для учня і скоординувати освітню діяльність. Аналіз ціннісних орієнтирів учнів допомагає створити додатково умови щодо вмотивованості у навчанні.

Висновки. Таким чином, організаційно-педагогічні умови успішного формування іншомовної комунікативної компетентності учня у процесі навчання у неформальній освіті є багатовекторними й містять як організаційну, так і дидактичну складову. Серед чинників, які необхідно враховувати для забезпечення ефективності освітнього процесу у ході викладання англійської мови у недержавних закладах освіти КНР можна виокремити такі: створення освітнього середовища, яке буде спрямовано на глобалізаційні процеси та враховані національні особливості та вимоги щодо навчання учнів у китайських закладах освіти недержавної форми. Ще одним показником успішності освітнього процесу є підготовка викладачів до застосування різних стилів педагогічної взаємодії, в основі якого є студентоцентризований підхід. Принципи глобалізації, адаптації та партисипації мають бути покладені в основу навчальних програм, зокрема англійської мови. Застосування інтерактивних технологій у змішаній формі навчання уможливорює продуктивність освітнього процесу, зокрема у вивченні англійської мови. Формування особистості у неформальній освіті у процесі розвитку КНР має свої

переваги та недоліки, проте, визначення стратегії освітнього процесу у недержавних закладах освіти, обґрунтування шляхів пріоритетності такого навчання може допомогти не тільки у навчальній площині, а й в цілому у розвитку особистості, яка буде жити та працювати у глобалізованому суспільстві.

У подальших дослідженнях буде проаналізовані фактори, що сприяють ефективному навчанню учнів іншомовній комунікації у системі недержавної освіти КНР.

References:

1. Адаптивне управління: міжгалузеві зв'язки, науково-прикладний аспект : монографія / Г.В. Єльнікова, Т.А. Борова, З.В. Рябова та ін. / За заг. і наук. ред. Г.В. Єльнікової. Харків : Мачулін, 2017. 448 с.
2. Булах, І.С., Долинська, 2002. Л.В. Психологічні аспекти міжособистісної взаємодії викладачів і студентів. / Навчально-методичний посібник. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 114с.
3. Вдовичин, Т. Я. 2013. Обґрунтування організаційно-педагогічних умов для забезпечення навчального процесу майбутніх фахівців у педагогічному університеті. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми. № 34. С. 22 -230. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2013_34_50
4. Галецький, С. М. 2019. Особливості підходів до проектування структури комунікативної компетентності фахівців. Znanstvena misel, 2 (32), с. 39-41.
5. Кучер, В., Сиротюк, М. 2021. Використання мережі інтернет у контексті формування комунікативної компетентності на уроках англійської мови// Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 35, том 3, С.296-303.
6. Литвиненко, І. М. 2018. Неформальна освіта. URL: <https://vseosvita.ua/library/neformalna-osvita-viznacenna-31773.html>
7. Мельник, Л. Г. 2019. Проривні технології у світлі соціально-економічних революцій: досвід ЄС та світу. Механізм регулювання економіки. № 3. С. 97-110. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/articles/issue_42/Leonid_Hr_MelnykDisruptive_Technologies_in_the_Light_of_Socio_economic_Revolutions_the_EU_and_World_Experience.pdf
8. Напрями модернізації соціально-педагогічної системи підготовки фахівців в університеті: монографія /Т.Ю.Андріяко, Т.А.Борова, Т.О.Дмитренко, В.О.Гуріч, Н.Д.Кабусь, Т.В.Колбіна, С.В.Копилова, Т.В.Лаврик, В.М.Нагаєв; К.В.Яресько; за ред.Т.О.Дмитренко, Т.В.Колбіної. – Херсон: вид-во ПП Вишемірський В.С., 2017. 324 с.
9. Пономаренко, В.С. 2020. Розвиток вищої освіти: аспекти менеджменту та маркетингу : монографія. Харків : Вид-во Майдан, 530 с.

10. Ситкіна, М. В. 2015. Становлення та особливості теорії інформаційного суспільства. Глобальні та національні проблеми економіки. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського, № 5. URL: <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/03.pdf>
11. Словник української мови: в 11 т. Т. 4, 1973. URL: <http://sum.in.ua/s/комунікація>
12. Теорія та практика змішаного навчання : монографія / В. М. Кухаренко та ін. Харків : Миськдрук, НТУ «ХПІ», 2016. 284 с.
13. Тоффлер, Э. 2004. Третья волна. М.: Изд-во АСТ, 345 с. URL: https://royallib.com/read/toffler_elvin/tretya_volna.html#0
14. Череповська, Т. В., Падура, М. Ф. 2008. Психологічні умови успішного вивчення іноземної мови. Науковий вісник ЛНУВМБТ імені С. З. Гжицького. Том 10 № 2(37) Частина 5. С. 215
15. Afzal-os-sadat Hossienia, Samane Khalilib. Explanation of creativity in postmodern educational ideas. Procedia. Social and Behavioral Sciences. 2011. № 15. P. 1307–1313. URL: https://www.researchgate.net/publication/241123125_Explanation_of_creativity_in_postmodern_educational_ideas
16. Borova, Tetyana A., Pohorielova, Tetiana Y., Petrenko, Viktoriia O., Boroday, Gennadiy P. 2019. Future Managers' Responsibility Enhancement In The Framework Of Education For Sustainable Development. // Revista ESPACIOS. ISSN 0798 1015 Vol. 40 (Nº 31).
17. Borova, T., Chekhratova, O., Marchuk, A., Pohorielova, T. ., & Zakharova, A. 2021. Fostering Students' Responsibility and Learner Autonomy by Using Google Educational Tools. Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala, 13(3), 73-94. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.3/441>
18. Education Profiles : URL: <https://education-profiles.org/eastern-and-south-eastern-asia/china/~non-state-actors-in-education>
19. ESU Bologna. At the finish line. An account of ten years of European higher education reform. 2010. URL: https://ehea.info/Upload/document/consultive/esu/ESU_BAFL_publication_565158.pdf
20. Kucher, A., Mendruk, I., Khodakevych, O., Dybkova, L. 2019. Management of Formation of Communicative Competence of the Future Economists: Case Study of Ukraine. Tem Journal-Technology Education Management Informatics. № 8. P. 1127-1136

Transliteration of References:

1. Adaptivne upravlinnia: mizhhaluzevi zviazky, naukovo-prikladnyi aspekt : monohrafiia / H.V. Yelnykova, T.A. Borova, Z.V. Riabova ta in. / Za zah. i nauk. red. H.V. Yelnykovi. Kharkiv : Machulin, 2017. 448 s.
2. Bulakh, I.S., Dolynska, L.V., 2002. Psykholohichni aspekty mizhosobystisnoi vzaïemodii vykladachiv i studentiv. / Navchalno-metodychnyi posibnyk. K.: NPU im. M.P. Drahomanova. 114s.

3. Vdovychyn, T.Ia. 2013. Obgruntuvannia orhanizatsiino-pedahohichnykh umov dlia zabezpechennia navchalnoho protsesu maibutnikh fakhivtsiv u pedahohichnomu universyteti. Suchasni informatsiini tekhnologii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy. № 34. S. 22 -230. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2013_34_50
4. Haletskyi, S. M. 2019. Osoblyvosti pidkhodiv do proektuvannia struktury komunikatyvnoi kompetentnosti fakhivtsiv. Znanstvena misel, 2 (32), s. 39-41.
5. Kucher V., Syrotiuk M. Vykorystannia merezhi internet u konteksti formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti na urokakh anhliiskoi movy// Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Vyp 35, tom 3, 2021. S.296-303.
6. Lytvynenko, I. M. 2019. Neformalna osvita. 2018. URL: <https://vseosvita.ua/library/neformalna-osvita-viznacenna-31773.html>
7. Melnyk, L. H. 2019. Proryvni tekhnologii u svitli sotsialno-ekonomichnykh revoliutsii: dosvid YeS ta svitu. Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky. № 3. S. 97-110. URL: https://mer.fem.sumdu.edu.ua/content/articles/issue_42/Leonid_Hr_MelnykDisruptive_Technologies_in_the_Light_of_Socio_economic_Revolutions_the_EU_and_World_Experience.pdf
8. Napriamy modernizatsii sotsialno-pedahohichnoi systemy pidhotovky fakhivtsiv v universyteti: monohrafiia /T.Iu.Andriiako, T.A.Borova, T.O.Dmytrenko, V.O.Hurich, N.D.Kabus, T.V.Kolbina, S.V.Kopylova, T.V.Lavryk, V.M.Nahaiev; K.V.Iaresko; za red.T.O.Dmytrenko, T.V.Kolbinoi. – Kherson: vyd-vo PP Vyshemirskyi V.S., 2017. 324 s.
9. Ponomarenko, V.S. 2020. Rozvytok vyshchoi osvity: aspekty menedzhmentu ta marketynhu : monohrafiia. Kharkiv : Vyd-vo Maidan, 530 s.
10. Sytkina, M. V. 2015. Stanovlennia ta osoblyvosti teorii informatsiinoho suspilstva. Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky. Mykolaivskyi natsionalnyi universytet imeni V.O. Sukhomlynskoho. № 5. URL: <http://global-national.in.ua/archive/5-2015/03.pdf>
11. Slovyk ukrainskoi movy: v 11 t. T. 4, 1973. URL: <http://sum.in.ua/s/komunikacija>
12. Teoriia ta praktyka zmishanoho navchannia : monohrafiia / V. M. Kukharenko ta in. Kharkiv : Miskdruk, NTU «KhPI», 2016. 284 s.
13. Toffler, Ə. 2004. Tretia volna. M.: Yzd-vo AST, 345 s. URL: https://royallib.com/read/toffler_elvin/tretya_volna.html#0
14. Cherepovska, T. V., Padura, M. F. 2008. Psykholohichni umovy uspishnoho vyvchennia inozemnoi movy. Naukovyi visnyk LNUVMBT imeni S. Z. Hzhyskoho. Tom 10 № 2(37) Chastyna 5. S. 215.
15. Afzal-os-sadat Hossienia, Samane Khalilib. Explanation of creativity in postmodern educational ideas. Procedia. Social and Behavioral Sciences. 2011. № 15. P. 1307-1313. URL: https://www.researchgate.net/publication/241123125_Explanation_of_creativity_in_postmodern_educational_ideas

16. Borova, Tetyana A., Pohorielova, Tetiana Y., Petrenko, Viktoriia O., Boroday, Gennadiy P. 2019. Future Managers' Responsibility Enhancement In The Framework Of Education For Sustainable Development. // Revista ESPACIOS. ISSN 0798 1015 Vol. 40 (Nº 31).
17. Borova, T., Chekhratova, O., Marchuk, A., Pohorielova, T. ., & Zakharova, A. 2021. Fostering Students' Responsibility and Learner Autonomy by Using Google Educational Tools. Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala, 13(3), 73-94. URL: <https://doi.org/10.18662/rrem/13.3/441>
18. Education Profiles : URL: <https://education-profiles.org/eastern-and-south-eastern-asia/china/~non-state-actors-in-education>
19. ESU Bologna. At the finish line. An account of ten years of European higher education reform. 2010. URL: https://ehea.info/Upload/document/consultive/esu/ESU_BAFL_publication_565158.pdf
20. Kucher, A., Mendrukh, I., Khodakevych, O., Dybkova, L. 2019. Management of Formation of Communicative Competence of the Future Economists: Case Study of Ukraine. Tem Journal-Technology Education Management Informatics. № 8. P. 1127-1136

Authors

Tetyana Borova
*Doctor of Science (Education),
Professor, Head of the Department of Pedagogy,
Foreign Philology and Translation,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,
Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-1765-4425>
E-mail: Tetyana.Borova@hneu.net
borovat71@gmail.com*

Zhang Caijing
*PhD Student, Department of Pedagogy,
Foreign Philology and Translation,
Simon Kuznets Kharkiv National University of Economics,
Kharkiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-8258-0015>
E-mail: zcj399489@163.com*

Abstracts

ТЕТЯНА БОРОВА, ЧЖАН ЦАЙДЖИН. Організаційно-педагогічні умови формування іншомовної комунікативної компетентності учнів в умовах неформальної освіти в КНР.

У статті проаналізовано організаційно-педагогічні умови формування іншомовної комунікативної компетентності учнів китайських недержавних закладів середньої освіти в умовах полікультурного середовища. Виокремлено чинники, які впливають на створення ефективної освітньої середовища щодо навчання іноземній мові у недержавних закладах освіти Китайської Народної Республіки. Розглянуто тенденції впливу на створення організаційно-педагогічних умов у секторі неформальної освіти КНР з урахуванням глобальних процесів, які відбуваються у світовому суспільстві. Підкреслена важливість залучення інноваційних форм і методів навчання з урахуванням національної ідентичності мовної особистості. Визначена пріоритетність запровадження компетентнісного підходу у процесі навчання англійській мові у китайському недержавному закладі освіти. Схарактеризовано структуру іншомовної компетентності, що дало можливість висвітлити підґрунтя створення педагогічної взаємодії на партисипативній основі. Сфокусовано увагу використання інтерактивних методів із широким залученням ІТ на основі змішаної форми навчання.

Ключові слова: організаційно-педагогічні умови, іншомовна комунікативна компетентність учнів, неформальна освіта, китайська народна республіка, інноваційні технології, педагогічна взаємодія.

TETIANA BOROVA, ZHANG CAIJING. Organizacyjne i pedagogiczne uwarunkowania kształtowania kompetencji komunikacyjnych uczniów w zakresie języków obcych w warunkach edukacji pozaformalnej w Chińskiej Republice Ludowej. W artykule przeanalizowano organizacyjne i pedagogiczne uwarunkowania kształtowania obcojęzycznych kompetencji komunikacyjnych uczniów chińskich niepaństwowych szkół średnich w środowisku wielokulturowym. Zidentyfikowano czynniki wpływające na stworzenie skutecznego środowiska edukacyjnego do nauczania języka obcego w niepaństwowych placówkach edukacyjnych Chińskiej Republiki Ludowej. Przeanalizowano tendencje wpływu na stworzenie warunków organizacyjnych i pedagogicznych w sektorze edukacji pozaformalnej ChRL,

z uwzględnieniem globalnych procesów zachodzących w społeczeństwie światowym. Podkreślono znaczenie stosowania innowacyjnych form i metod nauczania uwzględniających tożsamość narodową osobowości językowej. Określono priorytet wprowadzenia podejścia kompetencyjnego w procesie nauczania języka angielskiego w chińskiej niepaństwowej placówce edukacyjnej. Opisano strukturę kompetencji językowych, co pozwoliło podkreślić podstawy tworzenia interakcji pedagogicznych na zasadzie partycypacyjnej. Uwagę skupiono na wykorzystaniu interaktywnych metod z szerokim stosowaniem IT opartych na blended learning.

Słowa kluczowe: *uwarunkowania organizacyjno-pedagogiczne, obcojęzyczne kompetencje komunikacyjne uczniów, edukacja pozaformalna, Chińska Republika Ludowa, innowacyjne technologie, interakcja pedagogiczna.*

3.

MODERN UNIVERSITY: TODAY'S CHALLENGES

NOWOCZESNY UNIWERSYTET: WSPÓŁCZESNE WYZWANIA

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.3.04>

UDC 005.3(045)

Ольга ВАСИЛИШИНА

Критерії, показники сформованості готовності до управлінської діяльності менеджерів організацій

OLGA VASYLYSHYNA. **Criteria, indicators of readiness for managerial activity of managers of organizations.** *The criteria in the article are considered as a sign on the basis of which the level of development, formation of professional ability, in particular, readiness for managerial activity of future managers of organizations is determined. Each sign finds its manifestation in certain indicators. We agree with the opinion of L.Belova, T. Lukina, O.Postupnaya, and T.Khlebnikova that when developing indicators of readiness it is necessary to observe the following principles: the indicators created should determine the readiness of the future specialist to accept permanent changes in professional activity; evaluate not only the result, but also the process; assessment of readiness is carried out according to the main functions characteristic of a specific professional activity.*

Keywords: *criteria, indicator, readiness, professional activity.*

Вступ і мета статті. Розглядаючи структуру готовності як єдність її компонентів і рушійних сил, необхідно виокремити критерії, що дозволяють отримати якнайповніше уявлення про якісний і кількісний стан визначених компонентів готовності майбутніх менеджерів організацій до управлінської діяльності. Критерій полягає в основі здійснення моніторингу готовності до професійної діяльності, його психологічного і змістового аспектів.

Критерій – це еталон, система показників, за якими можна визначати ступінь підготовленості до виконання певного напрямку професійної діяльності.

Загальні вимоги до критеріїв: адекватність; переважне використання об'єктивних показників, що характеризують успішність діяльності; застосування декількох показників із визначенням ведучого, що не заперечує можливості використання і суб'єктивних оцінок осіб, котрі навчаються, і експертів.

Аналіз досліджень. З метою визначення критеріїв готовності до управлінської діяльності майбутніх менеджерів організацій проаналізуємо досвід дослідницької діяльності у цій сфері вітчизняних і зарубіжних науковців.

Необхідність визначення критеріїв управлінської культури менеджерів спонукала дослідника Г. Горяйнову звернутися до теоретиків менеджменту О. Віханського, О. Наумова, В. Кнорріга, Р. Марра, В. Шепеля. Відповідно до їхніх концепцій управління процесами виробництва, виховання підлеглих, розвитку організації в умовах конкурентного середовища, вона вважає, що управлінська культура менеджера передбачає володіння спеціальними знаннями і вміннями, системою морально-етичних якостей, що дозволяють здійснювати керівництво соціально-економічною організацією в умовах нестабільної ринкової ситуації. Це дозволило науковцю визначити морально-етичний, когнітивний, психолого-педагогічний і технологічний критерії сформованості управлінської культури майбутніх менеджерів. Показниками морально-етичного критерію є сукупність морально-етичних особистісних якостей і ціннісних орієнтацій, що визначають моральне обличчя майбутнього фахівця; показник когнітивного компонента – система знань (загальнонаукових, культурологічних, спеціально-професійних, психолого-педагогічних); показники технологічного критерію – спеціальні професійні вміння (гностичні (дослідницькі), організаторські, комунікативні); показники психолого-педагогічного

критерію – готовність використовувати психолого-педагогічні знання в організації міжособистісної взаємодії, безпосередньо брати участь у виховному процесі як керівникові.

В основу визначення критеріїв корпоративної культури майбутніх менеджерів дослідник О. Разумова поклала розуміння її як складного професійно-особистісного утворення, що містить систему цінностей, рівні володіння управлінськими, організаційними, економічними методами і технологіями і знаходить відображення у поведінці, професійній взаємодії, сприйнятті майбутнім фахівцем себе і оточення. Науковець виокремлює мотиваційний, когнітивний і діяльнісний критерії сформованості корпоративної культури майбутніх менеджерів. О. Разумова вважає, що показниками мотиваційного критерію, який визначає зразки і стандарти поведінки і впливає на вибір поведінкових альтернатив, є групи цінностей, що складають основу корпоративної культури сучасної ділової людини (знання загальних моральних принципів, прийнятих в організації, норми поведінки під час виконання посадових обов'язків і взаємовідносин із колегами, керівництвом, підлеглими, клієнтами, партнерами, корпоративні кодекси і правила організацій). Показниками когнітивного критерію є управлінські знання, специфічні знання про принципи функціонування і розвитку виробництва, наявність системи знань про корпоративну культуру організації, її зміст, типи, рівні. Діяльнісний критерій характеризується такими показниками: наявність практичних умінь і навичок, необхідних для розв'язання управлінських завдань; готовність і здатність адаптуватися до умов трудової діяльності у великій організації; сформованість системи навичок використання технологій для вирішення професійних задач.

Виклад основного матеріалу. Критеріями творчого управлінського стилю діяльності менеджера у дослідженні Н. Іванової виступають групи професійно значущих особистісних якостей: мотиваційно-цільові (наявність інтересу, значущість професії для суспільства, наявність соціальної настанови, стійкої мети оволодіти професією менеджера); загальноособистісні (креативність, здатність до самореалізації, самоуправління, працездатність, інтелігентність); специфічні професійно значущі якості (комунікативно-лідерські здібності, організаторські вміння, підприємливість, конкурентоздатність, професійна самосвідомість); професійно необхідні здібності – індивідуально-типологічні якості особистості (активність, товарииськість, емоційна стійкість, соціальна адаптивність, швидкість психічних реакцій) [5].

Критеріями рівнів готовності майбутніх менеджерів до управлінської діяльності дослідник Н. Кисельова вважає емоційну стабільність і стресостійкість (емоційна стабільність як відсутність схильності до тривожного стану, фрустрації, агресивності, легкої збудливості, як пристосованість до різних ситуацій і адекватна самооцінка, стресостійкість як збереження спокою і витримки в стресових ситуаціях, реальне уявлення про власні сильні і слабкі сторони, відсутність егоцентризму і адекватне сприйняття критики): рефлексія (як здатність стати на позицію іншого, вміння передбачувати на основі цього його поведінку, а також уміння вибудовувати своє поводження, враховуючи передбачувані відповідні реакції іншого); вміння безконфліктно впливати на оточуючих (роль рефлексивних механізмів мислення найбільш важлива в конфліктних ситуаціях, а також у ситуації конкуренції); комунікативні вміння (як особистісне вміння впливати на оточуючих, домінування гуманістичних цінностей у відносинах з людьми, орієнтація на «командні» форми управління); пошуки індивідуального стилю управління (як прояв індивідуальності, цілісності і своєрідності світосприйняття і самореалізації); креативність (як творче ставлення до особистісно значущих завдань, проблем, сфер діяльності, поєднання високої здатності до формування оригінальних ідей та використання нестандартних способів інтелектуальної діяльності з потребою у цьому).

Показниками мотиваційного критерію виступають такі мотиви: можливість творчої самореалізації, отримання процентної оплати в залежності від ефективності своєї діяльності, можливість професійного росту, збільшення заробітної плати, можливість самовираження, улюблена робота.

Врахування кваліфікаційних вимог до здійснення управлінської діяльності менеджерами фінансово-економічного профілю дозволило С. Тарасовій визначити такі критерії сформованості професійної готовності та їхні показники: інформаційний (знання фахівців про сутність, функції, форми та способи здійснення управлінської діяльності; знання з економічних, фінансових, управлінських дисциплін, організації управління колективом); психологічний (почуття громадського обов'язку; моральна стійкість; ініціативність; оперативність; обов'язковість; уміння доводити почату справу до кінця, вимогливість; самодисципліна; працездатність; енергійність; стресостійкість; організованість; комунікативність; старанність,

точність у роботі); мотиваційний (інтерес до професії менеджера та процесу управління; відповідальність; конкурентоспроможність; рівень зусиль посісти лідерську позицію в колективі; спрямованість на професійну самоосвіту і самовиховання); рефлексивний (об'єктивність співвіднесення своїх індивідуальних особливостей з кваліфікаційними вимогами до професії менеджера) [10].

З позицій особистісно-діяльнісного підходу дослідник Л. Васильченко аналізує фактори, суттєві для формування управлінської культури керівника школи: особистісні властивості керівника школи; особливості керованої підсистеми; досвід педагогічної і управлінської діяльності керівника; наявність стимулів для формування управлінської культури; суспільна думка про різні аспекти управлінської діяльності; особливості середовища професійного спілкування; залученість у діяльність, що сприяє усвідомленню сутності педагогічної і управлінської праці; організований процес самоосвіти в міжкурсовий період післядипломної освіти. Це дозволило науковцю виокремити такі критерії сформованості управлінської культури керівника школи: мотиваційний (систему цінностей, ставлення до людей, справи і себе); когнітивно-діяльнісний (знання і вміння використовувати способи і прийоми управління педагогічним процесом); рефлексивно-оцінювальний (вміння професійного самовдосконалення) [2].

Аналіз взаємозв'язків компонентів управлінської компетентності майбутніх інженерів-педагогів, що виступають складовими управлінської діяльності та спрямовані на реалізацію сукупності управлінських функцій, забезпечив можливість виокремлення дослідником О. Керекешєю-Поповою таких критеріїв та їхніх показників: мотиваційний (інтерес до управлінської діяльності в закладах професійної освіти, вивчення управлінських дисциплін; прагнення до самостійного оволодіння управлінськими вміннями та навичками, здобуття управлінських знань, реалізації управлінських здібностей, можливостей, особистісних якостей; ціннісні орієнтації в управлінській діяльності); діяльнісний (управлінські вміння та навички, що забезпечують якісну реалізацію управлінських функцій: інформаційно-аналітичні, планувально-прогностичні, організаторські, операційні, діагностувальні, самоменеджменту); наявність досвіду управлінської діяльності (здатність визначати стратегію навчальної діяльності учня та колективу учнів; здійснювати педагогічний і прогностичний аналіз, проєктувати цілі, здійснювати

планування, організацію та контроль освітнього процесу, виховання, розвитку, навчально-пізнавальної діяльності учня та колективу учнів; здатність до прийняття управлінських рішень у стратегічній, тактичній та оперативній перспективі); когнітивний (знання про зміст, методи, форми та технології управлінської діяльності (основи планування й нормування освітнього процесу, власної праці, організації діяльності учнів та власної діяльності, сучасних теорій лідерства та командного управління, видів, методів та засобів управлінського контролю та ін.); особистісний (сукупність професійно важливих для управлінської діяльності якостей особистості: комунікативні (культура спілкування, встановлення зв'язків, контактів, сумісність, здатність до спільної праці, толерантність, тактовність, переконливість, емпатійність, уміння запобігати конфліктам й ефективно їх вирішувати), морально-етичні (гуманізм, повага, справедливість, гідність, совість, толерантність), вольові (домінантність, витримка, упевненість, рішучість, обов'язковість, дисциплінованість), організаторські (цілеспрямованість, ініціативність, організованість, наполегливість, послідовність, спостережливість, лідерство), а також орієнтація на самовдосконалення і саморозвиток в управлінській діяльності (самоменеджмент)) [6].

Дослідник А. Клімова, вивчаючи наукові підходи до структури готовності фахівців до різних видів діяльності, визначає такі критерії і показники сформованості управлінської компетентності майбутніх менеджерів: освітній, когнітивний, особистісний та поведінковий (діяльнісний). Освітній (наявність системи знань про сутність управлінської діяльності, її функції, місце у системі інших компетенцій); когнітивний (здатність до аналізу та проєктування реальних проблемних ситуацій, до цілепокладання і вибору ефективного управлінського рішення, мислення; інтелектуальна активність (постановка професійних задач, оцінка їхньої значущості, адекватні уявлення щодо можливостей та наслідків управлінської діяльності); особистісний (мотиви управлінської діяльності, професійно важливі особистісні якості (вольові та комунікативні); поведінковий (організаційні та комунікативні вміння, вміння активно залучати до управлінської діяльності у нових, непередбачуваних умовах [7].

Узагальнення результатів змістового і структурного аналізу компонентного складу управлінської компетентності бакалаврів економічних спеціальностей, аналіз наукових праць, присвячених

професійній підготовці менеджерів для різних сфер господарювання, особливості підготовки менеджерів у вищих навчальних закладах дозволили досліднику А. Грушевій виокремити такі критерії досліджуваного явища: когнітивний (спрямованість діяльності керівника на об'єкт управління з урахуванням його специфіки і характеру розвитку в соціально-освітньому середовищі; знання форм та методів управління; група знань (законодавчо-нормативні, методологічні, загальнотеоретичні, організаційно-технологічні); діяльнісний (аналізувати, застосовувати і враховувати норми діючого законодавства, основні економічні закони та правові засади; організовувати інвестиційну діяльність підприємства, установи; прогнозувати, планувати, координувати та проводити фінансові операції підприємств та установ; вести ефективне ділове спілкування; організовувати власну діяльність та вести здоровий спосіб життя; виявляти економічні коливання, ефективно реагувати на них; відбирати, аналізувати, обґрунтовувати економічну інформацію; втілювати інноваційні ідеї і досягнення науково-технічного прогресу; змінювати підходи до діяльності з урахуванням вимог ринку; розробляти та вдосконалювати організаційну структуру і методи управління; забезпечувати необхідний рівень індивідуальної безпеки в разі виконання типових небезпечних ситуацій; запобігати банкрутству підприємства; використовувати принципи і методи ефективної управлінської праці та наукові підходи до управління колективом; визначати пріоритетність загальних цілей перед особистими; планувати, організовувати, мотивувати й контролювати власну діяльність; ризикувати та приймати обґрунтовані якісні рішення; визначати чіткі виробничі цілі і формулювати ціннісні орієнтири; володіти спеціальною та управлінською компетентністю; відбирати, аналізувати, узагальнювати та оцінювати інформацію; впроваджувати заходи з удосконалення управлінського документування та контролю за проходженням і виконанням документів; працювати в команді; управляти собою; розуміти та поважати інших; передбачати наслідки того чи іншого рішення); соціальний (знання про соціально-психологічні особливості поведінки груп, колективів, соціальних спільнот, що здійснюють спільну (економічну, управлінську) діяльність, спрямовану на досягнення тієї чи іншої мети; вміння встановлювати системи мотивації працівників для формування мотиваційного клімату, делегувати повноваження, мінімізувати контроль діяльності

підлеглих, формувати команди; створювати умови для розвитку кожного члена колективу, налагоджувати взаємодії в колективі на суб'єкт-суб'єктній основі); особистісний (впливати на колектив і переконувати; високий рівень мотивації до неперервного навчання; відповідальність; комунікативність; демократичність; організованість; технологічна культура; здатність до самоуправління; творчість; інноваційність; цілеспрямованість; готовність до ризику [3].

Професійна спрямованість підготовки майбутніх менеджерів організацій є тією основою, на якій утворюється і розвивається готовність майбутніх фахівців до управлінської діяльності. Спираючись на чотириохкомпонентну структуру досліджуваної готовності майбутніх менеджерів організацій, на результати аналізу досвіду вітчизняних і зарубіжних науковців, ми пропонуємо такі критерії і показники сформованості готовності до управлінської діяльності (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Критерії, показники сформованості готовності до управлінської діяльності майбутніх менеджерів організацій

Критерії	Показники
Мотиваційно-ціннісний	Орієнтація на загальні моральні норми і принципи; наявність інтересу до професії; прагнення до творчої самореалізації; мотивація досягнення успіху; прагнення до самостійного оволодіння управлінськими вміннями і навичками, здобуття управлінських знань; спрямованість на самовдосконалення і саморозвиток в управлінській діяльності.
Когнітивний	Стратегічне мислення; знання про сутність, функції, форми та способи здійснення управлінської діяльності; знання з економічних, фінансових, управлінських дисциплін з організації управління колективом; здатність до аналізу та проектування реальних проблемних ситуацій, до цілепокладання і вибору ефективних управлінських рішень; знання про соціально-психологічні особливості поведінки груп, колективів, що здійснюють спільну діяльність.
Особистісно-диспозиційний	Моральна стійкість; вимогливість; енергійність; креативність; комунікативно-лідерські якості; товариськість; організаційно-вольові якості (цілеспрямованість, ініціативність, наполегливість, послідовність, відповідальність, рішучість, сміливість, готовність до ризику); емоційна стійкість; рефлексія; впевненість у собі, адекватна самооцінка; емпатійність; демократичність.

Операційно-діяльнісний	Інформаційно-аналітичні вміння; планувально-прогностичні вміння; операційні вміння; діагностувальні вміння; організаторські вміння; комунікативні вміння; вміння делегувати повноваження; уміння запобігати конфліктам та їх вирішувати; вміння формування команди, налагодження взаємодії на суб'єкт-суб'єктній основі.
-------------------------------	--

Висновки. Врахування виокремлених критеріїв і показників дозволяє спланувати і реалізувати завдання констатувального етапу експерименту з виявлення рівня сформованості готовності майбутніх менеджерів організацій до управлінської діяльності.

References:

1. Алексюк А.М. Педагогіка вищої освіти України. Історія. Теорія: підруч. для студентів, аспірантів та мол. викладачів вищ. навч. закл. Київ: Либідь, 1998. 558 с.
2. Васильченко Л.В. Формування управлінської культури керівника школи в системі післядипломної педагогічної освіти: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Тернопіль, 2006. 20 с.
3. Грушева А.А. Формування управлінської компетентності майбутніх економістів у процесі професійної підготовки: теорія і практика. Ірпінь: Вид-во Національного університету ДПС України, 2015. 202 с.
4. Губа А.В. Теоретико-методичні засади формування управлінської культури вчителя - майбутнього менеджера освіти: автореф. дис. ... д-ра пед. наук. Луганськ, 2010. 46 с.
5. Иванова Н. Н. Дидактическая система формирования профессионально значимых качеств у студентов - будущих менеджеров: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Казань, 2003. 20 с.
6. Керекеша-Попова О.В. Формування управлінської компетентності майбутніх інженерів-педагогів у процесі професійно-педагогічної підготовки: автореф. дис. канд. пед. наук. Бердянськ, 2020. 20 с.
7. Клімова А.М. Формування управлінської компетентності майбутніх менеджерів у вищих навчальних закладах економічного профілю: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Переяслав-Хмельницький, 2015. 21 с.
8. Курило В. Моделювання системи критеріїв оцінки розвитку освіти в регіоні. Педагогіка і психологія. 1999. №2. С. 35-39.
9. Лукіна Т. Моніторинг якості освіти: теорія і практика. Київ: Вид. дім «Шкіл. світ», Вид-во Л. Галіцина, 2006. 128 с.
10. Тарасова С.М. Формування у майбутніх менеджерів фінансово-економічного профілю готовності до управлінської діяльності: автореф. дис. ... канд. пед. наук. Кіровоград, 2006. 20 с.
11. Чеботарьов М.К. Формування готовності майбутніх менеджерів до адаптивного управління у процесі професійної підготовки: дис. ... канд. пед. наук. Харків, 2018. 185 с.

Transliteration of References:

1. Aleksiuk A.M. (1998). Pedahohika vyshchoi osvity Ukrainy. Istoriiia. Teoriiia: pidruch. dlia studentiv, aspirantiv ta mol. vykladachiv vyshch. navch. zakl. Kyiv: Lybid, 1998. 558 s.
2. Vasylchenko L.V. (2006). Formuvannia upravlinskoï kultury kerivnyka shkoly v systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. Ternopil, 2006. 20 s.
3. Hrusheva A.A. (2015). Formuvannia upravlinskoï kompetentnosti maibutnikh ekonomistiv u protsesi profesiinoi pidhotovky: teoriia i praktyka. Irpin: Vyd-vo Natsionalnoho universytetu DPS Ukrainy, 2015. 202 s.
4. Huba A.V. (2010). Teoretyko-metodychni zasady formuvannia upravlinskoï kultury vchytelia - maibutnoho menedzhera osvity: avtoref. dys. ... d-ra ped. nauk. Luhansk, 2010. 46 s.
5. Yvanova N.N. (2003). Dydaktycheskaia systema formyrovannia professyonalno znachymykh kachestv u studentov - budushchikh menedzherov: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. Kazan, 2003. 20 s.
6. Kerekesha-Popova O.V. (2020). Formuvannia upravlinskoï kompetentnosti maibutnikh inzheneriv-pedahohiv u protsesi profesiino-pedahohichnoi pidhotovky: avtoref. dys. kand. ped. nauk. Berdiansk, 2020. 20 s.
7. Klimova A.M. (2015). Formuvannia upravlinskoï kompetentnosti maibutnikh menedzheriv u vyshchikh navchalnykh zakladakh ekonomichnoho profiliiu: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. Pereiaslav-Khmelnitskyi, 2015. 21 s.
8. Kurylo V. (1999). Modeliuvannia systemy kryteriiv otsinky rozvytku osvity v rehioni. Pedahohika i psykhologiiia. 1999. №2. S. 35-39.
9. Lukina T. (2006). Monitorynh yakosti osvity: teoriia i praktyka. Kyiv: Vyd. dim «Shkil. svit», Vyd-vo L. Halitsyna, 2006. 128 s.
10. Tarasova S.M. (2006). Formuvannia u maibutnikh menedzheriv finansovo-ekonomichnoho profiliiu hotovnosti do upravlinskoï diialnosti: avtoref. dys. ... kand. ped. nauk. Kirovohrad, 2006. 20 s.
11. Chebotarov M.K. (2018). Formuvannia hotovnosti maibutnikh menedzheriv do adaptivnoho upravlinnia u protsesi profesiinoi pidhotovky: dys. ... kand. ped. nauk. Kharkiv, 2018. 185 s.

The Author

Olga Vasylyshyna
Candidate of Pedagogical Sciences,
Associate Professor,
Vinnytsia Institute of Trade and Economics, STEU,
Vinnitsa, Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0001-9906-516X>
E-mail: olga_vasilishina@ukr.net

Abstracts

ОЛЬГА ВАСИЛИШИНА. Критерії, показники сформованості готовності до управлінської діяльності менеджерів організацій. У статті розглядається як ознака, на підставі якої здійснюється визначення рівня розвитку, сформованості професійної здатності, зокрема, готовності до управлінської діяльності майбутніх менеджерів організацій. Кожна ознака знаходить свій прояв у певних показниках. Ми згодні з думкою Л. Белової, Т. Лукіної, О. Поступної, Т. Хлебнікової, що при розробці показників готовності необхідним є дотримання таких принципів: створювані показники повинні визначати готовність майбутнього фахівця до прийняття постійних змін у професійній діяльності; оцінювати не лише результат, а й - процес; оцінка готовності здійснюється за основними функціями, характерними для конкретної професійної діяльності. З урахуванням змін у професії менеджера, що обумовлені сучасними соціально-економічними умовами і особливостями його професійного середовища, дослідник Г. Золотарьова, яка вивчала шляхи формування культури управління персоналом у процесі професійної підготовки, виокремлює критерії сформованості цього явища, що відображають гармонійне поєднання професійних і соціально-комунікативних якостей: розвинене стратегічне мислення, високий інтелект, розвинуте усне і письмове мовлення, висока професійна компетентність, здатність грамотно організовувати виконання управлінських рішень, об'єднувати людей для досягнення поставлених цілей, вміння вирішувати нестандартні завдання, враховувати індивідуальні особливості працівників, вирішувати конфліктні ситуації, здатність помірно ризикувати, вміння делегувати повноваження, впевненість у собі, самовладання, ініціативність, прагнення

до саморозвитку, підприємливість, рішучість, стресостійкість. Спираючись на принципи культурологічного підходу і теоретичні положення, що визначають особливості професійної та професійно-педагогічної культури викладача, критеріями відбору вмінь, що характеризують управлінську культуру, а також характерологічні властивості та процесуальні сторони діяльності вчителя як менеджера освіти. Комплекс менеджерських умінь учителя, визначених науковцем, представлено групами таких умінь: інтелектуальні (аналізувати, порівнювати, абстрагувати, узагальнювати, конкретизувати, проводити аналогії, фантазувати, навички педагогічної імпровізації), організаторсько-комунікативні (визначати конкретні навчально-виховні завдання з урахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів і соціально-психологічних особливостей колективу; планувати й аналізувати навчально-виховний процес із психологічних, дидактичних, методичних позицій з урахуванням сучасних вимог; обґрунтовано обирати ефективні форми, методи й засоби навчання та виховання, визначати результати засвоєння учнями програмного матеріалу, рівень їхньої вихованості й розвитку; управляти навчальною діяльністю учнів і формувати в них загально-навчальні вміння й навички).

Ключові слова: критерій, показник, готовність, професійна діяльність.

OLHA WASYLYSHYNA. Kryteria, wskaźniki ukształtowania gotowości do działalności kierowniczej menedżerów organizacji.

W artykule jest ona rozważana jako cecha, na podstawie której określa się poziom rozwoju, ukształtowanie umiejętności zawodowych, w szczególności gotowość do działalności kierowniczej przyszłych menedżerów organizacji. Każda cecha przejawia się w określonych wskaźnikach. Zgadzaamy się z opinią L. Bielovej, T. Lukinej, O. Postupnej i T. Chlebnikovej, że przy opracowywaniu wskaźników gotowości należy przestrzegać następujących zasad: tworzone wskaźniki powinny określać gotowość przyszłego specjalisty do przyjęcia ciągłych zmian w aktywności zawodowej; oceniać nie tylko wynik, ale także proces; ocena gotowości dokonywana jest według głównych funkcji charakterystycznych dla określonej działalności zawodowej. Biorąc pod uwagę zmiany w zawodzie menedżera, które są spowodowane nowoczesnymi warunkami społeczno-ekonomicznymi i specyfiką jego środowiska zawodowego, badaczka H. Zolotariova, która badała sposoby kształtowania kultury zarządzania personelem w procesie szkolenia zawodowego, wyróżnia kryteria powstawania tego zjawiska,

które odzwierciedlają harmonijne połączenie cech zawodowych i społeczno-komunikacyjnych: rozwinięte myślenie strategiczne, wysoka inteligencja, rozwinięta komunikacja ustna i pisemna, wysokie kompetencje zawodowe, umiejętność sprawnej organizacji realizacji decyzji zarządczych, jednoczenie ludzi do osiągania wyznaczonych celów, umiejętność rozwiązywania niestandardowych zadań, uwzględnianie indywidualnych cech pracowników, rozwiązywanie sytuacji konfliktowych, umiejętność podejmowania umiarkowanego ryzyka, umiejętność delegowania uprawnień, pewność siebie, samokontrola, inicjatywa, chęć samorozwoju, przedsiębiorczość, determinacja, odporność na stres. Opierając się na zasadach podejścia kulturowego i zasadach teoretycznych określających cechy kultury zawodowej i zawodowo-pedagogicznej nauczyciela, kryteriach doboru umiejętności charakteryzujących kulturę zarządzania, a także cechach charakterologicznych i proceduralnych aspektach działania nauczyciela jako menedżera edukacji. Zdefiniowany przez naukowca zespół umiejętności kierowniczych nauczyciela reprezentowany jest przez grupy następujących umiejętności: intelektualne (analizowanie, porównywanie, abstrahowanie, uogólnianie, precyzowanie, rysowanie analogii, fantazjowanie, umiejętności improwizacji pedagogicznej), organizacyjno-komunikacyjne (ustalanie konkretnych zadań wychowawczo-edukacyjnych z uwzględnieniem wieku i cech indywidualnych uczniów oraz cech społeczno-psychologicznych zespołu; planowanie i analizowanie procesu wychowawczego z pozycji psychologicznej, dydaktycznej, metodycznej z uwzględnieniem współczesnych wymagań; racjonalne dobieranie skutecznych form, metod i środków nauczania i wychowania, określanie wyników przyswajania przez uczniów materiału programowego, poziomu ich wychowania i rozwoju; kierowanie działalnością edukacyjną uczniów i kształtowanie w nich ogólnych umiejętności i zdolności edukacyjnych).

Słowa kluczowe: kryterium, wskaźnik, gotowość, aktywność zawodowa.

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.3.05>

UDC 378:[811.111:316.77]

Тетяна ГАРЛИЦЬКА

Формування міжкультурної компетентності як одна з умов запровадження європейських стандартів мовної світи

TETIANA HARLYTSKA. The formation of intercultural competence as one of the conditions for the introduction of European standards of the linguistic world. *The article raises the problem of importance of intercultural competence forming, in particular among students of philology. The realization of intercultural competence is considered as one of the conditions for establishment of the European standards of language education. Modern globalization processes, expansion of intercultural contacts demand the Ukrainian education to be focused on the new level specialist – the subject of multicultural surrounding. Professional competence of specialists of different fields is impossible without possessing intercultural competence. The concept «intercultural competence» is considered as multidisciplinary phenomenon which is studied from different points of view: philosophical, cultural, sociological, psychological, pedagogical and linguodidactic. The main attention is focused of the connection of culture and language because*

language competence is the tool for another culture cognition and an important condition of intercultural communication.

Keywords: *intercultural competence, globalization, Common European Framework of Reference for Languages, culture, language.*

Сучасні вимоги освітнього простору України спрямовані на виховання фахівця нового рівня – суб'єкта полікультурного суспільства, здатного вийти за межі рідної культури. Основним критерієм освітніх трансформацій повинна бути орієнтація на європейський досвід з урахуванням ментальних та історичних моментів українських реалій. Тому необхідно апелювати до нормативно-правових документів, які регулюють систему освіти, зокрема Закону України «Про вищу освіту», Національної Доктрини розвитку освіти в Україні у XXI столітті, Державної національної програми «Освіта», Концепції розвитку педагогічної освіти, Концептуальних засад розвитку педагогічної освіти України та її інтеграції в європейський освітній простір, Рекомендацій Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя тощо.

«Нині Україну з упевненістю можна вважати осередком перехрестя культур, оскільки до ключових царин людської активності залучаються представники різних країн, чії мови, погляди, звичаї, манери поведінки, життєві устрої так чи так перетинаються під час здобуття знань. У результаті культурного перетину виникає необхідність у міжкультурному спілкуванні як важливому засобі встановлення контакту між репрезентантами різних суспільств, пізнання й обміну культурним досвідом» [1, с. 30]. Про актуальність дослідження феномена «міжкультурна компетентність» свідчить також велика увага вітчизняних та зарубіжних учених, які розглядають різні аспекти цього поняття: теоретичне підґрунтя, зокрема сутність та механізми становлення (Н. Гальчун, Л. Ітун, С. МакКінон, І. Сафонова), особливості формування міжкультурної компетентності студентів (М. Байрем, О. Данишенко, Д. Дірдорф, О. Іліє, С. Радул), роль міжкультурної компетентності у сфері бізнесу, економіки та менеджменту (О. Зеліковська, З. Сейн). Мета нашої роботи полягає в обґрунтуванні важливості формування міжкультурної компетентності, зокрема у студентів філологів як майбутніх учителів англійської мови.

Унаслідок розширення міжкультурних контактів усе більш вагомими постають питання формування та розвитку знань, умінь та навичок ефективної міжкультурної комунікації, толерантності, міжкультурної компетентності. Окрім того, за словами О. Данишенко, професійна компетентність фахівців різних галузей діяльності як у державному, так і приватному секторах, стає неможливою без володіння ними міжкультурною компетентністю задля ефективної реалізації поставлених цілей і завдань у професійній сфері [2, с. 148].

Складність і міждисциплінарний характер феномена «міжкультурна компетентність» потребують аналізу досліджень філософського, культурологічного, соціологічного, психологічного, педагогічного характеру, що уможливає з'ясування його сутності, структури та механізму формування. Ці публікації присвячені поняттям суміжним із міжкультурною компетентністю, зокрема «діалог культур», «полікультурність», «міжкультурна комунікація», «крос-культурна компетентність», «взаємодія культур», «культура» тощо. Зазвичай науковці розглядають міжкультурну компетентність як необхідний компонент (атрибут) міжкультурної комунікації, оскільки сам термін з'явився в процесі вивчення особливостей міжкультурної комунікації і виокремлення окремого напрямку.

У 1959 р. у світ вийшла праця Е. Холла «Німа мова» [17, с. 53], у якій науковець досліджує не цілісні культури, а окремі поведінкові підсистеми. Учений зазначає, що люди повинні навчитися виходити за межі культури і адаптувати її до епохи та до свого власного біологічного організму. Отже, для того, щоб вижити, кожна культура потребує взаємодії з іншими культурами, однак дослідник був переконаний, що основною метою міжкультурної взаємодії є розуміння не чужої, а своєї культури.

У філософських дослідженнях проблему міжкультурної взаємодії уперше порушено у форматі діалогу культур. У 70-х рр. ХХ ст. у філософії відбувся методологічний переворот від філософії свідомості до філософії комунікації, згідно з якою соціальна взаємодія та діалог культур розглядають у контексті міжособистісної комунікації. Від кінця ХХ ст. проблема міжкультурної комунікації стала своєрідним перетином кількох векторів розвитку філософського мислення – екзистенційної традиції, психоаналізу, неопротестантизму, структуралізму, лінгвістичної філософії та неомарксизму [9]. «Поняття комунікації у філософії уможливило по-новому подивитися на перспективи міжкультурного діалогу,

на розв'язання конкретних міжкультурних та міжцивілізаційних конфліктів. Філософія прагне застосувати головні ідеї комунікативної теорії в аналізі сфери практичного розуму, етики, у дослідженні інших вимірів людського буття, способів організації соціального життя або тих чи тих форм соціальної інтеграції» [14].

Міжкультурні відносини у XXI ст. науковці (В. Кремень, Л. Саракун) розглядають крізь призму глобалізаційних процесів, які стали невід'ємним складником життя сучасного суспільства. Дослідники стверджують, що попри позитив, який є від глобалізації (збагачення культур, розширення можливостей, спрощення спілкування між культурами, виникнення нового типу мислення), новітні засоби масової комунікації водночас породжують низку духовних та психологічних проблем, і насамперед адаптування до них людини. Сьогодні можна говорити про «кризу культури», коли стираються межі між культурами, утворюючи передумови іншого типу культурної єдності. У спілкуванні починають панувати інтегративні мовні тенденції, тобто сучасні інтегративна суперкультура поглинає розмаїття локальних культур [7, с. 27-29]. Такої ж думки дотримується й Л. Саракун [10, с. 118], яка зауважує, що в перебігу глобальних трансформацій нівелюються відмінності між країнами, народами, етнічними групами, простежується породження людини «загалу» без конкретної культурної належності. При цьому культурні деформації обертаються втратою традиційних цінностей, руйнацією культурного середовища. Етнокультурне знеособлення набуває загрозливих розмірів. Частішими стають випадки нехтування суверенністю держав, національними культурами, господарськими традиціями, національно-етнічними імперативами.

Серед соціологів також спостерігається зацікавлення проблемами культури, міжкультурної взаємодії та міжкультурної компетентності. Основна увага соціологічних досліджень зосереджена на соціальних аспектах міжнаціонального спілкування, функціонуванні діалогу культур у різних сферах суспільного життя, особливостях спілкування представників різних соціальних груп та етносів, їх взаємодії, взаємозалежності комунікації та соціологічних категорій (Н. Захарчук, Л. Лідесдорф, Б. Слющинський, І. Чудовська).

У кінці 1970-х рр. нідерландський соціолог Г. Хофстеде запропонував класифікацію культурних ознак, які є цінними в аналізі міжкультурної комунікації. Її важливість виявляється в появі можливостей порівняння характеристик різних культур задля

аналізу культурних відмінностей та їх наслідків для соціальних процесів. Дослідник сформулював 5 показників, за якими варто розрізняти культури: 1) дистанція від влади (від низької до високої); 2) відокремленість (колективізм – індивідуалізм); 3) напористість (маскуліність – фемінність); 4) уникнення невизначеності; 5) стратегічне мислення (короткострокова чи довгострокова орієнтація на майбутнє) [18]. Концепція Г. Хофстеде дозволяє простежити, як відображаються на виробничих корпораціях національні культурно-специфічні характеристики, які можливі перспективи регулювання соціально-економічних та політичних процесів як в умовах глобалізації, так і в умовах циклічних економічних та політичних криз.

Соціологи розглядають культуру як міжетнічну комунікацію, а міжкультурний діалог вважають важливим чинником соціокультурних змін та визначають у його структурі три основних типи: вертикально-синхронний (опосередкована взаємодія реципієнта з інокультурною традицією), вертикально-діахронний (опосередкований взаємозв'язок актуального та попереднього стану культури) і горизонтально-синхронний (специфічний вид контакту між співіснуючими національними та етнічними культурами) [16]. Специфіка міжкультурного діалогу як рушія соціокультурних змін полягає в тому, що залежно від діахронного чи синхронного типу його реалізації він може виступати як внутрішньою, так і зовнішньою силою культурного розвитку, модифікуючи у кожному з цих напрямків особливості свого впливу на культуру-реципієнт.

Варто також вести мову про спільні наукові досягнення педагогів та психологів, присвячені вивченню проблем міжкультурної комунікації. Для обох груп дослідників ключовими поняттями є міжкультурна освіта (Ю. Габермас, П. Гжибовський, Н. Заячківська), компетентісний підхід (І. Бех, Н. Бібік, О. Овчарук, Дж. Равен) та міжкультурна компетентність (Л. Їтун, Д. Мацумото, І. Сафонова).

Учені наголошують, що у зв'язку з глобалізацією освіти й економіки, поширенням мобільності та міграційних процесів виникла нагальна потреба в міжкультурній освіті. Так, у «Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки» зазначено, що одним із пріоритетних напрямів державної освітньої політики мають стати: інтегрування в європейський і світовий освітній простір, інтернаціоналізація науково-освітнього процесу, активне залучення іноземних студентів до навчання в Україні та оновлення мети й змісту

освіти на основі компетентнісного підходу [13]. Саме тому чільне місце в процесі взаємодії культур сьогодні посідають проблеми компетентнісного підходу та адекватного сприйняття культурних відмінностей у міжкультурній комунікації.

Вивчаючи сучасний стан питання міжкультурної компетентності особистості США, О. Данишенко виявляє, що володіння міжкультурною компетентністю є одним із обов'язкових складників у підготовці компетентних фахівців. Окрім того, потребу в оволодінні міжкультурною компетентністю в Америці розглядають у чотирьох площинах: 1) зовнішня політика та державна служба; 2) у межах навчальних програм і досліджень проблематики міжкультурної комунікації та міжкультурної компетентності; 3) у бізнесі; 4) громадяни США [2, с. 150-151]. «Щодо України, то мультикультурність має стати однією з новітніх освітніх стратегій, яка визначатиме якісно нові засади організації освітнього і виховного процесу. Міжкультурний вимір освіти на всіх рівнях необхідно розглядати як позитивну тенденцію в рамках концепції мультикультуралізму, яка є більш всеосяжною та когерентною до потреб сучасного культурного розмаїття України» [12, с. 136].

І. Сафонова розглядає міжкультурну компетентність із позицій аксіології, що дозволяє представляти простір університетської освіти як ціннісно-детермінований, креативно-діяльнісний і особистісно орієнтований процес, спрямований безпосередньо на формування міжкультурної компетентності студента [11, с. 135].

Також заслуговує на увагу дослідження Г. Кравченко [6, с. 45], у якому авторка подає класифікацію компонентів міжкультурної

Таблиця 1.

Класифікація компонентів міжкультурної компетентності у професійній діяльності перекладачів

Класифікація	Компоненти	Основний прояв
Базова компетентність	лінгвістична компетентність	лексика, синтаксис, текст, лінгвістика, прагматика, соціолінгвістика
	позалінгвістична компетентність	культура, знання енциклопедії
Основна компетентність	професійні знання з предмету	міжкультурні теоретичні знання, комунікативна обізнаність тощо
	стратегічна компетентність	інтеграція, регулювання та контроль

Периферійна компетентність	інструментальна компетентність	пошук літератури, використання перекладених інструментів, консультація експертів
	психофізіологічний механізм	емоції, інтелект тощо

компетентності перекладачів (Таблиця 1).

Подані характеристики уможливають розгляд міжкультурної компетентності як складного багатокомпонентного феномену, що поєднує не лише спілкування, але й поведінку, які є одночасно ефективними та доречними в міжкультурних взаємодіях.

О. Зеліковська у структурі міжкультурної компетентності визначає наступні показники: предметно-професійний (володіння системою національних знань і вмінь у професійній сфері); соціолінгвістичний (знання мовних одиниць із національно-культурною семантикою та володіння комунікативною стратегією); соціокультурний (культурно-специфічні знання, стратегічні вміння, компаративні вміння) та афектний (особистісні якості і характеристики) [4].

Д. Дірдорф розробила композиційну модель міжкультурної компетентності, у якій є три групи елементів – афективні (емпатія і толерантність, які створюють психологічну основу для ефективної міжкультурної взаємодії); когнітивні (культурно-специфічні знання, які служать основою для адекватного тлумачення комунікативної поведінки представників іншої культури); поведінкові (різні стратегії, застосовані в ситуаціях міжкультурних контактів) [15]. Отже, поняття «міжкультурна компетентність» дослідниця пов'язує передусім з обсягом та якістю інформації про явища й цінності іншої культури. І чим активніше людина використовує ці знання, тим вищим є рівень її міжкультурної компетентності.

В. Гудікунст [16] пропонує тривимірну модель міжкультурної компетентності: мотиваційні чинники (потреби учасників інтеракції, соціальні зв'язки, уявлення про самого себе та відкритість для нової інформації), фактори знань (очікування, спільні інформаційні мережі, знання альтернативних інтерпретацій, подібностей та відмінностей) та фактори навичок (здатність до емпатії, вміння адаптувати комунікацію, створювати нові категорії, видозмінювати поведінку та збирати потрібну інформацію). На думку дослідника, ці чинники можуть упливати на рівень тривожності та ступінь невизначеності, який відчують учасники комунікації в тій чи тій ситуації.

Варто зауважити, що в минулому столітті міжкультурна комунікація розглядалася педагогами, психологами та соціологами «як необхідний чинник у вихованні особистості, як обмін культурними, моральними, ментальними особливостями, притаманними кожному народові», наголошувалося «на необхідності оберігати власну культуру задля збереження національної ідентичності», однак у ХХІ ст. «процес міжкультурної комунікації актуалізує для особистості її міжкультурну компетентність і стимулює її підвищення, під впливом чого суб'єкт комунікації стає толерантнішим, гнучкішим, отже, відбувається його розвиток» [5, с. 33].

Надзвичайно цінними для нашої роботи є праці мовознавців та лінгводидактів, які здійснюють пошук ефективних умов міжкультурного спілкування, розглядають проблеми взаємовпливу різних культур, зв'язку культури та мови (З. Бакум, І. Дирда, С. Костюк, Л. Муц, С. Ніколаєва). Основний акцент дослідники роблять на мові як найважливішому елементі діалогу культур, адже усі свої основні функції «культура реалізує в процесі комунікації, і сама вона є комунікацією, оскільки: учасники комунікації є завжди носіями певної культури; у комунікації завжди знаходять своє відображення елементи культуральності» [8, с. 17].

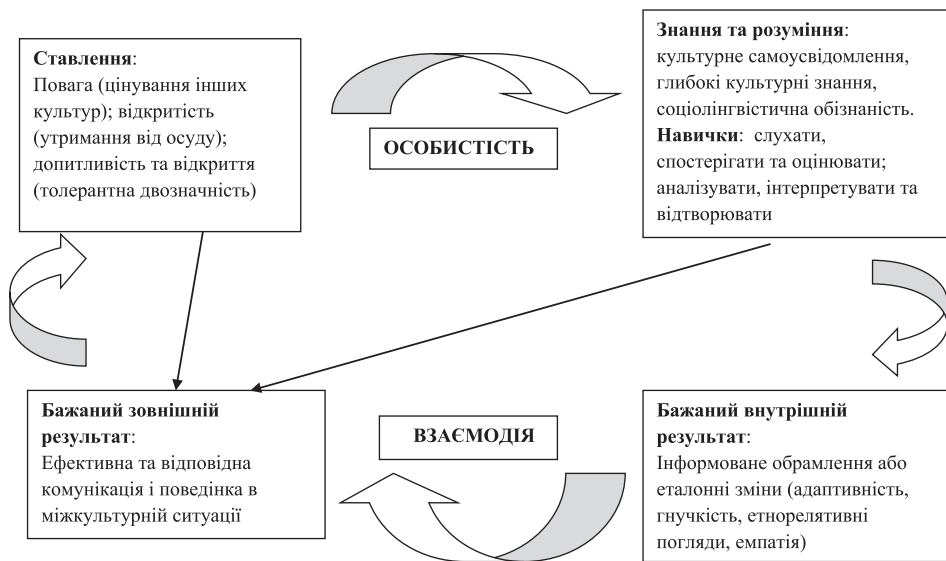
Іноді порушення правил комунікації через незнання мовних та культурних особливостей різних країн спричиняє непорозуміння, конфлікти та війни. Задля уникнення цих непорозумінь, на думку З. Бакум, сучасна методика навчання іноземної мови повинна залучати до змісту навчально-методичної літератури культурологічний матеріал, у межах якого було б розглянуто ціннісно-нормативні системи рідної та інших культур. Зіставлення нетотожних компонентів мовної та культурної систем різних етносів запобігає інтерференції умінь і навичок з рідної мови в нерідну, сприяє опануванню мовної системи країни-носія мови [1, с. 33].

Відповідно до Загальноєвропейських рекомендацій володіння іноземними мовами [3] міжкультурна компетентність передбачає вміння визначати і використовувати різні стратегії для контакту з представниками інших культур, ефективно долати міжкультурні непорозуміння й конфлікти, а також долати стереотипні ситуації; здатність пов'язувати власну та чужу культури й виконувати роль культурного посередника між ними.

О. Ліє пропонує процесуальну модель міжкультурної компетентності [19, с. 266], яку подано на Схемі 1.

Схема 1.

Схема 1.

Така схема засвідчує глибоку процесуальну взаємодію лінгвістичних, соціологічних, психологічних та культурних складників міжкультурної компетентності, що проявляються через різні знання, уміння та навички індивіда в процесі міжкультурного діалогу.

С. Костюк вважає, що крізь призму іншої культури людина по-новому може побачити і сприйняти власну культуру. Адже, вивчаючи другу мову, індивід співіснує одночасно у двох культурних просторах, сприймає світ із двох позицій. Через порівняння і вибір певних структур здійснюється діалог культур, унаслідок чого відбувається збагачення внутрішнього світу людини. Людина, яка тільки-но починає вивчати іноземну мову, формує свої думки рідною мовою з усіма її культурними особливостями. Під час спілкування іноземною мовою необхідно перебудувати, підлаштувати своє висловлення відповідно до культури іншої мови. Цей процес і є діалогом культур [5, с. 38].

Аналізуючи погляди різних дослідників, можна констатувати, що мовна компетенція є однією з найважливіших складників міжкультурної компетентності, оскільки саме мовні знання є інструментом пізнання іншої культури та важливою умовою міжкультурної комунікації.

Отже, можна узагальнити, що лише в контексті різних дисциплін формується комплексний підхід до міжкультурної компетентності. Так, філософи та антропологи пояснюють роль культури та комунікації в нашому житті; соціологи визначають міжкультурну комунікацію як важливий чинник виховання особистості та соціокультурних змін; педагоги і психологи досліджують структуру, психологічні чинники та методи формування міжкультурної компетентності у студентів; лінгвісти й лінгводидакти допомагають зрозуміти важливість мови, її роль в міжкультурній взаємодії та формуванні міжкультурної компетентності. Беззаперечним є той факт, що формування міжкультурної компетентності є вимогою часу та однією з умов запровадження європейських стандартів вищої освіти.

References:

1. Бакум З. П., Пальчикова О. О., Костюк С. С. Навчання іноземних мов: крос-культурний підхід. Тернопіль: ФОП Осадца Ю. В., 2019. 288 с.
2. Данишенко О. С. Поняття набуття міжкультурної компетентності: американський підхід. Державне управління. Інвестиції: практика та досвід. 2015. №24. С. 148–153.
3. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. С. Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.
4. Зеліковська О. О. Сутність та структура міжкультурної компетентності студентів вищих економічних навчальних закладів. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Сер. Педагогіка і психологія. 2010. № 2 (24). С. 213–216.
5. Костюк С. С. Розвиток компетентностей міжкультурної комунікації студентів-іноземців на основному етапі навчання української мови : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Київ, 2018. 292 с.
6. Кравченко Г., Лю Я. Сутність і структура міжкультурної компетентності майбутніх перекладачів. Імідж сучасного педагога. 2021. № 2 (197). С. 42–46. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-2\(197\)](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-2(197)).
7. Кремень В. Феномен інновацій : освіта, суспільство, культура : монографія. Київ : Педагогічна думка, 2008. 472 с.
8. Муц Л. Ф. Дискурсна методологія досліджень міжкультурної комунікації. Держава та регіони. Сер. Соціальні комунікації. 2015. № 3 (23). С. 17–20.
9. Нестеренко В. Г. Вступ до філософії: Онтологія людини. Київ: Абрис, 1995. 336 с.
10. Саракун Л. П. Основні тренди розвитку культури в умовах глобалізаційних трансформацій. Філософські обрії. 2008. № 19. С. 111–123.

11. Сафонова І. О. Сутність і структура міжкультурної компетентності в контексті аксіологічного підходу. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика*. 2014. Вип. 3 (62). С. 129–143.
12. Сікорська, І. М. Мультикультуралізм та його вплив на освіту. *Вісник НТУУ «КПІ»*. Сер. Політологія. Соціологія. Право. 2019. № 3 (43). С. 133–138.
13. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки. Київ, 2020. 71 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (дата звернення: 7.02.2023).
14. Убейволак О. О., Компанієць Л. Г. Актуальні проблеми міжкультурної комунікації в контексті діалогу культур. *Innovative solutions in modern sciences*. 2016. № 3 (3). URL: <https://doi.org/10.18372/2520-6818.26.8109> (дата звернення: 7.02.2023).
15. Deardorff D. K. Assessing Intercultural Competence. *Assessing Complex General Education Student Learning outcome*. 2011. No. 149. pp. 65–79.
16. Gudykunst W., Kim Y. *Communication with strangers: An approach to intercultural communication*. Boston : McGraw Hill, 1997. 112 p.
17. Hall E. *The Silent language*. New York: Doubleday & Company Inc., 1959. 242 p.
18. Hofstede G. *Culture's consequences. International differences in Work-Related values*. London: The International Professional Publishers, 1980. 328 p.
19. Ilie O.-A. The Intercultural competence. *Developing effective intercultural communication skills. International Conference KNOWLEDGE-BASED ORGANIZATION*. 2019. Vol. XXV. No. 2. pp. 264–268.

Transliteration of References:

1. Bakum Z. P., Palchykova O. O., Kostiuk S. S. *Navchannia inozemnykh mov: kros-kulturnyi pidkhid*. Ternopil: FOP Osadtsa Yu. V., 2019. 288 s.
2. Danyshenko O. S. *Poniattia nabuttia mizhkulturnoi kompetentnosti: amerykanskyi pidkhid*. Derzhavne upravlinnia. Investytsii: praktyka ta dosvid. 2015. №24. S. 148–153.
3. *Zahalnoievropeiski Rekomendatsii z movnoi osvity: vyvchennia, vykladannia, otsiniuvannia / nauk. red. S. Yu. Nikolaieva*. Kyiv: Lenvit, 2003. 273 s.
4. Zelikovska O. O. *Sutnist ta struktura mizhkulturnoi kompetentnosti studentiv vyshchykh ekonomichnykh navchalnykh zakladiv. Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity*. Ser. Pedahohika i psykholohiia. 2010. № 2 (24). S. 213–216.
5. Kostiuk S. S. *Rozvytok kompetentnosti mizhkulturnoi komunikatsii studentiv-inozemtsiv na osnovnomu etapi navchannia ukrainskoi movy : dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02 / Kyiv*, 2018. 292 s.
6. Kravchenko H., Liu Ya. *Sutnist i struktura mizhkulturnoi kompetentnosti maibutnikh perekladachiv. Imidzh suchasnoho pedahoha*. 2021. № 2 (197). S. 42–46. DOI: [https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-2\(197\)](https://doi.org/10.33272/2522-9729-2021-2(197)).

7. Kremen V. Fenomen innovatsii : osvita, suspilstvo, kultura : monohrafiia. Kyiv : Pedahohichna dumka, 2008. 472 s.
8. Muts L. F. Dyskursna metodolohiia doslidzhen mizhkulturnoi komunikatsii. Derzhava ta rehiony. Ser. Sotsialni komunikatsii. 2015. № 3 (23). S. 17–20.
9. Nesterenko V. H. Vstup do filosofii: Ontolohiia liudyny. Kyiv: Abrys, 1995. 336 s.
10. Sarakun L. P. Osnovni trendy rozvytku kultury v umovakh hlobalizatsiinykh transformatsii. Filosofski obrii. 2008. № 19. S. 111–123.
11. Safonova I. O. Sutnist i struktura mizhkulturnoi kompetentnosti v konteksti aksiolohichnoho pidkходу. Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka. 2014. Vyp. 3 (62). S. 129–143.
12. Sikorska, I. M. Multykulturalizm ta yoho vplyv na osvitu. Visnyk NTUU «KPI». Ser. Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo. 2019. № 3 (43). S. 133–138.
13. Stratehiia rozvytku vyshchoi osvity v Ukraini na 2021-2031 roky. Kyiv, 2020. 71 s. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf> (дата звернення: 7.02.2023).
14. Ubeivolk O. O., Kompaniiets L. H. Aktualni problemy mizhkulturnoi komunikatsii v konteksti dialohu kultur. Innovative solutions in modern sciences. 2016. № 3 (3). URL: <https://doi.org/10.18372/2520-6818.26.8109> (дата звернення: 7.02.2023).
15. Deardorff D. K. Assessing Intercultural Competence. Assessing Complex General Education Student Learning outcome. 2011. No. 149. pp. 65–79.
16. Gudykunst W., Kim Y. Communication with strangers: An approach to intercultural communication. Boston : McGraw Hill, 1997. 112 p.
17. Hall E. The Silent language. New York: Doubleday & Company Inc., 1959. 242 p.
18. Hofstede G. Culture's consequences. International differences in Work-Related values. London: The International Professional Publishers, 1980. 328 p.
19. Ilie O.-A. The Intercultural competence. Developing effective intercultural communication skills. International Conference KNOWLEDGE-BASED ORGANIZATION. 2019. Vol. XXV. No. 2. pp. 264–268.

The Author

Tetiana Harlytska
*Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Kryvyi Rih State Pedagogical University,
Kryvyi Rih, Ukraine
<http://brcid.org/0000-0002-4360-1282>
E-mail: maystruk@ukr.net*

Abstracts

ГАРЛИЦЬКА ТЕТЯНА. Формування міжкультурної компетентності як одна з умов запровадження європейських

стандартів мовної світи. Статтю присвячено обґрунтуванню важливості формування міжкультурної компетентності, зокрема у студентів філологів. Реалізація міжкультурної компетентності розглядається як одна з умов запровадження європейських стандартів мовної освіти. Сучасні глобалізаційні процеси, розширення міжкультурних контактів вимагають від освітнього простору України орієнтації на виховання фахівця нового рівня – суб'єкта полікультурного простору. Професійна компетентність фахівців різних галузей стає неможливою без володіння ними міжкультурною компетентністю. Поняття «міжкультурна компетентність» розглядається в роботі як міждисциплінарний феномен та досліджується з позицій філософії, культурології, соціології, психології, педагогіки та лінгводидактики. Особливу увагу зосереджено на зв'язку культури та мови, оскільки мовні знання є інструментом пізнання іншої культури та важливою умовою міжкультурної комунікації.

Ключові слова: міжкультурна компетентність, глобалізація, Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти, культура, мова.

TETIANA HARLYTSKA. Kształtowanie kompetencji międzykulturowych jako jeden z warunków wprowadzenia europejskich standardów nauczania języków. Artykuł poświęcony jest uzasadnieniu znaczenia kształtowania kompetencji międzykulturowych, w szczególności wśród studentów filologii. Realizacja kompetencji międzykulturowych jest uważana za jeden z warunków wprowadzenia europejskich standardów nauczania języków. Współczesne procesy globalizacyjne, szerokie kontakty międzykulturowe wymagają, aby przestrzeń edukacyjna Ukrainy skupiła się na kształceniu specjalisty nowego poziomu, czyli podmiotu przestrzeni wielokulturowej. Kompetencje zawodowe specjalistów z różnych dziedzin stają się niemożliwe bez posiadania przez nich kompetencji międzykulturowych. Pojęcie „kompetencji międzykulturowych” traktowane jest w pracy jako zjawisko interdyscyplinarne i jest rozpatrywane z punktu widzenia filozofii, kulturoznawstwa, socjologii, psychologii, pedagogiki i dydaktyki lingwistycznej. Szczególną uwagę zwraca się na związek między kulturą a językiem, ponieważ znajomość języka jest narzędziem poznawania innej kultury i ważnym warunkiem komunikacji międzykulturowej.

Słowa kluczowe: kompetencje międzykulturowe, globalizacja, Ogólnoeuropejskie zalecenia w sprawie podejścia do nauczania i uczenia się języków, kultura, język.

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.3.06>

UDC 004

Ghryghorij KOROTENKO,
Leonid KOROTENKO,
Aliona KHAR,
Artem SHYRIN

Ways to improve algorithmic understanding of sorting methods while studying the “Algorithms and data structures” course by the university students

KOROTENKO GHRYGHORIJ, KOROTENKO LEONID, KHAR ALIONA, SHYRIN ARTEM. **Ways to improve algorithmic understanding of sorting methods while studying the “Algorithms and Data Structures” Course by the university students.** *The paper considers peculiarities of the material teaching while learning algorithms of data sorting in terms of the “Algorithms and Data Structures” course and the ways to reduce possible complexities while its mastering. Active progress of software and information systems towards the formation of their convergent and hyper-convergent modifications results in rapid*

Received 12.08.2022

Peer-reviewed 12.12.2022

Revised version received 12.13.2022

Accepted 12.14.2022

development of the amount of all types of interconnected data. Along with that, there is still a constantly reported burning problem as for catastrophic lack of high-skilled specialists in all computing spheres including the data processing one. A competence of IT-specialists is based on the ability of solving various algorithmic problems that they have not met before. One of the most widespread problems is the necessity in data sorting. Consequently, it is proposed to consider the ways to improve algorithmic understanding of sorting methods in terms of the "Algorithms and Data Structures" course and possible methods for reducing the complexity while its studying.

Keywords: *Sorting algorithm, data structure, data processing, programming, tabular graphical form of algorithm representation, Mind Maps method.*

Statement of the problem. IDC (International Data Corporation), the international company dealing with marketing studies and consultation services in the sphere of information technology, states that currently a process of digitalization, which is often called digital transformation, is changing completely a business form, influencing companies and consumers in all spheres all over the worlds. Digital transformation is not just the evolution of devices (though they will change anyway); it is integration of intellectual data into every aspect of our everyday life [1, p. 2]. Nowadays, the companies are facing great flow of bits and bytes controlled by real-time interferences from large business clusters. Working with digital transformation requires not only new technologies but also new skills [1, p. 2].

Analysis of recent studies and publications. Analysis of electronic resources and literature sources makes it possible to conclude that the "Algorithms and Data Structures" course is one of the foundation stones in the educational programmes in the field of computing. Moreover, it is important not only from the viewpoint of professional basics but also from the viewpoint of preparation for an interview for a position of programmer including large IT-organizations (Google, Microsoft, Apple etc.) or some prospective startup, when an applicant is to answer some questions concerning data sorting [2, p. 145-149]. As a rule, this course differs with great amount of complex data structures and various algorithms of their processing. To ensure proper training of future IT-specialists, the paper describes one of the possible approaches while teaching the materials concerning formation of algorithmic representation of sorting methods

for the university students of Ukraine in terms of the “Algorithm and Data Structures” course.

Formulation of the paper purposes. Basics of information science, supporting all software design processes, are the integral part of computing. Despite constantly growing number of educational programmes and their constituent elements, algorithms are the fundamentals for computer science and software development [3, p. 55-61].

In terms of Standards of Higher Education of Ukraine, determining basic competences included in the training outcomes of bachelors in terms of field 12 “Information Technology”, the latter are implemented while studying the disciplines (courses) being a part of curricula of the educational and professional programmes. As a rule, the curricula for all six specialties of this field of knowledge (121 Software Engineering [4], 122 Computer Science [5], 123 Computer Engineering [6], 124 System Analysis [7], 125 Cybersecurity [8], 126 Information Systems and Technology [9]) include learning algorithms and data structures in terms of three courses: “Algorithmization and Programming”, “Algorithms and Data Structures”, and “Object-Oriented Programming”. The first one usually means solution of educational and practical problems by means of any commonly used programming languages (PL). The second one is implemented as the description of using one of widely used PL (C++, Java, C#, Python etc.) to implement abstract data types basing on various integrated data structures as well as to use them as the basis for designing processing algorithms for data items stored in them with the evaluation of algorithm complexity. The third course considers the concepts of object-oriented programming (incapsulation, inheritance, polymorphism etc.) basing on the formation and use of classes and objects, operator overloading, multiple inheritance of virtual functions and classes as well as abstract classes.

Any course taught at the university functions within the structure of endless limitations and influences. On the one hand, a corresponding course is the component of certain undergraduate programme; it is a block being either inside or beyond the body of knowledge of a specific specialty. On the other hand, this course experiences certain influence of the specialized constituents of certain rapidly growing body of knowledge, for which future specialists are being trained. Thus, methodological support of the course is an important constituent of the academic process; it recommends the most effective rational variants and examples of actions

concerning the type of activity learnt during the course. Consequently, to study data sorting algorithms, the paper proposes tabular graphical representation of the corresponding processes based on the approaches proposed in [10].

Statement of the main material. Stage one of the research involved detalization of the computing field, related to data processing, involving the Mind Maps method [11] (Fig.1). In this context, all possible tendencies and spheres of servicing the data processing execution are taken into consideration including the processes of algorithmization, software design, and programming itself [12, 13, 14].

As a rule, data processing is “data collection and handling to get sensitive information”. In this context, it can be considered as the subset of a “data collection” process, which in its turn is defined as “information altering (processing) by any method identified with the help of an observer” [15].

Data processing includes performing several basic processes.

- Validation – checking accuracy and actuality of the represented data.
- Sorting – “arranging the objects in certain order and / or in different sets (groups)”.
- Generalization – reducing the detailed data to the main general moments.
- Aggregation – uniting several parts of the data.
- Analysis – “data collection, organization, analysis, interpretation, and representation”.
- Reporting – a list of detailed or reduced data or calculated information.
- Classification – data division into different categories.

While considering the components of this representation based on Mind Map, it can be concluded that one of the most important elements of algorithm implementation is a process development of data structures and algorithms of their processing based on the applied PL and their use while sorting and searching for the data required to develop the corresponding software and information systems.

Analysis of Fig.1 helps formulate following range of problems to be solved while forming the approaches to learning the sorting methods:

- selection of the necessary sorting method;

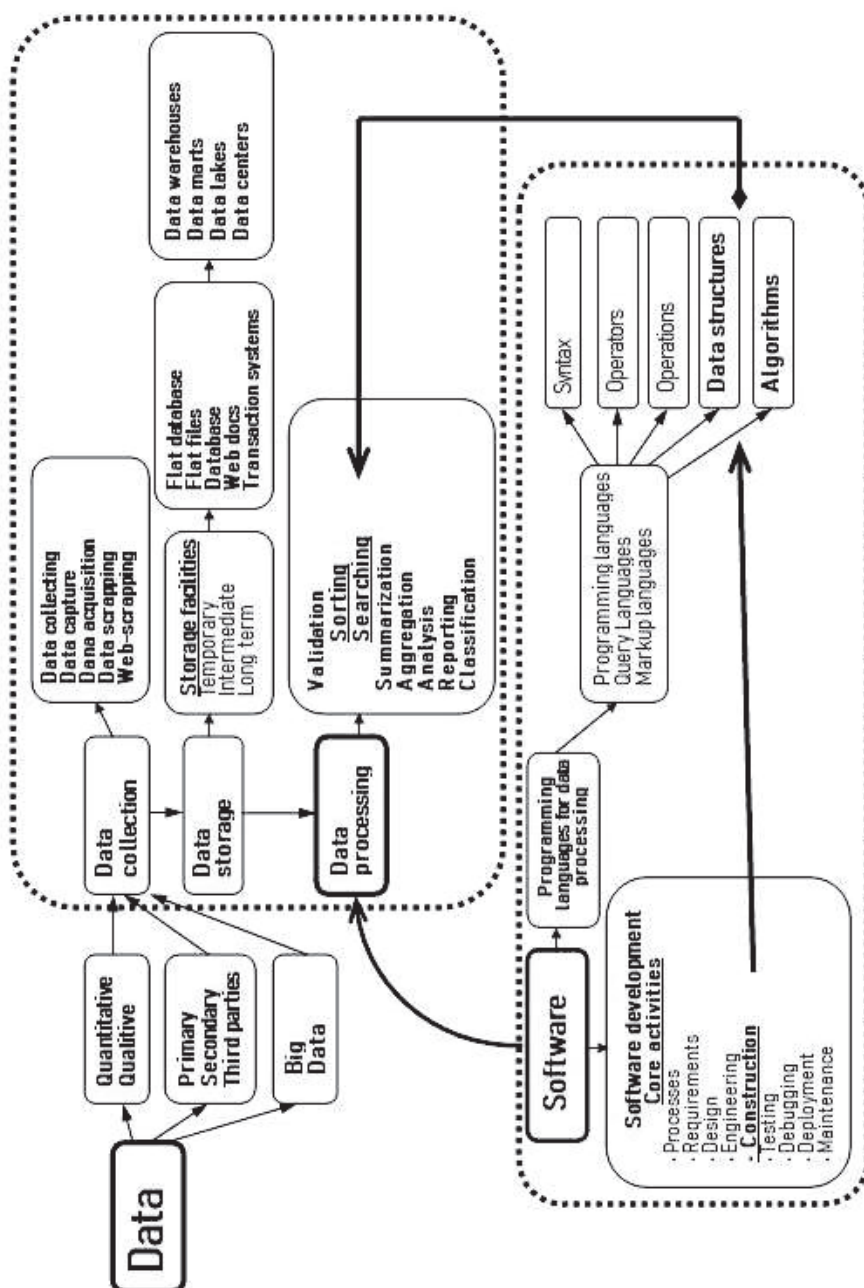

Fig. 1. Mind Map of the data processing domain

- design of an algorithm to implement the selected sorting method;
- selection of the corresponding programming languages for the implementation;
- selection of the built-in data types peculiar for the selected language, which makes it possible to store and process data being in compliance with the problem under solution (purposes, real numbers, text etc.);
- selection of the data structures meant for storage and operation with the elements of the processed elements.

Along with that, the requirement for the first-year students to know different sections of mathematics along with certain experience of mathematical transformations and mastering high-level PL [4-9] are rather problematic as usually students deal with more profound PL learning during their third and further years of study.

While using PL, one should take into account following important factors determining programmer's thinking style and many other additional complexities arising at different stages of implementing algorithms and data structures.

1. The available programming paradigms, with more than 70 names up to now [16].
2. Considerable number of PL, including quite new ones (Rust, Swift, Go etc.) [17].
3. Intra-language features relying on the peculiarities of the paradigms they belong to.
4. Different types of operations and different levels of their execution priorities [18].

Mastering of the "Algorithms and Data Structures" discipline is the complexity of the types of organization of means to represent various data and possible operating and algorithmic capacities of specific PL at different stages of solving the specified problems. In its essence, PL is an intermediate between certain structures of storage of data elements and their application area (development of Web-applications, databases of information systems, e-commerce systems etc.). On the other hand, apart from constantly growing number of PL, we can observe an increasing number of:

- constantly progressing hardware components;
- information-technological and digital platforms.

Thus, it is proposed to form in students the unified approaches to

modelling different algorithms basing on the study of those algorithms in terms of representation in two forms: programme and tabular graphical. Further, the examples of tabular graphical representation for four methods are given [19, p. 243-358]:

1. Bubble sort (Fig. 3).
2. Insertion sort (Fig. 4).
3. Shell sort (Fig. 5).
4. Quick sort (Fig. 6).

Sorting methods 2-4 apply standard sequence of integer numbers (Fig. 2).

Fig. 2. Standard sequence of integer numbers for sorting

Thus, tabular-graphic representation of sorting stages makes it possible to represent a procedure of applying different sorting methods.

Conclusions. The paper has considered the methods to improve a level of algorithmic understanding of sorting methods in terms of the “Algorithm and Data Structures” course along with the means for reducing the complexity during the studies.

The Mind Maps method was applied to detalize the computing area related to data processing. In this context, all possible tendencies and spheres of servicing of data processing execution were considered including the processes of algorithmization, software design, and the programming itself.

A range of problems was formulated to be solved while forming the approaches to learning the sorting methods. It is proposed to form in students certain unified approaches to modelling different algorithms by their studying not only by a standard method (description with the help of natural language, flowcharts, and pseudo-codes [20]) but also by two more forms: programme and tabular graphical.

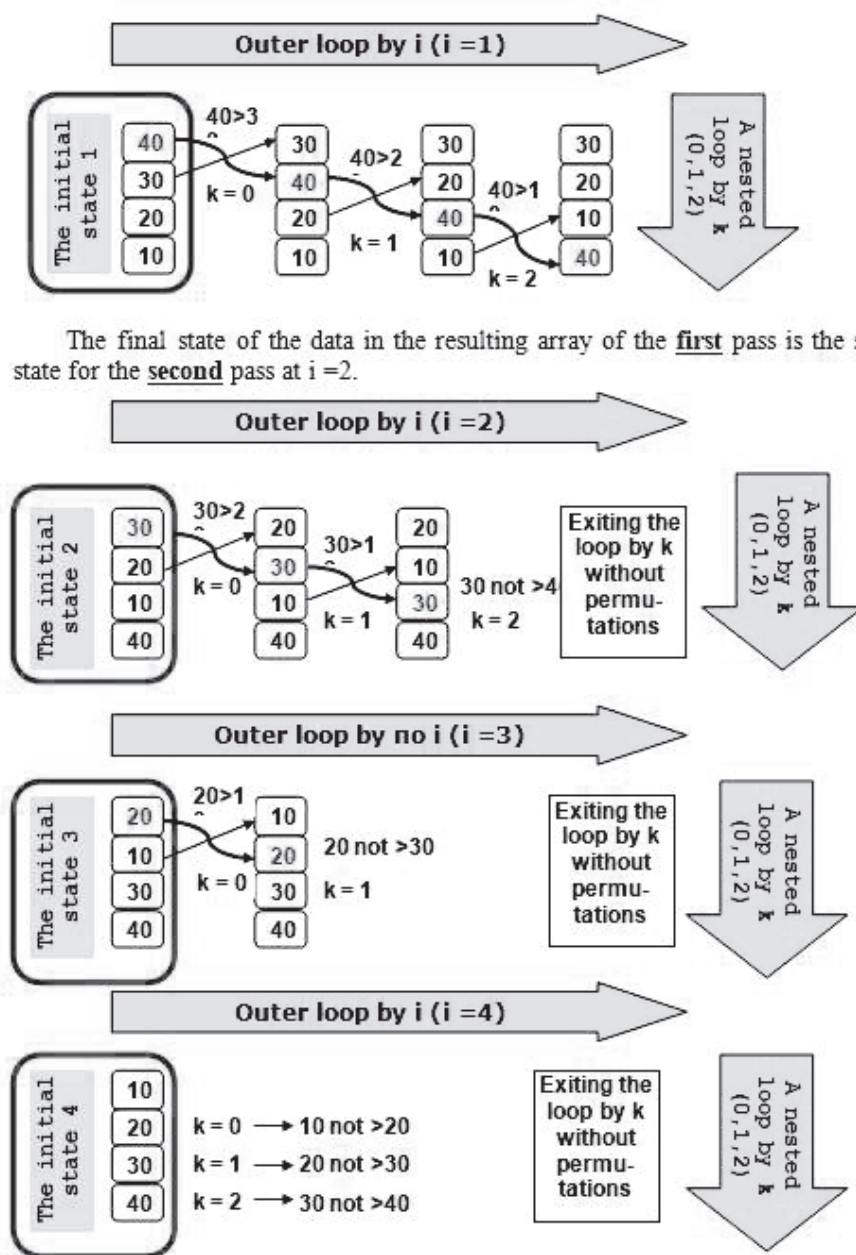
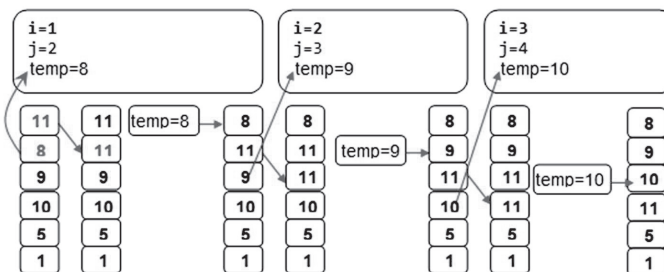

Fig. 3. Tabular graphical scheme of applying a bubble sort method

i =	i=1		i=2		i=3			
nom=i+1	nom=2		nom=3		nom=4			
temp=A[nom]	temp=8		temp=9		temp=10			
j=i+1	j=2		j=3		j=2	j=4	j=3	j=2
temp < A[j-1] A[j] := A[j-1] nom := j-1	8 < 11 A[2] = A[1] nom = 1		9 < 11 A[3] = A[2] nom = 2		9 < 8 false	10 < 11 A[4] = A[3] nom = 3	10 < 9 false	10 < 8 false
	A[nom] = temp		A[nom] = temp					A[nom] = temp

i	i=4				i=5				
nom=i+1	nom=5				nom=6				
temp=A[nom]	temp=5				temp=1				
j=i+1	j=5	j=4	j=3	j=2	j=6	j=5	j=4	j=3	j=2
temp < A[j-1] A[j] := A[j-1] nom := j-1	5 < 11 A[5] = A[4] nom = 4	5 < 10 A[4] = A[3] nom = 3	5 < 9 A[3] = A[2] nom = 2	5 < 8 A[2] = A[1] nom = 1	1 < 11 A[6] = A[5] nom = 5	1 < 10 A[5] = A[4] nom = 5	1 < 9 A[4] = A[3] nom = 5	1 < 8 A[3] = A[2] nom = 5	1 < 5 A[2] = A[1] nom = 5
				A[nom] = temp					A[nom] = temp

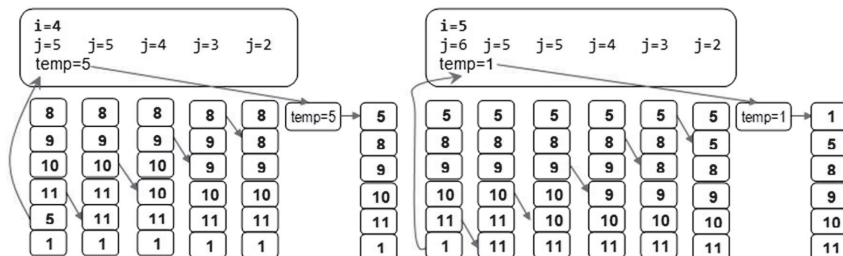
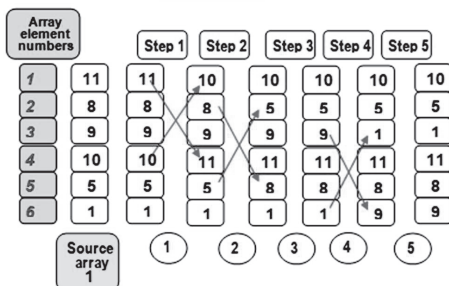

Fig. 4. Tabular graphical scheme of representing the insertion sort stages

step number	1	2	3	4	5		
n=6	n-d=3						
d=6	d=3						
i=	i=1	i=2		i=3			
j=i	j=1	j=2	j=1	j=3	j=2		
j+d	j+d=4	j+d=5	j+d=4	j+d=6	j+d=5		
A[j] > A[j+d]	A[1] > A[4] 11>10	A[2] > A[5] 8>5	A[1] > A[4] 10>11	A[3] > A[6] 9>1	A[2] > A[5] 5>8		
	true	true	false	true	false		
temp=A[j] A[j]=A[j+d] A[j+d]=temp	A[1]=A[4] A[4]=A[1]	A[2]=A[5] A[5]=A[2]	no exchange	A[3]=A[6] A[6]=A[3]	no exchange		
	j=j-1=0	j=j-1=1		j=j-1=2			

step number	6	7	8	9	10	11	12	13
n=6	n-d=5							
d=6	d=1							
i=	i=1	i=2		i=3	i=4		i=5	
j=i	j=1	j=2	j=j-1=1	j=3	j=4	j=j-1=3	j=j-1=2	j=5
j+d	j+d=2	j+d=3	j+d=2	j+d=4	j+d=5	j+d=4	j+d=3	j+d=6
A[j] > A[j+d]	A[1] > A[2] 10>5	A[2] > A[3] 5>1	A[1] > A[2] 5>1	A[3] > A[4] 10>11	A[4] > A[5] 11>8	A[3] > A[4] 9>8	A[2] > A[3] 5>8	A[5] > A[6] 11>10
	true	true	true	false	true	true	false	true
temp=A[j] A[j]=A[j+d] A[j+d]=temp	A[1]=A[2] A[2]=A[1]	A[2]=A[3] A[3]=A[2]	A[1]=A[2] A[2]=A[1]	no exchange	A[4]=A[5] A[5]=A[4]	A[3]=A[4] A[4]=A[3]	no exchange	A[5]=A[6] A[6]=A[5]
	j=j-1=0	j=j-1=1	j=j-1=0		j=j-1=3	j=j-1=2		j=j-1=4

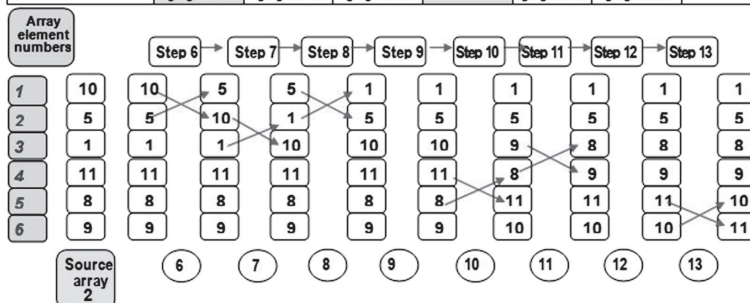

Fig. 5. Sorting by Shell sort

step number	①	②	③	④	⑤	⑥	⑦
first=1	f=1			f=1		f=1	
last=6	t=6			t=4		t=3	
mid = $A[(f+t) \div 2]$	mid=A[3] 9			mid=A[2] 8		mid=A[2] 5	
repeat							
while							
inc	f=1	f=2	f=3	f=1		f=1	
	$A[f] < 9$	$A[f] < 9$	$A[f] < 9$	$A[f] < 8$		$A[f] < 5$	
	$A[1] < 9$	$A[2] < 9$	$A[3] < 9$	$A[1] < 8$		$A[1] < 5$	
	11<9	8<9; f=3	9<9 f=3	1<8; f=2		1<5; f=2	
	false		false	8<8; f=2	f=2	5<5	
while							
dec	t=6	t=5	t=5	t=4	t=3	t=3	
	$A[t] > 9$		$A[t] > 9$	$A[t] > 8$	$A[t] > 8$	$A[t] > 5$	
	$A[6] > 9$		$A[5] > 9$	$A[4] > 8$	$A[3] > 8$	$A[3] > 5$	
	1>9		5>9	10>8; t=3	5>8	5>5	
	false		false				
if f<=t	1<=6		3<=5	1<=6	2<=3	2<=3	
temp=A[f] $A[f]=A[t]$ $A[t]=temp$	$A[1]=A[6]$ $A[6]=A[1]$		$A[3]=A[5]$ $A[5]=A[3]$		$A[3]=A[2]$ $A[2]=A[3]$	$A[3]=A[2]$ $A[2]=A[3]$	
inc	f=2		f=4		f=3		
dec	t=5		t=4		t=3		
first < t			1 < 4		1 < 3		
f < last							

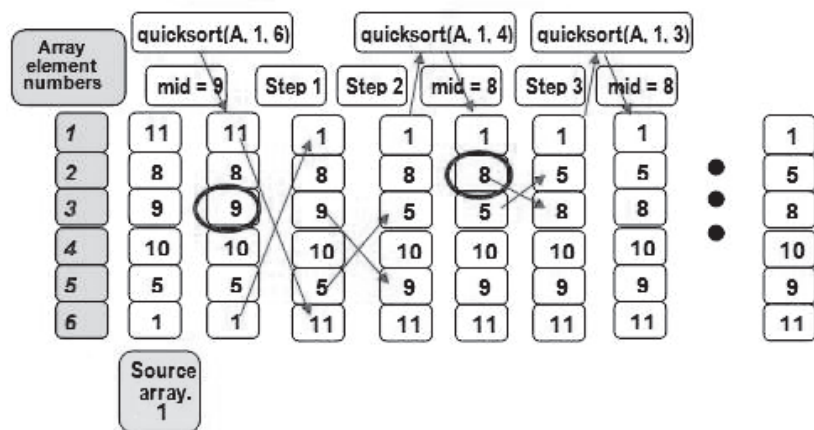

Fig 6. Sorting by quick sort

Examples of tabular graphical representation for four methods were given:

1. Bubble sort.
2. Insertion sort.
3. Shell sort.
4. Quick sort.

Has been formed an approach to increase the level of algorithmic understanding for sorting methods within the course "Algorithms and Data Structures".

References:

1. David Reinsel, John Gantz, John Rydning. The Digitization of the World From Edge to Core. URL: <https://www.seagate.com/files/www-content/our-story/trends/files/idc-seagate-dataage-whitepaper.pdf> (access date: 02.02.2023).
2. Gayle Laakmann McDowell. Cracking the Coding Interview. 6th Edition. 189 Programming Questions and Solutions. Published by CareerCup, LLC, Palo Alto, CA. Compiled Feb 10, 2016. – 696 p. ISBN-13: 978-0984782857
3. Computer Science Curricula 2013 (CS 2013); Curriculum Guidelines for Undergraduate Degree Programs in Computer Science, Association for Computing Machinery (ACM), IEEE Computer Society. URL: https://www.acm.org/binaries/content/assets/education/cs2013_web_final.pdf (access date: 02.02.2023).
4. Затверджені стандарти вищої освіти. 121 Інженерія програмного забезпечення. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/121-inzhener.programn.zabezp.bakalavr-1.pdf> (дата звернення: 02.02.2023).
5. Затверджені стандарти вищої освіти. 122 Комп'ютерні науки. URL: <file:///C:/Users/%D0%93%D0%9C/Downloads/5d5aa2f2db1bb222307639.pdf> (дата звернення: 02.02.2023).
6. Затверджені стандарти вищої освіти. 123 Комп'ютерна інженерія. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/123-kompyuterna-inzheneriya.pdf> (дата звернення: 02.02.2023).
7. Затверджені стандарти вищої освіти. 124 Системний аналіз. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/124-sistemn.analiz-bakalavr-1.pdf> (дата звернення: 02.02.2023).
8. Затверджені стандарти вищої освіти. 125 Кібербезпека. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5bb/626/1a8/5bb6261a84776166409164.pdf> (дата звернення: 02.02.2023).
9. Затверджені стандарти вищої освіти. 126 Інформаційні системи і технології. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/126-inform.sist.tekhnol.bakalavr-1.pdf> (дата звернення: 02.02.2023).

10. Microsoft Office 2019 Step by Step / Joan Lambert, Curtis Frye. 1st Edition. Microsoft Press: 2018. – 560 p.
11. The Ultimate Book of Mind Maps. URL: <https://ia802601.us.archive.org/20/items/pdfy-MEuyCwZKGT3fqH56/The%20Ultimate%20Book%20of%20Mind%20Maps%20-%20Tony%20Buzan.pdf> (access date: 02.02.2023).
12. Advanced Data Structure and Algorithms. EXCEL BOOKS PRIVATE LIMITED, Phagwara Punjab, India, 2011.
13. Software engineering. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Software_engineering (access date: 03.02.2023).
14. Software construction. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Software_construction (access date: 03.02.2023).
15. Data processing. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Data_processing (access date: 03.02.2023).
16. Korotenko , G., & Korotenko , L. (2021). Paradigms of programming languages and the difficulty of organizing the Algorithms and Data Structures course. Technium: Romanian Journal of Applied Sciences and Technology, Vol. 3, No. 4, 25–37. Issue Vol. 3 No. 4 (2021): Sustainable Future and Technology Development. DOI: <https://doi.org/10.47577/technium.v3i4>
17. Korotenko G, Korotenko L. Formation of a Programming Languages Stack and a methodology of teaching to students specialized in Computer Science at Technical Universities in the context of interdisciplinarity. Technium Sustainability. Vol. 1 No. 1 (2021): Sustainability. Published: 2021-10-07. P. 21-33.
18. Algorithms and Data Structures course multicomponent complexity and interdisciplinary connections. Chapter-5 / Gregory Korotenko and Leonid Korotenko. Dnipro University of Technology, Ukraine / Educational Developments (Volume 3). Publisher: Bhopal, India: Innovare Academics Sciences Pvt Ltd. 2022. – 69-83.
19. R. Sedgewick, K. Wayne: Algorithms. Fourth Edition. Addison-Wesley, 2011.
20. Expressing an algorithm. URL: <https://www.khanacademy.org/computing/ap-computer-science-principles/algorithms-101/building-algorithms/a/expressing-an-algorithm> (access date: 03.02.2023).

Transliteration of References:

1. D. Reinsel, J. Gantz, J. Rydning, The Digitization of the World From Edge to Core. URL: <https://www.seagate.com/files/www-content/our-story/trends/files/idc-seagate-dataage-whitepaper.pdf>.
2. G. L. McDowell, Cracking the Coding Interview. 189 Programming Questions and Solutions, 6th ed., CareerCup, LLC, Palo Alto, CA, 2016.
3. Computer Science Curricula 2013 (CS 2013); Curriculum Guidelines for Undergraduate Degree Programs in Computer Science, Association for Computing Machinery (ACM), IEEE Computer Society. URL: https://www.acm.org/binaries/content/assets/education/cs2013_web_final.pdf.

4. Approved standards of higher education 121 Software engineering [Затверджені стандарти вищої освіти 121 Інженерія програмного забезпечення]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/121-inzhener.programn.zabezp.bakalavr-1.pdf>.
5. Approved standards of higher education 122 Computer science [Затверджені стандарти вищої освіти 122 Комп'ютерні науки]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/07/12/122-kompyut.nauk.bakalavr-1.pdf>
6. Approved standards of higher education 123 Computer Engineering [Затверджені стандарти вищої освіти 123 Комп'ютерна інженерія]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/123-kompyuterna-inzheneriya.pdf>.
7. Approved standards of higher education 124 System analysis [Затверджені стандарти вищої освіти 124 Системний аналіз]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/124-sistemn.analiz-bakalavr-1.pdf>.
8. Approved standards of higher education 125 Cyber security [Затверджені стандарти вищої освіти 125 Кібербезпека]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5bb/626/1a8/5bb6261a84776166409164.pdf>.
9. Approved standards of higher education 126 Information systems and technologies [Затверджені стандарти вищої освіти 126 Інформаційні системи і технології]. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/12/21/126-inform.sist.tekhnol.bakalavr-1.pdf>.
10. J. Lambert, C. Frye, Microsoft Office 2019 Step by Step, 1st ed, Microsoft Press, 2018.
11. The Ultimate Book of Mind Maps. URL: <https://ia802601.us.archive.org/20/items/pdfy-MEuyCwZKGT3fqH56/The%20Ultimate%20Book%20of%20Mind%20Maps%20-%20Tony%20Buzan.pdf>.
12. Advanced Data Structure and Algorithms, Excel Books Private Limited, Phagwara Punjab, India, 2011.
13. Software engineering. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Software_engineering.
14. Software construction. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Software_construction.
15. Data processing. URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Data_processing.
16. G. Korotenko, L. Korotenko. (2021). Paradigms of programming languages and the difficulty of organizing the Algorithms and Data Structures course. Technium. Romanian Journal of Applied Sciences and Technology 3.4: Sustainable Future and Technology Development (2021) 25–37. DOI: <https://doi.org/10.47577/technium.v3i4>
17. G. Korotenko, L. Korotenko. (2021). Formation of a Programming Languages Stack and a methodology of teaching to students specialized in Computer Science at Technical Universities in the context of interdisciplinarity. Technium Sustainability. 1.1 (2021) 21–33.

18. G. Korotenko, L. Korotenko. (2022). Algorithms and Data Structures course multicomponent complexity and interdisciplinary connections. Educational Developments Vol. 3, Innovare Academics Sciences Pvt Ltd, Bhopal, India, 2022, pp. 69-83.

Authors

Ghryghorij Korotenko
Doctor of Engineering Sciences
Associate Professor,
Department «Information technology
and Computer engineering»,
Dnipro University of Technology, Dnipro, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-3774-5260>
E-mail: gkorotenko@gmail.com
korotenko.g.m@nmu.one

Leonid Korotenko
Candidate of Engineering Sciences,
Associate Professor,
Department «Computer Systems Software»,
Dnipro University of Technology
Dnipro, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-2236-0205>
E-mail: leonid_korotenko@ukr.net
korotenko.l.m@nmu.one

Aliona Khar
Assistant, Depepartment «Software Engineering»,
Dnipro University of Technology,
Dnipro, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-3176-7792>
E-mail: khar.a.t@nmu.one

Artem Shyrin
Candidate of Engineering Sciences, Associate Professor,
Department «Software Engineering»,
Dnipro University of Technology,
Dnipro, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-0026-2767>
E-mail: shyrin.a.l@nmu.one

Abstracts

ГРИГОРІЙ КОРОТЕНКО, ЛЕОНІД КОРОТЕНКО, АЛЬОНА ХАРЬ, АРТЕМ ШИРІН. **Шляхи покращення алгоритмічного розуміння методів сортування під час вивчення курсу «Алгоритми та структури даних» студентами університету.** У статті розглянуто особливості викладання матеріалу при вивченні алгоритмів сортування даних в рамках курсу «Алгоритми і структури даних» та шляхи зниження рівня існуючих складнощів при його освоєнні. Активний розвиток програмного забезпечення та інформаційних систем в напрямку формування їх конвергентних та гіперконвергентних модифікацій призводить до вибухового зростання кількості взаємопов'язаних даних самої різної природи. Разом з тим, продовжують надходити повідомлення про постійну (катастрофічну) нестачу кваліфікованих фахівців у всіх сферах проникнення комп'ютингу (computing) і, в тому числі, в сфері обробки даних. В основі компетентностей ІТ-фахівців лежить здатність вирішувати алгоритмічні завдання, що не зустрічалися їм раніше. Одним з досить поширених завдань є необхідність сортування даних. Тому пропонується розглянути шляхи підвищення рівня алгоритмічного розуміння методів сортування в рамках курсу «Алгоритми і структури даних» та можливі засоби зниження рівня складнощів (*reducing the complexity*) при його вивченні.

Ключові слова: алгоритми сортування, структури даних, обробка даних, програмування, таблично-графічна форма уявлення алгоритмів, метод Mind Maps.

HRYHORII KOROTENKO, LEONID KOROTENKO, ALIONA HAR, ARTEM SZYRIN. **Drogi doskonalenia algorytmicznego rozumienia metod sortowania w trakcie przejścia przez studentów kursu „Algorytmy i struktury danych”.** W artykule przeanalizowano specyfikę nauczania materiału podczas nauki algorytmów sortowania danych na kursie „Algorytmy i struktury danych” oraz sposoby zmniejszenia poziomu istniejących trudności w jego przyswajaniu. Aktywny rozwój oprogramowania i systemów informatycznych w kierunku tworzenia ich konwergentnych i hiperkonwergentnych modyfikacji prowadzi do gwałtownego wzrostu liczby powiązanych ze sobą danych o najróżniejszym charakterze. Jednocześnie wciąż pojawiają się informacje o permanentnym (katastrofalnym) niedoborze wykwalifikowanych

specjalistów we wszystkich obszarach informatyki (computing), w tym dziedzina przetwarzania danych. Podstawą kompetencji informatyków jest umiejętność rozwiązywania zadań algorytmicznych, z którymi wcześniej się nie spotkali. Jednym z dość powszechnych zadań jest konieczność sortowania danych. Dlatego sugeruje się rozważenie sposobów zwiększenia poziomu algorytmicznego rozumienia metod sortowania w ramach przedmiotu „Algorytmy i struktury danych” oraz możliwych sposobów zmniejszenia poziomu złożoności (reducing the complexity) podczas jego studiowania.

Słowa kluczowe: *algorytmy sortowania, struktury danych, przetwarzanie danych, programowanie, tabelaryczne i graficzne przedstawienie algorytmów, metoda Mind Maps.*

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.3.07>

Ірина КУЗНЕЦОВА

Когнітивні засади професійної ідентичності

IRYNA KUZNETSOVA. **Cognitive bases of professional identity.**

The article discusses the features of the inclusion of cognition in teaching, research, design and other activities. It is shown that cognition is included in the interactive structures of the cognitive process. It is noted that self-knowledge is the basis of knowledge in the psychological approach. A cognitive approach is being developed. It is shown that self-knowledge is formed on the basis of the inclusion of cognition personality in the interactive structures of cognitive activity. The conditions for increasing the cognitive activity of students are considered. The role of communications in the network educational space in the development of self-knowledge is revealed. Self-knowledge is considered as an integral form that arises in the process of mastering professional competencies and the formation of professional identification.

Keywords: cognition, knowledge, self-knowledge, communication, interactive forms of education, network educational space

Когнітивні засади є важливими для формування професійної ідентичності. Дослідження когнітивних засад виявляє вплив пізнання та самопізнання на формування професійної ідентичності. Пізнання у структурі навчального процесу характеризує пізнавальну діяльність того, хто навчається. Пізнавальна діяльність реалізується через виконання завдань та у процесі самостійної роботи.

Психологічний підхід розглядає самопізнання як основу пізнання. Це означає, що ще до початку навчальної діяльності той, хто навчається, знає, наскільки важливе те, що йому будуть викладати. Вивчення мотивації є важливим складником психологічних досліджень. Складність теоретичних курсів і не завжди зрозумілий зв'язок між теоретичним навчанням і професійними практиками сприяє значному зниженню мотивації до їх вивчення. Це призводить до того, що фундаментальні знання, які є найбільш вагомими для професійного становлення, зустрічаються з недостатньою увагою з боку студентів.

Постановка проблеми. Пропонується перейти від розгляду співвідношення, коли самопізнання передуює процесу пізнання, до вивчення інтерактивних механізмів навчального процесу. Це дає змогу дослідити вплив інтерактивних форм і методів на самопізнання, з'ясувати, як сумісні групові пізнавальні дії в пізнавальній діяльності створюють передумови до самопізнання особистістю себе як майбутнього фахівця. Саме в інтерактивних формах і методах пізнавальна діяльність стає колективною дією. Вона активізує інтелектуальні ресурси всіх учасників. Прагнення досягти правильного суспільно значимого результату, як і сама колективна пізнавальна діяльність, створює передумови для поглиблення самопізнання. Студент у процесі оволодіння професійними компетентностями отримує можливість побачити в об'єктивованому вигляді – у вигляді операцій і процедурних дій, які спостерігаються та можуть розглядатись як правильні іншими, студент отримує можливість спостерігати у процесі пізнання як формується його професійна особистість. Самопізнання тут не передуює процесу пізнання. Воно не здійснюється раніше, до самого процесу пізнання. Самопізнання здійснюється на основі пізнання та розвитку пізнавальної діяльності.

Коли самопізнання здійснюється до процесу пізнання, на нього впливають зовнішні чинники. Ці зовнішні чинники, як правило, мало чи зовсім не пов'язані з тим змістом навчального процесу, який мав формувати професійну ідентичність. Серед них вагомими є

економічні чинники. Це – рівень зарплат і матеріального добробуту, який студент очікує отримати після завершення навчання, при приєднанні до певної професійної спільноти. Вагомими зовнішніми чинниками стають також соціальний статус майбутньої професії та пов'язані з нею суспільні стереотипи і забобони. Останні можуть значно знецінювати певні професії, знижуючи їх суспільний статус.

Керуючись зовнішніми чинниками, людина здійснює самопізнання та формує неадекватний образ себе у майбутній професії. В цьому образі самопізнання відсутнє пізнання внутрішньої сутності людини, її природних здібностей. Самопізнання в такій формі характеризує соціальні інтенції людини. Але воно не виявляє можливостей її когнітивного розвитку. Самореалізація, що заснована на самопізнанні, що спирається на зовнішні фактори, виводить за рамки формування професійної ідентичності процес пізнання. Тобто виводить за рамки професійної ідентифікації пізнавальну діяльність, через яку людина тільки й може оволодіти обраною професією.

Психологічний підхід до співвідношення самопізнання та пізнання спирається на вивченні мотивів. Знати мотиви потрібно, тому що саме вони визначатимуть глибину занурення студента в навчальний предмет. Можливо, він взагалі відмовиться занурюватись і створюватиме лише імітацію пізнавальної діяльності, прагнучи отримати необхідну йому оцінку. Викладача має насторожити те, коли студент ще до вивчення предмету знає, скільки балів йому потрібно. Коли студент заздалегідь хоче найнижчі бали, то це не завжди прояв скромності й поваги до предмету й особистості викладача. Це може бути також вияв бажання замінити пізнавальну діяльність імітацією.

Коли студент бере активну участь в інтерактивних формах проведення занять, то рівень цієї активності може свідчити про характер його устремлінь. Коли він не обмежується виконанням стандартних завдань і починає виконувати індивідуальні завдання підвищеної складності, то це свідчить про зростаючий інтерес до пізнавальної діяльності. Якщо він починає цікавитися складними теоретичними питаннями, які характеризують сферу професійної діяльності, то це безумовно починає впливати на формування професійної ідентичності. Інтерес до загальнотеоретичних питань характеризує прагнення до активізації пізнавальної діяльності.

Прагнення до активізації пізнавальної діяльності може свідчити, що пізнання починає впливати на формування

системних характеристик особистості. Чим більше студент виявляє зацікавленість у пізнавальній діяльності, тим глибшим є потенційний вплив пізнавальної діяльності на формування особистості.

В інтерактивних формах і методах навчання студент бере участь у формуванні групової сумісної когніції. Важливим стає набуття колективного досвіду активної пізнавальної дії під час навчання. Сумісна пізнавальна дія допомагає краще зрозуміти матеріал [2, с.27]. Студент отримує можливість порівнювати себе з іншими, бачити свої переваги над іншими не тільки в отриманні результату, а й безпосередньо у самому процесі. Сам процес пізнавальної діяльності може виявити нові й навіть неочікувані риси особистості. Створюються передумови для формування нового погляду на самого себе, на свої здатності та прагнення.

Дуже часто з'ясовується те, що людина прагне до зовсім іншого, що розвиток певних здатностей і самореалізація на цій основі можуть стати ключовими у процесі формування професійної особистості. Іноколи самопізнання на основі пізнання може повністю змінити попередні уявлення про себе. Це може призводити в окремих випадках до формування розуміння своєї непридатності до певної професії. Але і в таких випадках вплив самопізнання на пізнання не веде до повністю негативного результату. Тому що виявляючи свої небажання чи неспроможність виконувати певні обов'язки у професійному середовищі, людина отримує той теоретичний потенціал знання, який їй дає змогу реалізуватись у суміжних сферах і суміжних професіях. Понад те, невдоволеність практичним станом певної професійної області може породити в деяких особистостей на базі отриманих теоретичних фундаментальних знань прагнення до модернізації цієї професійної області, до імплементацій нових технологій і методологій, які сприятимуть стрімкій зміні певної професійної сфери.

На основі формування професійних компетентностей здійснюється пізнання власних можливостей. Той, хто навчає, формує уявлення про те, наскільки реалізація професійних компетентностей є йому привабливою, зручною. Студент здобуває певні знання та навички в освітньому середовищі. Він формує певний пізнавальний досвід. Цей досвід є важливим при формуванні професійної ідентичності. Цей досвід значною мірою створює підґрунтя для формування уявлень про професійне середовище, професійні обов'язки. Розробляються методи рефлексивного сповіщення тими,

хто навчається, про дії, які відбуваються в пізнавальному процесі. Підкреслюється значення автономності в управлінні пізнавальної активності та створення дослідницьких онлайн-співтовариств, орієнтованих на студентів [6, с.678-679], критичної саморефлексії [4, с.41] та сумісної участі у критичному дискурсі [5, с. 15].

Самопізнання є формою рефлексії, яка спрямована на здатність виконувати певну діяльність. Це пояснює, чому формування негативного пізнавального досвіду (отримання низьких оцінок та ін.) не завжди формує негативне відношення до професії. Самопізнання постає як інтегральна форма рефлексії, яка підсумовує загальний досвід при контактах у професійному середовищі. Самопізнання як інтегральна форма рефлексії формується на основі професійних компетентностей з різних предметів.

Важливим також стає засвоєння інформації про майбутню професію, яка надходить з освітнього середовища. Це може бути безпосередня інформація, яка виникає на основі моделювання професійних ситуацій при вивченні різних навчальних дисциплін. Безпосередня інформація про майбутню професію отримується при роботі в наукових лабораторіях і спеціальних кабінетах. Виробнича практика стає важливою формою для формування професійної ідентичності.

Студент бере участь в об'єктивованих навчальних діях. Інтерактивні форми та методи навчання сприяють виведенню пізнання в об'єктивні форми комунікативної взаємодії. Пізнавальні інтеракції здійснюються у процесі обміну знаннями. Вони передбачають комунікацію. Надходження нових знань у процесі комунікації вимагає від студента пізнавальної активності. В інтерактивній формі кожний наступний крок здійснюється на основі пізнавальної активності всіх учасників. Пізнання стає рушійною силою об'єктивованого інтерактивного процесу. Увага тих, хто бере участь у цьому процесі, скерована не тільки на об'єкт пізнання. Кожний учасник інтерактивного процесу повинен обробляти нові знання та інформацію, що надходять від інших учасників. Перехід до освіти в онлайн-режимі вимагає навичок, що виходять за рамки предметних [6]. У сумісній пізнавальній діяльності виокремлюють когнітивну присутність, соціальну присутність і присутність, пов'язану з організацією процесу навчання [5].

Інтерактивні форми та методи пізнавальної діяльності створюють нові умови для розвитку самопізнання. Той, хто навчається, формує

певні уявлення про свою здатність до комунікацій. При цьому створюються додаткові стимули для оволодіння соціальними та комунікативними компетенціями. Ці компетенції необхідні для виконання робочих функцій у професійному середовищі.

Пізнавальний процес, який здійснюється на основі пізнавальних інтеракцій, стає формою соціальної когніції. Це сумісна групова когніція, яка передбачає об'єднання індивідуальних пізнавальних зусиль, надалі розвивається у проектній діяльності.

Дослідження мережевого освітнього простору виявляє значення пізнавальної діяльності, яка здійснюється через комунікацію та в інтерактивних процесах. Наголошується, що самопізнання створює передумови для підвищення ефективності навчального процесу. Якщо той, хто навчається, обмежується агрегацією та компіляцією текстів, які він отримує, і не здійснює пізнавальної діяльності, намагаючись проникнути в сутність об'єкта пізнання, то у нього не формується пізнавальний досвід. В умовах дистанційного навчання велика кількість інформації надається у вигляді текстової інформації.

Віддаленість від тих, з ким навчається студент, створює умови для втрати соціальних зв'язків. Контакт з викладачем та освітнім середовищем здійснюється також переважно шляхом обмінів текстами. За цих умов створюється ситуація, коли не всі студенти повністю засвоюють форми та методи пізнавальної діяльності. У деяких випадках може взагалі не відбуватися перехід до пізнавальної діяльності.

Викладачі та освітнє середовище в нових умовах мають знаходити нові шляхи для підвищення ефективності навчального процесу. Важливим стає знаходження таких форм, які приводять до активізації пізнавальної діяльності. Розробляються підходи до активного навчання [3]. Потрібно створити передумови для того, щоб той, хто навчається, не міг обмежитися при виконанні завдань простим копіюванням текстів чи створення компіляції з їхніх фрагментів.

Потрібно також враховувати відсутність когнітивних навичок, необхідних для обробки текстів та їх правильного розуміння. Розробка логічних схем та їх візуалізація створюють передумови для правильного розуміння текстового навчального матеріалу. Активізація пізнавальної активності студентів значно підсилюється, якщо їм надається можливість задіяти в навчальний процес тексти, пов'язані з їхньою майбутньою професійною діяльністю. Сам пошук таких текстів передбачає формування інформаційного запиту для

вирішення певних пізнавальних задач. Навіть розгляд загальних теоретичних питань ініціює активізацію пізнавальної діяльності, спрямовану на пошук інформації та знання, пов'язаних із майбутньою професією. Активізація пізнавальної діяльності при інформаційному пошуку нового матеріалу створює передумови для отримання нових знань із професійної діяльності. Пізнання стає основою формування нового погляду на майбутню професійну діяльність.

Когнітивний складник формування професійної ідентичності пов'язаний із розвитком пізнання та самопізнання. Шлях до самопізнання як майбутнього фахівця відбувається на основі активізації індивідуальних пізнавальних зусиль. Цей шлях створює передумови для формування професійної ідентичності, орієнтованої на сучасні наукові знання, технології та інновації. Формування професійної ідентичності відбувається на основі розвитку пізнавальної діяльності та засвоєння кращих зразків з міжнародного та вітчизняного досвіду.

Навчання через дослідження пов'язують пізнавальний процес з діяльністю наукових шкіл і напрямів. Це сприяє засвоєнню професійних компетентностей. Освітнє середовище постає як академічне середовище, як середовище певного закладу вищої освіти. Автономність закладів вищої освіти створює передумови для розвитку унікальних освітніх середовищ. Зарубіжні дослідження свідчать про те, що нові технології сприяють реформуванню пізнавальних процесів. Когнітивний складник формування професійної ідентичності пов'язаний із розвитком пізнання та самопізнання.

Професійна ідентичність є еталоном підготовки фахівця. Це модель, яка визначає загальний напрям навчально-наукової та інших видів підготовки. Оволодіння професійними компетентностями в кожному навчальному курсі має наближати студента до моделі професійної ідентичності.

Дистанційне навчання підвищує роль комунікацій у формуванні професійної ідентичності. Збільшується загальна кількість видів комунікації. На основі системи комунікацій студент входить у комунікативний освітній простір. При цьому зростає кількість комунікацій, пов'язаних із самостійною роботою та пошуками власної ідентичності у мережевому освітньому просторі.

Когніція (cognition) є укоріненою (embodied), є найглибшою основою загального когнітивного складника, який виникає в навчальній, науковій діяльності та розвивається в системі комунікацій.

Моделювання професійної ідентичності в якості еталона майбутньої професії зумовлює зростання ролі пізнавальної діяльності в отриманні професійної компетенції. Пізнавальна діяльність є частиною навчального процесу. Вона спрямовується його структурою, формами навчання, навчальним матеріалом. Викладацька діяльність спрямована на підвищення ефективності пізнавальної діяльності. Підвищення ефективності пізнавальної діяльності досягається на основі розробки нових видів і форм навчання. Викладач має прагнути розробляти різні форми і методи підвищення ефективності включення індивідуальної когніції (cognition) у структуру навчального процесу. Це зумовлює зростання ролі пізнавальної діяльності як когнітивного складника навчальної підготовки майбутніх фахівців.

Інтерактивні форми і методи створюють передумови для підсилення пізнавальної діяльності. Відбувається розробка різних видів інтеракцій. Студент входить у різні види інтеракцій. Це дає йому змогу оволодіти різними функціями. Серед них – пізнавальна функція. Вона формує здатність взаємодіяти з об'єктом та отримувати нові знання. Контролююча функція сприяє формуванню здатності контролювати власні пізнавальні дії та спрямовувати їх до необхідного результату. Експертна функція дає можливість оволодіти навичками експертизи. Прогностична функція дає можливість оволодіти різними видами передбачення (технологічного, соціального та ін.).

Оволодіння функціями пізнавальної діяльності сприяє включенню студента в систему навчальної підготовки. На основі функцій пізнавальної діяльності студент має змогу включитись у різні види професійної діяльності. В тому числі в експертну, прогностичну та інші. Оволодіння функціями пізнавальної діяльності не обмежується рамками навчальної діяльності. Оволодіння функціями пізнавальної діяльності створює перехід до оволодіння професійною діяльністю. Таким чином, студент, навчаючись, отримує професійну підготовку. Моделювання професійних ситуацій стає важливим при вивченні різних курсів. Замість абстрактного, теоретичного вивчення знання, моделюються ситуації, в яких застосування теоретичного знання спрямоване на вирішення практичних завдань. У процесі вивчення фундаментального теоретичного знання навчальний процес спрямований на формування компетенцій, які визначають форми та способи застосування фундаментального знання для розвитку науки та наукових досліджень.

Пізнавальна діяльність стає способом включення індивідуальних когніцій у наукову, навчальну, проектну та інші види діяльності. Оволодіння функціями пізнавальної діяльності наближує студента до формування професійної ідентичності. Пізнавальна діяльність стає основою формування нового досвіду. Зміст і структура цього досвіду визначає рівень оволодіння професійними компетенціями.

На основі цього рівня оволодіння професійними компетенціями формується самопізнання себе як члена майбутньої професійної спільноти. Пізнавальна діяльність стає основою самопізнання. Разом з тим пізнавальна діяльність дає змогу студенту розвинути нові аспекти своєї когніції. Розвиток когніції створює передумови до зміни уявлення про самого себе. Відбувається формування нової ідентичності. Таким чином, всі види діяльності у процесі підготовки майбутнього фахівця впливають на когніцію та відкривають нове бачення самого себе. Нове розуміння самого себе може відкривати нові грані професійної ідентичності. Пізнавальна діяльність таким чином може сприяти виникненню нового напрямку формування професійної ідентичності. У деяких випадках розвиток пізнавальних здатностей веде до зміни професійної ідентичності, внаслідок чого студент може обрати іншу сферу професійної діяльності.

Дистанційна форма навчання збільшує роль комунікацій у формуванні професійної ідентичності. Пізнання відбувається в сучасному інформаційному інтер'єрі та має когнітивно-комунікативний аспект [1, с.275]. Студент формує власну траєкторію когнітивного розвитку. Формування власної траєкторії освітнього розвитку стає основним для входження студента в систему комунікацій. Студент може розглядати різні комунікації як пріоритетні для розвитку професійної ідентичності. Не завжди він надаватиме пріоритет комунікаціям, пов'язаним із навчальним процесом.

Наукова діяльність, робота у професійному середовищі під час навчання можуть стати визначальними в системі комунікацій. У деяких випадках досвід пізнавальної діяльності й досвід пізнання самого себе значною мірою формуватиметься за межами навчального процесу. Важливим є включення такого досвіду пізнання та самопізнання у загальну структуру підготовки майбутнього фахівця. Важливим є цілеспрямоване формування професійної ідентичності. Професійна ідентичність є складником ідентичності. Формування ідентичності майбутніх фахівців є важливим критерієм підготовки кадрів для роботи у сферах обороноздатності, критичної інфраструктури, управління, освіти та охорони здоров'я.

References:

1. Рубанець, О. (2022). Когнітивна сфера суспільства і людини: інформація, ментальність, ідентичність : монографія. Суми : Університетська книга, 546.
2. Cavanagh, M. (2011). Students' experiences of active engagement through cooperative learning activities in lectures. *Active Learning in Higher Education*, 12(1), 23–33. <https://doi.org/10.1177/1469787410387724>
3. Cowan, J. (2017). The potential of cognitive think-aloud protocols for educational action-research. *Active Learning in Higher Education*, 20(3), 219–232. <https://doi.org/10.1177/1469787417735614>
4. Deeley, S. J. (2014). Summative co-assessment: A deep learning approach to enhancing employability skills and attributes. *Active Learning in Higher Education*, 15(1), 39–51. <https://doi.org/10.1177/1469787413514649>
5. Garrison, D. (2011). *E-Learning in the 21st Century: A Framework for Research and Practice*. 2nd ed. New York: Routledge.
6. Peacock, S., & Cowan, J. (2017). Towards online student-directed communities of inquiry. *Journal of Further and Higher Education*, 42(5), 678–693. <https://doi.org/10.1080/0309877x.2017.1302569>

Transliteration of References:

1. Rubanets', O. (2022). Kohnityvna sfera suspil'stva i lyudyny: informatsiya, mental'nist', identychnist' : monohrafiya. Sumy : Universytet-s'ka knyha, 546.
2. Cavanagh, M. (2011). Students' experiences of active engagement through cooperative learning activities in lectures. *Active Learning in Higher Education*, 12(1), 23–33. <https://doi.org/10.1177/1469787410387724>
3. Cowan, J. (2017). The potential of cognitive think-aloud protocols for educational action-research. *Active Learning in Higher Education*, 20(3), 219–232. <https://doi.org/10.1177/1469787417735614>
4. Deeley, S. J. (2014). Summative co-assessment: A deep learning approach to enhancing employability skills and attributes. *Active Learning in Higher Education*, 15(1), 39–51. <https://doi.org/10.1177/1469787413514649>
5. Garrison, D. (2011). *E-Learning in the 21st Century: A Framework for Research and Practice*. 2nd ed. New York: Routledge.
6. Peacock, S., & Cowan, J. (2017). Towards online student-directed communities of inquiry. *Journal of Further and Higher Education*, 42(5), 678–693. <https://doi.org/10.1080/0309877x.2017.1302569>

The Author

Iryna Kuznetsova
Lecturer, Kyiv National University
of Construction and Architecture,
Kyiv, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0003-1800-1733>
E-mail kuzn201509@gmail.com

Abstracts

I.O. КУЗНЕЦОВА. Когнітивні засади професійної ідентичності. У статті розглядаються особливості включення когніції в навчальну, наукову, проектну та інші види діяльності. Показано, що когніція включається в інтерактивні структури пізнавального процесу. Наголошено, що в психологічному підході самопізнання є основою пізнання. Розробляється когнітивний підхід. Показано, що самопізнання формується на основі включення пізнання особистості в інтерактивні структури пізнавальної діяльності. Розглядаються умови підвищення пізнавальної активності студентів. Розкривається роль комунікацій у мережевому освітньому просторі в розвитку самопізнання. Самопізнання розглядається як інтегральна форма, яка виникає у процесі оволодіння професійними компетентностями та становлення професійної ідентифікації.

Ключові слова: когніція, пізнання, самопізнання, комунікація, інтерактивні форми навчання, мережевий освітній простір

I.O. KUZNETSOVA. Kognitywne podstawy tożsamości zawodowej. W artykule omówiono cechy włączenia kognicji w działalność dydaktyczną, badawczą, projektową i inne. Pokazano, że kognicja wchodzi do interaktywnych struktur procesu poznawczego. Zauważono, że w podejściu psychologicznym samopoznanie jest podstawą wiedzy. Opracowuje się podejście kognitywne. Pokazano, że samopoznanie kształtuje się na podstawie włączenia poznania osobowościowego w interaktywne struktury aktywności poznawczej. Rozważa się uwarunkowania wzrostu aktywności poznawczej studentów. Ujawnia się rolę komunikacji w sieciowej przestrzeni edukacyjnej w rozwoju samopoznania. Samopoznanie traktowane jest jako integralna forma, która powstaje w procesie opanowania kompetencji zawodowych i kształtowania się identyfikacji zawodowej.

Słowa kluczowe: kognicja, poznanie, samopoznanie, komunikacja, interaktywne formy edukacji, sieciowa przestrzeń edukacyjna.

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.3.08>

Victoria NAZAREVICH

Psychosocial support for ostracizers in educational environment

VICTORIA NAZAREVICH. **Psychosocial support for ostracizers in educational environment.** *The present article aims to analyze materials and researches concerning ostracism in the educational environment. It was stated that the prevention of ostracism in the educational environment is one of the biggest challenges of the 21st century. Introducing the psychosocial support program of ostracizers to educational environments may be a long-term solution to the problem. The program aims to provide qualified support to children who tend to ostracize and display deviant behavior; assist them in developing constructive communication skills, self-reflection, self-awareness, and self-regulation skills; establish friendly and respectful relationships with each other; develop partnership and cooperation skills and competencies. The main factor in the program's effectiveness is the involvement of a multidisciplinary team (psychologists, teachers, social workers, and speech-language pathologists (SLP). Collaboration between psychologists, teachers, parents, and children is also necessary.*
Keywords: ostracism, ostracizer, educational environment, psychosocial support, deviant behavior, psychological support.

The psychosocial support of the ostracizers in the educational environment is one of the most significant challenges of the 21st century. Researchers state that ostracizers are at a high risk of developing deviant behavior. While many types of research mainly focus on correcting deviant behaviors in ostracizers, there is a lack of data about the effective methods of preventing deviant behavior.

Ostracizers may struggle with studying, as they lack self-regulation skills and may demonstrate inefficiency in voluntary regulation of cognitive activities. Those characteristics may result in maladaptation and some abnormal behavior patterns. The reasons for ostracizing behavior of an individual are determined by multiple factors, including upbringing, social environment, and cognitive, physical, and social-emotional development.

Deviant behavior includes rudeness, aggressiveness, irascibility, acts of violence, assault, theft, and lying, regular fights with teachers and peers, unauthorized and systematic deviation from the study, and involvement in antisocial peer groups. For ostracizers, such behavior is a typical reaction to any stressor.

Consequently, it is essential to provide ostracizers with pedagogical and psychosocial support in order to prevent them from committing more severe violations of mores or laws, as well as prevent them from exhibiting ostracizing behavior towards peers in an educational environment. The main aim of psychological support is to help ostracizers develop social skills and constructive communication skills. It is necessary to consider the individual characteristics of the ostracizer to improve the system of providing psychosocial support to ostracizers. Moreover, it is also essential to establish an educational environment that focuses on developing the strong sides of each pupil, including ostracizers.

Therefore, the present article aims to approach three main tasks: discover the main aspects of organizing psychological support for ostracizers in the educational environment; determine significant priorities in the psychosocial support system for children who demonstrate deviant behavior; determine factors contributing to an efficient system of psychosocial support.

After analyzing previously published researches (Atkinson & Adolphs, 2011), the fundamental principles of efficient psychosocial support for ostracizers were formulated:

- The principle of integration underpins the importance of collaboration between psychologists, parents, teachers, and school

administration when providing support for the ostracizer. The common rules, values, and strategies that all caregivers share are crucial.

- The principle of consistency is one of the most crucial ones when providing psychosocial support. As psychosocial support is a continuous and long-term process.
- The principle of cooperation underlies the significance of a multidisciplinary team (psychologists, teachers, social workers, and speech-language pathologists (SLP)) in providing the ostracizer with psychosocial support.
- The principle of humanism stresses the significance of viewing the ostracizer as a unique human being, respected as an equal in relationships with adults.
- The principle of "being on the child's side" underpins the importance of putting the child's interests first in organizing a psychosocial support program
- When organizing the psychosocial support program, the following aspects should be taken into consideration (Dallman et al., 2003):
- Parents must be actively involved in the psychosocial support program for ostracizers. Such involvement will help parents and custodians achieve greater parental competence.
- The psychological support program must be based on evident-based knowledge of developmental psychology, including the child development stages and children's group dynamics.
- An unconditional positive attitude towards all children, including ostracizer, must be adopted. A child must be treated as a unique person who can be neither criticized nor condemned. Excellent tolerance and patience towards a child should be shown.
- Psychological predictors of the deviant behavior of ostracizers must be considered.

Hymel and Swearer (2015) also state that when introducing the psychosocial support program for ostracizers in an educational environment, the following aspects should be considered:

- The program aims to offer qualified support and the best conditions for children's development.
- Implementing modern interactive methods and techniques to the program (training, workshops, open discussions, brainstorming sessions, and individual counseling sessions) is vital to ensure collaboration between psychologists, teachers, parents, and children.

- Efforts and accomplishments of children must be praised, and all activities for children must be at the right level, not too hard yet not too easy for a child to undertake. The child must feel the constant belief of psychologists, teachers, and parents in their capabilities.
- Teachers should regularly improve their professional skills and expand their knowledge.
- Art therapy sessions should be one of the essential elements of the program, as they positively affect children's self-expression, self-reflection, and self-knowledge skills.
- The program should also involve activities that will assist parents and custodians in achieving greater parental competence.

Therefore, the psychosocial support program for ostracizers should involve children, parents, custodians, and teachers (Kidger et al., 2015).

When providing psychosocial support for ostracizers, the following tasks should be fulfilled:

- It is essential to recreate situations that provoke ostracizing behavior in ostracizers (Corrigan, 2000).
- Creating a safe environment where ostracizers can become aware of their ostracizing behavior, and its adverse effects is vital (Corrigan, 2000).
- It is essential to help ostracizers develop constructive communication skills (Corrigan, 2000).
- It is essential to assist ostracizers in acquiring and practicing self-regulation and self-reflection skills (Danese & Tan, 2013).
- It is vital to provide ostracizers with the opportunity to observe other people, and adult role models, demonstrating constructive behavior when faced with stressful situations and conflicts (Danese & Tan, 2013).
- Creating an environment where ostracizers can practice constructive communication skills is vital (Danese & Tan, 2013).

Ultimately, the program focuses on such behavior patterns and characteristics of ostracizers as rudeness, aggressiveness, irascibility, xenophobia, violence, assault, theft, lying, regular fights with teachers, peers, and family members, and refusal to follow the rules.

Children and teenagers tend to be highly emotional and frequently rely solemnly on emotions when making decisions. Hence, all activities within the program should help ostracizers develop emotional intelligence skills and constructive behavior patterns (Duncan et al., 2014). It is suggested that exploring own emotions and feelings, as well as understanding the

emotions of others, will benefit ostracizers and reduce the frequency of ostracizing behavior toward others. It is also vital for ostracizers to build awareness of behavioral patterns they follow that negatively influence their relationships with others. Therefore, ostracizers need the wholehearted emotional support of their parents or custodians, teachers, and adult role models. Such support is a predictor of positive changes in the frequency of ostracizing and destructive behavior of ostracizers.

Ford and Elhai (2010) state that to minimize ostracism between pupils or students in an educational environment, they should be able to have a positive social experience with their classmates, as well as their parents, teachers, or professors. Pupils and students need to experience academic success as frequently as possible (Hunter et al., 2014). Such experience helps children, especially ostracizers, to overcome social anxiety and fear that may lead to ostracizing behavior in the future, enjoy the intrinsic reward, and stimulate their creativity.

De Bruyn, Cillessen, and Wissink (2009) discovered that the following activities are beneficial for creating a safe, tolerant, and accepting educational environment in class: doing unusual warm-up activities, developing alternative ways to start classes, implementing a chaining strategy, doing communication exercises, setting individual tasks for every pupil or student, organizing active breaks and so on.

It is beneficial for ostracizers to be engaged in various social activities, as it helps them practice constructive communication skills, improve self-regulation and self-reflection skills, develop empathy for others, and develop the habit of managing and accessing their behavior.

Art therapy sessions should also be provided for ostracizers (Kidger et al., 2015). Art therapy allows them to constructively express their emotions and feelings, for example, anger, frustration, fear, resentment, and disgust. Those negative emotions and feelings may lead to ostracizing behavior when they are not expressed constructively. Painting and drawing, sculpting, embroidering, making appliques, creating fairy tales, and making music are the art therapy activities that are recommended for ostracizers. Those activities will assist ostracizers in developing awareness of their own emotions, feelings, thoughts, and needs. It was also discovered that art therapy sessions help ostracizers develop new coping strategies, acquire decision-making skills and build tolerance for others (Juvonen et al., 2010). Therefore, art therapy sessions effectively create a friendly, tolerant educational environment.

The findings of recent studies demonstrate that family situations may be one of the reasons for a child's deviant and ostracizing behavior in the educational environment (Dallman et al., 2003). Most ostracizers were raised by unstable parents, who frequently ignored or failed to meet their child's needs, kept inconsistent discipline, or failed to set any limitations for a child. Consequently, it is vital to organize parent-child sessions within the psychosocial support program for ostracizers. Atkinson and Adolphs (2011) point out that the parent-child sessions contribute to building a more intimate relationship between parents and children and developing empathy, mutual respect, and acceptance within a relationship.

To provide effective psychological support to ostracizers, the psychologist should follow some pieces of advice (Barnes & Wilson, 2014):

- It is vital to focus equally on the emotions, thoughts, and behaviors of an ostracizer
- It is essential to focus on cultivating the positive aspect of an ostracizer
- It is essential to record all changes in the behavior of a child
- It is essential to gradually increase the difficulty of tasks and exercises children have to fulfill.
- Every activity needs to be age-appropriate
- Cognitive performance needs to be followed by physical activity. Moreover, it is essential to plan breaks from cognitive activities. The length of the breaks should depend on a child's cognitive task difficulty, tiredness, and motivation.
- It is essential to plan all tasks and activities according to the zone proximal development (ZPD) of a child, an ostracizer
- A safe environment should be created during all sessions of an ostracizer with a psychologist. A child must not feel ashamed of any difficulties, mistakes, or problems.

Anderson (2009) states that following a particular lesson plan will positively affect the program of psychosocial support overall:

- The class beginning. Every class should start with a greeting that was previously discussed and chosen by pupils. In such a way, every class starts with positivity. Also, the class rules should be refreshed in children's memory (Comber, 2016). The basic rules of the class are "remain silent while other pupils speak," "put the hand up if you want to say something," "speak calmly," "do not interrupt other pupils," and "refer to everyone by their names,"

"respect everyone" and "follow the class rules." It is also beneficial to plan some physical activity at the beginning of every class.

- The main phase of the class. During this phase, all tasks and assignments should be performed.
- The end of the class. During this phase, it is recommended to have an open discussion about the class and let children share their thoughts, ideas, and emotions. The class ends with relaxation techniques to minimize any emotional or physical tension.

Comber (2016) finds games to significantly positively affect one's confidence, self-reflection, and self-regulation skills. Games also help children, ostracizers in particular, to reduce emotional tension. Through games, ostracizers usually demonstrate the ostracizing behavior they exhibit towards children in normal circumstances.

After analyzing the results of previously conducted researches, we were able to develop recommendations for everyone who takes part in the program of psychosocial support for ostracizers:

- It is vital to conduct constant monitoring of ostracizing behavior in an educational environment (Danese et al., 2007).
- It is vital to ensure collaboration between the school staff and parents. Such collaboration may positively affect the ability of ostracizers to adapt to the educational environment (Espelage et al., 2013).
- Promoting cooperation between a school and cultural institutions is essential to ensure children's cultural development.
- It is essential to help children develop partnership and cooperation skills and competencies (Fisher et al., 2018).
- It is vital to focus on helping children establish friendly and respectful relationships with each other.
- It is vital to help children acquire self-reflection skills and improve self-awareness and self-regulation skills.
- It is essential to provide qualified support to children who tend to ostracize and display deviant behavior. It is vital to assist them in developing constructive communication skills.

References:

1. Anderson, J. W. (2009). Organizational Shunning: The Disciplinary Functions of "Non-Sense." *Atlantic Journal of Communication*, 17(1), 36–50. <https://doi.org/10.1080/15456870802506140>

2. Atkinson, A. P., & Adolphs, R. (2011). The neuropsychology of face perception: beyond simple dissociations and functional selectivity. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 366(1571), 1726–1738. <https://doi.org/10.1098/rstb.2010.0349>
3. Barnes, D. C., & Wilson, D. A. (2014). Slow-Wave Sleep-Imposed Replay Modulates Both Strength and Precision of Memory. *Journal of Neuroscience*, 34(15), 5134–5142. <https://doi.org/10.1523/jneurosci.5274-13.2014>
4. Comber, B. (2016). Poverty, place and pedagogy in education: research stories from front-line workers. *The Australian Educational Researcher*, 43(4), 393–417. <https://doi.org/10.1007/s13384-016-0212-9>
5. Corrigan, P. W. (2000). Mental health stigma as social attribution: Implications for research methods and attitude change. *Clinical Psychology: Science and Practice*, 7(1), 48–67. <https://doi.org/10.1093/clipsy.7.1.48>
6. Dallman, M. F., Pecoraro, N., Akana, S. F., la Fleur, S. E., Gomez, F., Houshyar, H., Bell, M. E., Bhatnagar, S., Laugero, K. D., & Manalo, S. (2003). Chronic stress and obesity: A new view of “comfort food.” *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 100(20), 11696–11701. <https://doi.org/10.1073/pnas.1934666100>
7. Danese, A., Pariante, C. M., Caspi, A., Taylor, A., & Poulton, R. (2007). Childhood maltreatment predicts adult inflammation in a life-course study. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 104(4), 1319–1324. <https://doi.org/10.1073/pnas.0610362104>
8. Danese, A., & Tan, M. (2013). Childhood maltreatment and obesity: systematic review and meta-analysis. *Molecular Psychiatry*, 19(5), 544–554. <https://doi.org/10.1038/mp.2013.54>
9. de Bruyn, E. H., Cillessen, A. H. N., & Wissink, I. B. (2009). Associations of Peer Acceptance and Perceived Popularity With Bullying and Victimization in Early Adolescence. *The Journal of Early Adolescence*, 30(4), 543–566. <https://doi.org/10.1177/0272431609340517>
10. Duncan, L. E., Pollastri, A. R., & Smoller, J. W. (2014). Mind the gap: Why many geneticists and psychological scientists have discrepant views about gene–environment interaction (G×E) research. *American Psychologist*, 69(3), 249–268. <https://doi.org/10.1037/a0036320>
11. Espelage, D. L., Hong, J. S., Rao, M. A., & Low, S. (2013). Associations Between Peer Victimization and Academic Performance. *Theory Into Practice*, 52(4), 233–240. <https://doi.org/10.1080/00405841.2013.829724>
12. Fisher, A. J., Medaglia, J. D., & Jeronimus, B. F. (2018). Lack of group-to-individual generalizability is a threat to human subjects research. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 115(27). <https://doi.org/10.1073/pnas.1711978115>
13. Ford, J. D., Elhai, J. D., Connor, D. F., & Frueh, B. C. (2010). Poly-Victimization and Risk of Posttraumatic, Depressive, and Substance Use Disorders and Involvement in Delinquency in a National Sample of Adolescents. *Journal of Adolescent Health*, 46(6), 545–552. <https://doi.org/10.1016/j.jadohealth.2009.11.212>

14. Hunter, S. C., Durkin, K., Boyle, J. M. E., Booth, J. N., & Rasmussen, S. (2014). Adolescent Bullying and Sleep Difficulties. *Europe's Journal of Psychology*, 10(4), 740–755. <https://doi.org/10.5964/ejop.v10i4.815>
15. Hymel, S., & Swearer, S. M. (2015). Four decades of research on school bullying: An introduction. *American Psychologist*, 70(4), 293–299. <https://doi.org/10.1037/a0038928>
16. Juvonen, J., Yueyan Wang, & Espinoza, G. (2010). Bullying Experiences and Compromised Academic Performance Across Middle School Grades. *The Journal of Early Adolescence*, 31(1), 152–173. <https://doi.org/10.1177/0272431610379415>
17. Kidger, J., Heron, J., Leon, D. A., Tilling, K., Lewis, G., & Gunnell, D. (2015). Self-reported school experience as a predictor of self-harm during adolescence: A prospective cohort study in the South West of England (ALSPAC). *Journal of Affective Disorders*, 173, 163–169. <https://doi.org/10.1016/j.jad.2014.11.003>

The Author

Victoria Nazarevich
*PhD, Associate Professor,
Department of Developmental
and Pedagogical Psychology,
Rivne State University of Humanities (RSUH),
Rivne, Ukraine
<http://orcid.org/0000-0002-0111-7070>
Email: nazarevich.v@gmail.com*

Abstracts

В.В. НАЗАРЕВИЧ Соціально-психологічний супровід остракізаторів у навчальному просторі. *Стаття присвячена визначенню системи психологічного супроводу остракізаторів в навчальному просторі, та особливостям організації процесу. Проаналізовано наукову літературу, із зазначеної теми, що дозволило виокремити психолого-педагогічні принципи, що забезпечують ефективний психологічний супровід особи-остракізатора під час навчального процесу. Також, вказано на підходи, що мають впроваджуватися, у ситуації психологічної підтримки остракізаторів. І умови, за Нутел S. та Swearer S., що передбачають дотримання наступних складових: 1) корекційно-розвивальна спрямованість програми супроводу; 2) використання у взаємодії з суб'єктами (педагогами, батьками, дітьми) психологічного супроводу сучасних інтерактивних методів і форм роботи (тренінгів, майстер-класів, круглих столів, ігрових мето-*

дів, індивідуального психологічного консультування, моделювання ситуацій, дискусій, мозкових штурмів тощо); 3) створення ситуації успіху в роботі з остракізаторами в навчальному просторі; 4) постійне підвищення кваліфікації педагогічних працівників у сфері професійної діяльності з дітьми, що мають девіантну поведінку та схильність до остракізаторських проявів та інші. Проаналізовано особливості методу «Кімната терапії іграшкою» як способу швидкої допомоги в ситуації травматизації, а також депресивних проявах, тривожних розладах, посттравматичних стресових розладах і фізичній чи емоційній травмі дитини. Визначено, що психологічний ефект спостерігається у осіб, оскільки терапевтична іграшка – це структурована форма сприйняття навколишньої дійсності, спрямована на зняття напруги та тривоги, що виникають внаслідок травматичних подій дитинства. А також, що ігрова взаємодія, дає можливість, висловили свої почуття та страхи щодо ситуації воєнної агресії. Вказано на основні напрямки роботи, та розкрито систему завдань корекційно-розвиваючого спрямування. Відмічено, що корекційно-розвивальні заняття з особами, схильними до проявів остракізму, мають бути переважно орієнтовані на такі форми: грубість, жорстокість, запальність, ворожість, мстивість, конфліктність, негативізм, агресивність, лихослів'я з однолітками, батьками, педагогами, демонстративність, недисциплінованість, інтолерантність, виключення однолітків з соціальної взаємодії, ксенофобічні прояви. Представлено систему побудови роботи з дітьми, із девіантними проявами поведінки, через взаємодію з батьками та референтними дорослими, адже Dallman M. відмічає, що поведінка дітей набуває стійкого девіантного характеру внаслідок несприятливих стосунків у сім'ї, а саме зі значущими дорослими (батьками). Практика роботи з сім'ями показала, що більшість дітей, що мають прояви остракізаторської поведінки, виховується в сім'ях з нестійким типом виховання. Таким сім'ям властива певна байдужість до внутрішнього світу дитини, до її інтересів, потреб, суперечливе бачення вимог і заборон щодо дитини, а іноді повна відсутність обмежень з боку батьків. Подальший розгляд цієї проблеми вбачаємо у вивченні поведінкових стратегій поведінки дитини, в при постійному психолого-педагогічному супроводі, та здійснення лонгітюдного спостереження за особистісними змінами дитини-остракізатора.

Ключові слова: остракізм, соціальна ізоляція, психологічний супровід, умови супроводу остракізаторів, остракізатори, деструктивна поведінка, навчальний простір, профілактика остракізму.

W.W. NAZAREVYCH Wsparcie społeczno-psychologiczne osób ostracyzujących w przestrzeni edukacyjnej. Artykuł poświęcony jest definicji systemu wsparcia psychologicznego osób ostracyzujących w przestrzeni edukacyjnej oraz osobliwościom organizacji tego procesu. Przeanalizowano literaturę naukową na dany temat, co pozwoliło na wyodrębnienie zasad psychologiczno-pedagogicznych zapewniających skuteczne wsparcie psychologiczne osoby ostracyzującej w procesie edukacyjnym. Wymieniono również sposoby postępowania w sytuacji wsparcia psychologicznego osób ostracyzujących. Oraz warunki, według Hymela S. i Swearera S., które zakładają przestrzeganie następujących elementów składowych: 1) ukierunkowanie korygująco-rozwojowe programu wsparcia; 2) stosowanie w interakcji z podmiotami (pedagogami, rodzicami, dziećmi) wsparcia psychologicznego nowoczesnych interaktywnych metod i form pracy (szkolenia, warsztaty, okrągłe stoły, metody gier, indywidualne poradnictwo psychologiczne, modelowanie sytuacji, dyskusje, burze mózgów, itp.); 3) stworzenie sytuacji sukcesu w pracy z osobami ostracyzującymi w przestrzeni edukacyjnej; 4) stałe podnoszenie kwalifikacji pracowników pedagogicznych w zakresie pracy zawodowej z dziećmi wykazującymi zachowania dewiacyjne i tendencje do przejawów ostracyzmu i inne. Przeanalizowano specyfikę metody „Terapia zabawą” jako metody szybkiej pomocy w sytuacji traumatyzacji, a także objawów depresyjnych, zaburzeń lękowych, zespołu stresu pourazowego oraz traumy fizycznej lub emocjonalnej dziecka. Ustalono, że efekt psychologiczny obserwuje się u poszczególnych osób, gdyż zabawka terapeutyczna jest ustrukturyzowaną formą postrzegania otaczającej rzeczywistości, mającą na celu rozładowanie napięcia i niepokoju wynikającego z traumatycznych wydarzeń z dzieciństwa. A także, że interakcja poprzez zabawę daje możliwość wyrażenia swoich uczuć i obaw związanych z sytuacją agresji militarnej. Wskazano główne kierunki pracy, ujawniono system zadań kierunku korekcyjno-rozwojowego. Zwrócono uwagę, że zajęcia korekcyjno-rozwojowe z osobami skłonnyymi do przejawów ostracyzmu powinny koncentrować się głównie na następujących formach: brutalność, okrucieństwa, porywczność, wrogość, mściwość, konfliktowość, negatywizm, agresja, oszczerstwo wobec rówieśników, rodziców, nauczycieli, demonstracyjność, niezdyscyplinowanie, nietolerancja, wykluczenie rówieśników z interakcji społecznych, przejawy ksenofobii. Przedstawiono system pracy z dziećmi z dewiacyjnymi przejawami zachowań poprzez interakcje z rodzicami i bliskimi dorosłymi, ponieważ Dallman M. zauważa, że zachowanie dzieci nabiera trwałego charakteru

dewiacyjnego w wyniku niekorzystnych relacji w rodzinie, a mianowicie ze znaczącymi osobami dorosłymi (rodzicami). Praktyka pracy z rodzinami pokazała, że większość dzieci przejawiających zachowania ostracyzujące wychowuje się w rodzinach o niestabilnym typie wychowania. Rodziny takie charakteryzują się pewną obojętnością wobec wewnętrznego świata dziecka, jego zainteresowań i potrzeb, sprzeczną wizją wymagań i zakazów wobec dziecka, a niekiedy całkowitym brakiem ograniczeń ze strony rodziców. Dalsze rozważania tego problemu można dostrzec w badaniu behawioralnych strategii zachowania dziecka, przy stałym wsparciu psychologicznym i pedagogicznym oraz w realizacji obserwacji podłużnej zmian osobistych dziecka o zachowaniu ostracyzującym.

Słowa kluczowe: ostracyzm, izolacja społeczna, wsparcie psychologiczne, warunki wsparcia osoby ostracyzującej, ostracyzm, zachowania destrukcyjne, przestrzeń edukacyjna, przeciwdziałanie ostracyzmowi.

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.3.09>

Oleh YATSUKH
Mykhailo ZORIA

Electronic journal as a tool for monitoring students' success in the process of receiving Higher Education

OLEH YATSUKH, MYKHAILO ZORIA. **Electronic journal as a tool for monitoring students' success in the process of receiving Higher Education.** *The article highlights the results of the implementation of an electronic record of the success of students of the Dmytro Motornyi Tavria State University of Agricultural Technology as an effective tool for rationalizing the educational process, which allows more effective use of the working time of scientific and pedagogical workers, increases the objectivity of evaluation, timely identification of educational problems, forecasting and to adjust the further educational activities of the students, to motivate their work in classes.*

Keywords: *electronic logbook performance, training activities, students, performance, the educational process.*

The functioning of the education system in the conditions of martial law is characterized by an intensive search for innovative forms of organization of the educational process, effective information technologies. That is why supporting the active implementation of innovations in the education sector during the war became one of the key areas of work of the Ministry of Education and Science of Ukraine [1].

Formulation of the problem. Informatization of education, development of the modern educational process based on the introduction of information technologies, methods of interactive learning and new directions of independent work of students, introduction of a competent approach are aimed at solving the task of training specialists in accordance with the educational standards of the new generation [2]. For the student, informational Internet technologies became the main tool for forming his information culture, acquiring the necessary general cultural and professional competences [3, 4].

Modern methods of organizing the educational process are closely related to information technologies [5]. Internet resources are used almost everywhere to monitor the student's success by the teacher, the dean's office, the rector's office, and the student himself.

For a teacher who practically solves the task of objective assessment of a student's educational achievements, computer testing methods, credit-modular system of organization of the educational process (CMSOEP), have become important elements of the modern educational process. These methods make it possible today to implement a competent approach to learning in a higher education institution (HEI) [6]. Effective use of these systems is possible with the help of a new information technology tool – an electronic journal.

Analysis of recent research and publications. The results of the analysis of scientific and pedagogical sources on the research problem prove that for the introduction of new models of the educational process in higher education institutions, various innovative technologies for their provision, as well as the automation of this process using specialized software, are of great importance [7-9].

Separate aspects of increasing the effectiveness of monitoring the quality of education through the introduction of electronic records of success were considered by O.V. Didenko. D.A. Kuprienko [10] studies the problems of the formation of professional competence of specialists in the conditions of modernization of education based on the introduction of electronic journals to support the educational process.

The problem of using the potential of electronic systems and journals in the aspect of building innovative technologies of motivation for students' educational activities and automating the analysis of the results of various types of test controls remains urgent [11].

The purpose of the article is to highlight the peculiarities of keeping an electronic journal, as well as the experience of its use for the rationalization of the educational process, in particular, more effective use of the working time of a scientific and pedagogical worker.

Object of research: modern technologies of the educational process.

Subject of research: peculiarities of application of information technologies.

Research methods: during the writing of the article, such methods as the literary method, the method of analysis, synthesis, comparison, generalization, etc. were used.

Substantive provisions. The State National Program «Education», the national doctrine of education development, emphasizes the need to ensure high quality of education, competitiveness and mobility of graduates of higher education institutions in the labor market. The strategic task of reforming education in Ukraine is to bring education in Ukraine to the level of education in developed countries of the world by fundamentally reforming its conceptual, structural, and organizational foundations [12].

Educational rating is a comprehensive indicator of a student's educational achievements, which characterizes not only the quality of the acquired knowledge, acquired skills and abilities, but also his systematic work, activity, creativity, independence.

Accounting for students' success takes up a lot of the teacher's time during classes. The process of summing up is also difficult, which is important when evaluating knowledge in any discipline. To automate such processes, it is advisable to use a student performance accounting system, which will reduce the teacher's time and effort, as well as monitor the current performance of students.

The problem of processing a huge array of information flows led to the development and implementation of a computer program for automating the accounting of students' educational achievements, which allows:

- to simplify the performance of routine time-consuming computing operations, in particular elementary arithmetic calculations;
- reduce the teacher's time spent on maintaining the educational document flow;

- increase the level of reliability and efficiency of information;
- to provide the teacher with timely and reliable information;
- apply modern computer learning technologies.

Today, the «Electronic journal» created on the Microsoft FoxPro platform is used in the teaching activities of the Dmytro Motornyi Technical University. The electronic magazine is implemented as a system of interconnected electronic tables, to which input data is entered: lists of students of academic groups; thematic plan of lectures, practical and laboratory classes; all forms of current and final control (with corresponding coefficients forming the final number of points); rating scales (fig. 1).

ТАВРІЙСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРОТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ															ім. Д. Моторного Система управління навчальним процесом										користувач Яцук О.В.											
Ректорат					Деканат					Кафедра					Викладачі					Адміністратор					Додаткові ресурси											
Журнал					Тематичний план					Лекційні заняття										Сервіс																
Завершення першого модуля до					25/11/2022					Журнал успішності групи 21 МБ ЦБ з дисципліни - Інформаційно-сигнальні системи безпеки															Викладач -					Яцук О.В.						
Завершення другого модуля до					10/12/2022																															
П.І.Б.		П1	П2	CP1	ПМК1	M1	M1+	%	П3	П4	П5	CP2	ПМК2	M2	M2+	%	Разом	A-F	PR+	П.І.Б.																
Бабан А.В.		12	12	7	8	39.0	78.0										39	2FX		Бабан А.В.																
Головн Д.С.		14	14	10	9	47.0	94.0										47	2FX		Головн Д.С.																
Губенок О.О.		12	12	7	8	39.0	78.0										39	2FX		Губенок О.О.																
Добрянський С.В.		13	13	8	8	42.0	84.0										42	2FX		Добрянський С.В.																
Карачевцев А.В.		12	12	7	8	39.0	78.0										39	2FX		Карачевцев А.В.																
Ламаш О.В.		12	12	7	8	39.0	78.0										39	2FX		Ламаш О.В.																
Морозов Д.С.		12	12	7	8	39.0	78.0										39	2FX		Морозов Д.С.																
Нідялко А.В.		14	14	10	9	47.0	94.0										47	2FX		Нідялко А.В.																
Олексенко О.В.		5	5	5	3	18.0	36.0										18	1F		Олексенко О.В.																
Радюк В.В.		6	4	5	3	18.0	36.0										18	1F		Радюк В.В.																
Федорук В.В.		13	13	8	8	42.0	84.0										42	2FX		Федорук В.В.																
Чернов Д.А.		12	12	8	8	40.0	80.0										40	2FX		Чернов Д.А.																
Чуб К.О.		14	14	10	9	47.0	94.0										47	2FX		Чуб К.О.																
Яшина О.В.		13	14	9	9	45.0	90.0										45	2FX		Яшина О.В.																

Fig. 1. Journal of the success of the group 21 MB CS from the discipline «Information and signaling security systems»

To implement the model of this magazine, comprehensive automation of the curriculum is required, that is, there must be lists of students by groups formed by the dean's office. In the future, the dean's office transfers the lists to authorized administrators, who create an up-to-date database of student groups and make changes to the software elements of the electronic magazine.

During the semester, attendance and points received by students for all forms of control are recorded in the electronic journal, taking into account their timeliness. The electronic journal provides automated calculation of the number of points of the current (tests, modules, etc.) and final control, rating of students and formation of the final grade (fig. 2).

The main advantages of an electronic journal include quick access, a convenient interface, the possibility of quick editing, as well as practicality: an electronic journal cannot be lost or damaged.

The electronic journal also allows for a detailed analysis of students' success in terms of academic groups, study modules, laboratory, practical and control work, and the results of test tasks. And the built-in capabilities of Microsoft FoxPro allow you to present the results in the form of reports.

П. І. Б. студента	Лек. 1	Лек. 2	Лек. 3	Лек. 4	Лек. 5	Всього	П. І. Б. студента
Бабаня А.В.	и	и	и	и		4	Бабаня А.В.
Головин Д.С.						0	Головин Д.С.
Губенок О.О.						0	Губенок О.О.
Добринський С.В.						0	Добринський С.В.
Караченцев А.В.						0	Караченцев А.В.
Ламаш О.В.						0	Ламаш О.В.
Морозов Д.С.						0	Морозов Д.С.
Нідилюк А.В.						0	Нідилюк А.В.
Олексенко О.В.	и	и	и	и		4	Олексенко О.В.
Радославич В.В.	и	и	и	и		4	Радославич В.В.
Федорук В.В.						0	Федорук В.В.
Чернов Д.А.						0	Чернов Д.А.
Чуб К.О.						0	Чуб К.О.
Яшина О.В.						0	Яшина О.В.

Fig. 2. Attendance of lectures by students of group 21 MB CS in the discipline «Information and signaling security systems»

If necessary, from the electronic journals you can go to the educational portal of Dmytro Motornyi Technical University (look at student evaluations for the performance of tests and final module control, specify the topic of the lecture, practical lesson), the university website, the scientific library – see the availability of a particular textbook on the topic (fig. 3).

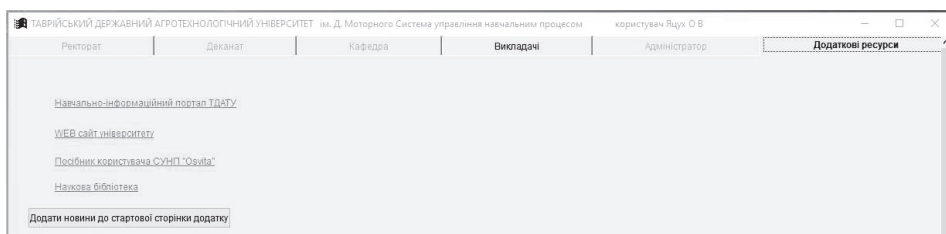

Fig. 3. Additional e-journal resources

The journal enables the teacher to continuously monitor personal and group dynamics of success and attendance. The teacher's electronic journal is also intended for the creation of all kinds of information and other documents in which success is reproduced.

The first level (main) is managed by the system administrator, controlled by the rector (authorized vice-rector) and provides access only by the system administrator with the ability to make changes to the software elements of the electronic journal, keep the information stored in the database up to date and create periodic backup copies of the database.

The second level (intermediate) is managed by an authorized administrator, controlled by an authorized vice-rector and provides access with the possibility of making changes by authorized employees from structural divisions (deputy deans, methodologists of deanships designated by the heads of structural divisions).

The third level (final) is managed exclusively by SPW (teachers), who at the same time are its unique users, who have the ability to create, edit, delete journals of educational subjects, enter learning results of students and keep records of attendance at classes.

You can use a computer (or a modern smartphone) with low technical and software requirements to keep an electronic journal.

The active use of the electronic journal in practice has proven its high efficiency, in particular, the software product allows you to: systematically receive detailed information about the implementation of the curriculum by each student; establish feedback with students in order to take operational measures to improve the quality of education; implement an individual approach in working with students; increase transparency and accuracy in evaluation; significantly facilitate and detail accounting in the educational process.

Conclusions. Electronic computer technologies introduced into the educational process of the Dmytro Motornyi State Technical University make it possible to constantly monitor the quality of student training and find ways to improve it more quickly. The electronic journal of the record of success of higher education institutions complies with the principles of objectivity and impartiality, accessibility, convenience, security and preservation, and has additional resources.

Thus, the proposed model of the electronic journal of students' current performance is an effective alternative to the traditional teacher's journal. It allows you to keep a journal more dynamically, reasonably and practically, optimizing the educational process.

References:

1. Освіта України в умовах воєнного стану. Інноваційна та проектна діяльність: науково-методичний збірник / за заг. ред. С.М. Шкарлета. Київ-Чернівці: «Букрек», 2022. – 140 с.
2. Бурич К.О., Яцух О.В. Застосування новітніх інформаційних технологій у формуванні професійної компетентності майбутніх бакалаврів з цивільної безпеки // Молодь, освіта, наука, культура і національна самосвідомість в умовах європейської інтеграції: Зб. матеріалів XXI Всеукр. наук.-практ. конф., Київ, 24 квітня 2018 р. / Редкол. І.І. Тимошенко (відп. ред.) та ін. – К.: Вид-во Європейського університету, 2018. – С. 158-161.
3. Яцух О.В., Бурич К.О. Сучасні інноваційні методики навчання при підготовці магістрів з цивільної безпеки // Актуальні питання техногенної та цивільної безпеки України: Матеріали I Всеукр. наук. конф., 21-22 вересня 2018 р. [тези] / Відп. за вип.: Л.М. Маркіна. – Миколаїв: Видавець Торубара В.В., 2018. – С. 28-31. – ISBN 978-617-7472-24-6.
4. Яцух О.В. Internet-технології як складова інформаційного забезпечення при підготовці бакалаврів з цивільної безпеки європейського рівня / О.В. Яцух, О.В. Гранкіна, Г.О. Євтушенко // Сучасні наукові дослідження на шляху до євроінтеграції: матеріали міжнародного науково-практичного форуму (21-22 червня 2019 р.), Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного, за загальною редакцією д.т.н., професора Надикто В.Т. – Мелітополь: ФОП Однорог Т.В., 2019. – Частина 2. – С. 116-119.
5. Бурич К.О., Яцух О.В. Інноваційна освітня модель підготовки сучасного фахівця з цивільної безпеки відповідно до вимог ринку праці // Модернізація вищої освіти та проблеми управління якістю підготовки фахівців. Організація системи взаємодії «вища освіта – ринок праці»: XV Всеукр. наук.-метод. конф., 28.09.2018 р. [тези] / редкол. : О.І. Черевко [та ін.]. – Х. : ХДТУХТ, 2018. – С. 238-239. – ISBN 978-966-405-461-1.
6. Яцух О.В. Застосування сучасних інформаційних технологій в освітньому процесі ТДАТУ імені Дмитра Моторного / О.В. Яцух // Матеріали V Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. студентів, аспірантів та молодих вчених за тематикою «Сучасні комп'ютерні системи та мережі в управлінні»: збірка наукових праць / Під ред. А.А. Григорової. – Херсон: Видавництво ФОП Вишемирський В.С., 2022. – С. 174-177.
7. Яцух О.В., Зоря М.В., Мохнатко І.М. Сучасні напрями реалізації дистанційного навчання для здобувачів вищої освіти / «Молодь у світі сучасних технологій» за тематикою: Використання інформаційних та комунікаційних технологій в сучасному цифровому суспільстві: Матеріали IX Міжнар. наук.-практ. конф. студентів, аспірантів та молодих вчених (4-5 червня 2020 року) / за заг. ред. Г.О. Райко. – Херсон: Видавництво ФОП Вишемирський В.С., 2020. – С. 249-252. – ISBN 978-617-7783-84-7 (електронне видання).
8. Яцух О.В. Застосування новітніх засобів навчання та проблеми їх

- впровадження під час професійної підготовки магістрів з цивільної безпеки [Текст] / О.В. Яцух та ін. // Всеукраїнський науково-практичний журнал «Директор школи, ліцею, гімназії» – Спеціальний тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – №6. – Кн. 2. – Том III (81). – К. : Гнозис, 2018. – С. 382-392. – ISSN 2309-744.
9. Neetu Dabas. (2018). Role of Computer and Information Technology in Education System. International Journal of Engineering and Techniques, Volume 4, Issue 1, Jan – Feb.
 10. Діденко О.В. Електронний журнал обліку успішності слухачів (курсантів, студентів) як засіб раціоналізації навчально-виховного процесу [електронний ресурс] / О.В. Діденко, Д.А. Купрієнко. Інформаційні технології і засоби навчання. – 2015. – т. 47, №. 3. – с. 110-123. Режим доступу до журналу : <http://www.journal.iitta.gov.ua>.
 11. Яцух О.В. Застосування інформаційних технологій у формуванні професійної компетентності магістрів з цивільної безпеки / О.В. Яцух // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених за тематикою «Сучасні комп'ютерні системи та мережі в управлінні»: збірка наукових праць під редакцією Г.О. Райко. – Херсон: ФОП Вишемирський В.С., 2019. – С. 397-399. ISBN 978-617-7783-32-8.
 12. Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), затв. постановою КМУ від 03.11.1993 р № 896. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>.

Transliteration of References:

1. Osvita Ukrainy v umovakh voiennoho stanu. Innovatsiina ta proektna diialnist: Naukovo-metodychnyi zbirnyk / Za zah. red. S.M. Shkarleta. Kyiv-Chernivtsi: «Bukrek», 2022. – 140 s.
2. Burych K.O., Yatsukh O.V. Zastosuvannia novitnikh informatsiinykh tekhnolohii u formuvanni profesiinoi kompetentnosti maibutnikh bakalavriv z tsyvilnoi bezpeky // Molod, osvita, nauka, kultura i natsionalna samosvidomist v umovakh yevropeiskoi intehratsii: Zb. materialiv XXI vseukr. nauk.-prakt. konf., Kyiv, 24 kvitnia 2018 r. / Redkol. I.I. Tymoshenko (vidp. red.) ta in. – K.: Vyd-vo yevropeiskoho universytetu, 2018. – S. 158-161.
3. Yatsukh O.V., Burych K.O. Suchasni innovatsiini metodyky navchannia pry pidhotovtsi mahistriv z tsyvilnoi bezpeky // Aktualni pytannia tekhnohennoi ta tsyvilnoi bezpeky Ukrainy: Materialy I vseukr. nauk. konf., 21-22 veresnia 2018 r. [tezy] / Vidp. za vyp.: I.M. Markina. – Mykolaiv: Vydavets Torubara V.V., 2018. – S. 28-31. – ISNB 978-617-7472-24-6.
4. Yatsukh O.V. Internet-tekh nolohii yak skladova informatsiinoho zabezpechennia pry pidhotovtsi bakalavriv z tsyvilnoi bezpeky yevropeiskoho rivnia / O.Z. Yatsukh, O.V. Hrankina, H.O. Yevtushenko // Suchasni naukovy doslidzhennia na

- shliakhu do yevrointehratsii: Materialy mizhnarodnoho naukovo-praktychnoho forumu (21-22 chervnia 2019 r.), Tavriiskyi derzhavnyi ahrotekhnolohichniy universytet imeni Dmytra Motornoho, za zahalnoi redaktsiieiu d.t.n., profesora Nadykto V.T. – Melitopol: FOP Odnoroh T.V., 2019. – Chastyna 2. – S. 116-119.
5. Burych K.O., Yatsukh O.V. Innovatsiina osvitalia model pidhotovky suchasnoho fakhivtsia z tsyvilnoi bezpeky vidpovidno do vymoh rynku pratsi // Modernizatsiia vyshchoi osvity ta problemy upravlinnia yakistiu pidhotovky fakhivtsiv. Orhanizatsiia systemy vzaiemodii «Vyshcha osvita – rynek pratsi»: XV Vseukr. nauk.-metod. konf., 28.09.2018 r. [tezy] / Redkol.: O.I. Cherevko [ta in.]. – Kh.: Khdtukht, 2018. – S. 238-239. – ISBN 978-966-405-461-1.
 6. Yatsukh O.V. Zastosuvannia suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii v osvitnomu protsesi TDATU imeni Dmytra Motornoho / O.V. Yatsukh // Materialy V Vseukr. nauk.-prakt. internet-konf. studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh za tematykoiu «Suchasni kompiuterni systemy ta merezhi v upravlinni»: Zbirka naukovykh prats / Pid red A.A. Hryhorovoi. – Kherson: Vydavnytstvo FOP Vyshemyrskyi V.S., 2022. – S. 174-177.
 7. Yatsukh O.V., Zoria M.V., Mokhnatko I.M. Suchasni napriamy realizatsii dystantsiinoho navchannia dlia zdobuvachiv vyshchoi osvity / «Molod u sviti suchasnykh tekhnolohii» za tematykoiu: Vykorystannia informatsiinykh ta komunikatsiinykh tekhnolohii v suchasnomu tsyfrovomu suspilstvi: Materialy IX mizhnar. nauk.-prakt. konf. studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh (4-5 chervnia 2020 roku) / Za zah. red. H.O. Raiko. – Kherson: Vydavnytstvo FOP Vyshemyrskyi V.S., 2020. – S. 249-252. – ISBN 978-617-7783-84-7 (elektronne vydannia).
 8. Yatsukh O.V. Zastosuvannia novitnikh zasobiv navchannia ta problemy yikh vprovadzhennia pid chas profesiinoi pidhotovky mahistriv z tsyvilnoi bezpeky [tekst] / O.V. Yatsukh ta in. // Vseukrainskyi naukovo-praktychnyi zhurnal «Dyrekto shkoly, litseiu, himnazii» – spetsialnyi tematychnyi vypusk «Vyshcha osvita Ukrainy u konteksti intehtatsii do yevropeiskoho osvitnoho prostoru». – №6. – Kn. 2. – Tom III (81). – K. : Hnozy, 2018. – S. 382-392. – ISSN 2309-744.
 9. Neetu Dabas. (2018). Role of Computer and Information Technology in Education System. International Journal of Engineering and Techniques, Volume 4, Issue 1, Jan – Feb.
 10. Didenko O.V. Electronic journal to record students' progress (cadets, students) as a means of rationalization of the educational process [online] / O.V. Didenko, D.A. Kupriyenko. Information technologies and learning tools – 2015. – Vol. 47, issue 3. – P. 110-123. Available from: <http://www.journal.iitta.gov.ua>.
 11. Yatsukh O.V. Zastosuvannia informatsiinykh tekhnolohii u formuvanni profesiinoi kompetentnosti mahistriv z tsyvilnoi bezpeky / O.V. Yatsukh // Materialy vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii studentiv, aspirantiv ta molodykh vchenykh za tematykoiu «Suchasni kompiuterni systemy ta merezhi v upravlinni»: Zbirka naukovykh prats pid redaktsiieiu H.O. Raiko. – Kherson:

FOP Vyshemyrskyi V.S., 2019. – S. 397-399. ISBN 978-617-7783-32-8.

12. Derzhavna natsionalna prohrama «Osvita» («Ukraina XXI stolittia»), zatv. Postanovoioi KMU vid 03.11.1993 roku № 896. [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/896-93-%D0%BF>.

Authors

Oleh Yatsukh

Candidate of Agricultural Sciences (Ph.D.),

Associate Professor,

Department of Civil Security,

Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University,

Zaporizhzhia, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0002-8265-1573>

E-mail: oleh.yatsukh@tsatu.edu.ua.

Mykhailo Zoria

Candidate of Technical Sciences (Ph.D.),

Associate Professor,

Department of Civil Security,

Dmytro Motornyi Tavria State Agrotechnological University,

Zaporizhzhia, Ukraine

<https://orcid.org/0000-0003-4461-4066>

E-mail: mykhailo.zoria@tsatu.edu.ua.

Abstracts

О.В. ЯЦУХ, М.В. ЗОРЯ. Електронний журнал як інструмент моніторингу успішності здобувачів в процесі отримання вищої освіти. У статті висвітлено результати впровадження електронного журналу обліку успішності здобувачів Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного як дієвого інструмента раціоналізації навчально-виховного процесу, що дозволяє більш ефективно використовувати робочий час науково-педагогічних працівників, підвищувати об'єктивність оцінювання, своєчасно виявляти навчальні проблеми, прогнозувати та корегувати подальшу навчальну діяльність здобувачів, здійснювати мотивацію їхньої роботи на заняттях.

Ключові слова: електронний журнал обліку успішності, навчальна діяльність, здобувачі, успішність, навчально-виховний процес.

O.V. YATSUKH, M.V. ZORIA. **Dziennik elektroniczny jako narzędzie monitorowania ocen studentów w procesie uzyskania wykształcenia wyższego.** W artykule przedstawiono wyniki wdrożenia dziennika elektronicznego ocen studentów Tawrijskiego Państwowego Uniwersytetu Rolniczo-technologicznego im. Dmytra Motornego jako skutecznego narzędzia racjonalizacji procesu dydaktyczno-wychowawczego, które pozwala na skuteczniejsze wykorzystanie czasu pracy pracowników naukowo-pedagogicznych, zwiększenie obiektywności oceny, terminowe rozpoznawanie problemów dydaktycznych, prognozowanie i korygowanie dalszej działalności edukacyjnej studentów, zachęcenie ich do pracy na zajęciach.

Słowa kluczowe: elektroniczny dziennik ocen, aktywność edukacyjna, studenci, sukces, proces dydaktyczno-wychowawczy.

4.

MODERN SCHOOL 3.0

NOWOCZESNA SZKOŁA 3.0

ISSN 2450-6486

<http://ehs.eeipsy.org>DOI: <https://doi.org/10.38014/ehs-ss.2022.3.10>

UDC 378: 373.2.011.3-051(043.3)

Світлана ГАВРИЛЮК

Організаційно-педагогічні умови забезпечення реалізації професійно-творчого потенціалу майбутніх вихователів

HAVRYLIUK SVITLANA. **Organizational and pedagogical conditions for ensuring the implementation of the professional and creative potential of future educators.** *The article raises the importance of developing the professional and creative potential of future educators. The essence of the concept: "professional creativity potential" of the educator is analyzed, the connections between professional and creative potential are revealed, taking into account the competencies and professional qualities of the educators of pre-school education. The organizational and pedagogical conditions for the realization of professional creativity of future educators are defined and justified: the presence of positive motivation of future pre-school teachers for pedagogical creativity;*

- *organization of educational creative space of higher educational institutions;*
- *taking advantage of situations of professional creative success;*
- *ensuring the subject-subject relations of teachers and students in the*

Received 11.22.2021

Peer-reviewed 12.06.2021

Revised version received 12.18.2021

Accepted 12.20.2021

process of creative growth of the personality of future educators of preschool educational institutions. Knowledge about the essence and mechanism of the creative process is an important component of the preparation of the educator for future professional experience, along with knowing the characteristics of the creative personality, the specificities of children's creativity, and the effective factors of its development, which is the prospect of further scientific research.

Keywords: *creativity, professional training, professional self-improvement, creative self-realization, positive motivation for pedagogical activity, educational and creative space.*

Вступ: матеріали й методи. З метою з'ясування наявних рівнів готовності майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до творчої діяльності у кожній групі студентів було використано діагностувальні завдання до відповідного критерію. Для розвитку професійно-творчого потенціалу студентів використовували систему методів і прийомів активізації та стимуляції творчої діяльності КАРУС, основу якої складають навчально-тренувальні вправи (за методикою В. Моляко), серед яких: комбінування, аналогізування, реконструювання, що сприяли розвитку здатності до творчої фантазії, створення художніх образів. У роботі зі студентами також використовувалися такі методи розвитку конструктивного мислення, як метод часових обмежень, раптових заборон, швидкого ескізування, метод нових варіантів, інформаційної недостатності та інформаційної перенасиченості, метод абсурду та ситуаційної драматизації.

Для реалізації організаційно-педагогічних умов розвитку професійно-творчого потенціалу студентів було використано такі форми діалогічного (інтерактивного навчання), як дидактичні, дослідницькі й ділові ігри (ситуативно-рольові, творчі, конструктивно-рольові), які сприяють творчому професійному становленню майбутніх фахівців.

Розвитку професійно-творчого потенціалу, організаторських, комунікативних, інтелектуальних здібностей майбутніх вихователів сприяли активні форми роботи зі студентською молоддю: участь у науково-дослідній роботі, науково-практичних конференціях, цікавих творчих проектах, організація спільної роботи студентів факультету та вихователів закладів дошкільної освіти. Це дало змогу майбутнім фахівцям виявити себе активними учасниками творчого процесу.

Теоретичний огляд. Сучасне суспільство ставить нові вимоги до підготовки майбутніх фахівців дошкільної освіти, які наділені високою працездатністю, мають добре розвинені творчі якості, нестандартне мислення, особистісні уміння і навички, пов'язані з ефективними комунікаціями, організацією власної професійної діяльності.

Якісна підготовка майбутнього педагога до ефективної професійної діяльності наразі є одним із пріоритетних завдань системи освіти сучасної вищої школи. На думку багатьох учених (А. Богуш, Ш. Амонашвілі, В. Загвязинського, І. Зязюна, В. Кан-Калика, М. Нікандрова, Н. Кузьміної, Ю. Кулюткіна, В. Моляко, В. Панова, С. Сисоевої та ін.), кожному педагогу властиве прагнення до безперервного розвитку свого потенціалу, оскільки творчість є необхідною умовою його професійного становлення.

Щоб фахові знання студентів могли відповідати новим вимогам, необхідно ввести низку змін до організації професійної освіти майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Головною метою таких освітніх новацій має стати підготовка конкурентоздатного на ринку праці, висококваліфікованого, професійно компетентного, креативного, впевненого, відповідального спеціаліста, який вільно володіє набутими вміннями і навичками, прагне до професійно-творчої самореалізації. Це передбачає формування професійно-творчого потенціалу студентів.

Насамперед з'ясуємо поняття «потенціал». Розглянемо співвідношення дефініцій «потенціал», «творчий потенціал», «професійний потенціал» та проаналізуємо взаємозв'язок професійного та творчого потенціалу з врахуванням професійно творчих якостей особистості вихователя закладу дошкільної освіти.

Для розуміння феномена «потенціал» визначимо зміст цього поняття у словникових джерелах. У сучасному розумінні термін «потенціал» у термінологічних джерелах визначається, як сукупність усіх наявних засобів, можливостей, продуктивних сил тощо, що можуть бути використані в певній галузі, діяльності, сфері; по-друге, запас чого-небудь, резерв; по-третє, приховані здатності, сили для якої-небудь діяльності, що можуть виявитися за певних умов [1, с. 902].

Л. Орбан-Лембрик зауважує, що потенціал розвитку особистості закладено в ній самій, у її потребах та здібностях, особливо в тих, які спрямовані на саморозвиток. Більшою мірою це стосується творчих

здібностей індивіда, які забезпечують високий рівень його розвитку як у професійній, так і в повсякденній життєдіяльності.

Серед умов, що стимулюють розвиток особистісного потенціалу особистості, виокремлюють такі:

- ситуації незавершеності або відкритості (на відміну від регламентованих, суворо контрольованих);
- спонукання до постановки питань;
- стимулювання відповідальності й незалежності;
- акцент на самостійних розробках, спостереженнях, почуттях, узагальненнях тощо [6, с. 162-163].

За словами Г. Данилової, потенціал – це не тільки те, що дано суб'єкту генетично, але й таке, що постійно індивідуально поповнюється, поновлюється і вдосконалюється, система знань та вмінь, безпосередньо пов'язаних із професіоналізмом [2, с. 56].

Значний інтерес у контексті зазначеної проблеми становлять багаторічні психолого-педагогічні дослідження проблем творчої діяльності, творчої та професійної обдарованості, психології безпеки творчої особистості, проведені засновником вітчизняної наукової школи психології творчості В. Моляко, який розробив концепцію формування творчої особистості і в системі творчого потенціалу виокремив такі складники:

- задатки, нахили, які проявляються в підвищеній чутливості, певній вибірковості, перевагах, а також у динамічності психічних процесів; інтереси, їх спрямованість, частота й систематичність прояву, домінування пізнавальних інтересів; допитливість, прагнення до створення нового, схильність до вирішення й пошуку проблем; швидкість у засвоєнні нової інформації, утворення асоціативних масивів;
- схильність до постійних порівнянь, зіставлень, виробленні еталонів для наступного відбору; прояв загального інтелекту – сприймання, розуміння, швидкість оцінювання й вибору шляхів рішення, адекватність дій;
- емоційна забарвленість окремих процесів, емоційне ставлення, вплив почуттів на суб'єктивне оцінювання, вибір, перевагу тощо;
- здатність до творчості – уміння комбінувати, знаходити аналоги, реконструювати; схильність до зміни варіантів, оптимальність у рішеннях, раціональне використання засобів, часу тощо;

- інтуїтивізм – здатність до прояву неусвідомлюваних швидких оцінок, рішень, прогнозів;
- здатність до вироблення особистісних стратегій і тактик під час вирішення нових проблем, завдань, пошуку виходу зі складних, нестандартних, екстремальних ситуацій тощо [4, с. 23-24]. Уважаємо, що виокремлені вченим акмеологічно-особистісні параметри стають константою, що визначає професіоналізм майбутнього фахівця дошкільної освіти. Вищезазначені характеристики творчого потенціалу майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів формуються здебільшого в рамках системи вищої освіти, коли студент розвиває необхідні професійні якості, інтереси, педагогічні здібності, необхідні для педагогічної творчої діяльності в сучасному закладі дошкільної освіти.

Відповідно у підготовці майбутніх вихователів, необхідною є системна цілеспрямована робота з формування професійно-творчого потенціалу фахівців, яка в подальшому сприятиме саморозвитку та самовдосконаленню вихователів, а в результаті – набуттю ними високого рівня професіоналізму та педагогічної майстерності в майбутній педагогічній діяльності.

Взаємоз'язок між поняттями професійного й творчого потенціалу вихователя закладу дошкільної освіти підкреслюють дослідники проблеми педагогічної праці: О. Антонова, А. Богуш, О. Бодальов, Н. Гавриш, Ю. Гагін, Г. Данилова, А. Деркач, В. Кузь, Н. Кузьміна, В. Огнев'юк, С. Пальчевський, С. Пожарський, А. Реан, З. Сіверс, Т. Сущенко, Л. Хоружа, Г. Хозяїнов та ін.

Так, органічну єдність професіоналізму і творчості педагога Т. Сущенко вбачає в тому, що він повинен чітко визначати перспективу, проектувати досягнуте в майбутньому як реальне. Це і є проявом педагогічної творчості як вищої особистісної педагогічної позиції і професіоналізму [8, с. 197]. У структурі професійного потенціалу педагога автор виокремлює такі компоненти: професійну підготовку, професіоналізм, творчість і педагогічну культуру.

Результати й дискусія. Таким чином, важливо створити у вищому закладі освіти сприятливі організаційно-педагогічні умови для розвитку творчих педагогічних здібностей, стимулювання ініціативи, активності, пошуку, самостійності майбутніх вихователів. Організацію їхньої творчої діяльності важливо спрямувати на

оволодіння різноманітними методиками педагогічного супроводу розвитку творчості дітей дошкільного віку.

Зауважимо, що поняття «умова» в науковій літературі має різні визначення як: «обстановка», яка робить можливим здійснення, створення, утворення чого-небудь або сприяє чомусь [5, с. 617].

Звертаючись до характеристики поняття «педагогічні умови» вчені розглядають їх як: «сукупність взаємопов'язаних обставин, що необхідні для створення цілеспрямованого освітнього процесу багаторівневої професійної підготовки спеціалістів. Організаційні умови, розглядають як: сукупність взаємопов'язаних чинників, які забезпечують цілеспрямоване керування освітнім процесом багаторівневої професійної підготовки спеціалістів [3, с. 359].

Під організаційно-педагогічними умовами підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти до педагогічної творчості розуміємо сукупність змісту, форм, методів, просторового середовища, які впливають на їх готовність до творчої педагогічної діяльності з дітьми дошкільного віку.

Зупинимось більш докладно на обґрунтуванні цих умов для професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти. Першою організаційно-педагогічною умовою визначено наявність позитивної мотивації майбутніх вихователів до педагогічної творчості. Мотивація педагогів до професійної діяльності, та мотиви професійної діяльності є предметом багатьох наукових досліджень (Л. Божович, Л. Грень, С. Занюк, С. Рубінштейн, А. Маркова, О. Лук, О. Кульчицька, О. Леонтьєв, В. Моляко, О. Павлик, В. Семиченко, та ін.). Внутрішній спонукальний мотив, на думку вчених, зосереджений на прагненні до інтелектуального успіху, самореалізації особистості, бажанні знаходити і розв'язувати нові проблеми дуже важливий для педагогічної творчості.

Серед ознак наявності стійкої позитивної мотивації майбутніх вихователів до педагогічної діяльності виокремлено мотиви: домінування спонук щодо досягнення високих творчих результатів у майбутній професійній діяльності; прагнення брати активну участь у творчій діяльності з дітьми дошкільного віку, бути організатором та генератором нових ідей; потреба студента в отриманні нових знань, самостійності, творчій самореалізації, саморозвитку та професійному самовдосконаленні; самоствердження, що полягає в афіліації, у почутті власної гідності, самоідентифікації, бажанні працювати на

благо інших людей, умінні долати соціально-педагогічні бар'єри розвитку педагогічної творчості.

До мотиваційних факторів, що негативно впливають на розвиток педагогічної творчості майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів належать: емоційна пригніченість, домінування негативних емоцій, тривожність, невпевненість у собі, надмірна активність, що заважає довести справу до кінця, недостатньо сформоване творче мислення, несприятлива динаміка мотивації, її згасання, втрата інтересу до майбутньої професії, домінування мотивації уникнення невдачі над мотивацією прагнення до професійного успіху та ін.

Високий рівень позитивної мотивації майбутніх вихователів до педагогічної творчості свідчить про те, що в майбутнього педагога домінує спонукання щодо досягнення високих професійних результатів в майбутній педагогічній діяльності. Домінування стійких мотивів позитивної мотивації до педагогічної творчості майбутніх вихователів характеризує професійно творчу спрямованість особистості, яка є важливою характеристикою творчої особистості.

Особливо слід наголосити на важливості взаємозв'язку між мотиваційним та емоційним чинниками педагогічної творчості майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти. Захоплення педагогічною діяльністю, любов до своєї професії, маленьких вихованців, прагнення творчого успіху, самовдосконалення, сприятливий творчий клімат у студентському колективі, позитивний емоційний настрій суттєво впливають на розвиток педагогічної творчості студентів в процесі їх професійної підготовки.

Серед особливостей мотиваційної сфери майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, які впливають на готовність до педагогічної творчості, в процесі їхньої професійної підготовки у закладі вищої освіти, пріоритетними вважаємо такі:

- захоплення педагогічною діяльністю, пізнавальний інтерес до навчання, любов до своєї професії, до маленьких вихованців;
- бажання творити разом з дітьми;
- впевненість у собі, прагнення до майбутньої творчої діяльності, професійного успіху та високих результатів у майбутній професійній діяльності, самостійності, відповідальності, саморозвитку, самореалізації та самовдосконалення;
- подолання соціально-педагогічних бар'єрів розвитку педагогічної творчості;

- демократичний стиль спілкування викладача із студентом, створення ситуації вибору.
- сприятливий творчий клімат у студентському колективі, позитивний емоційний настрій, педагогічний оптимізм тощо.

Зі сказаного вище можна дійти висновку, що вагомий вплив на мотивацію педагогічної творчості студентів – майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти – мають такі соціальні чинники: спілкування з друзями, викладачами, співробітництво, надання свободи творчості, заохочення інтелектуально-творчої ініціативи, оригінальності, самостійності тощо.

Таким чином, важливими завданнями у фаховій підготовці вихователів закладів дошкільної освіти є формування позитивної мотивації до педагогічної творчості, за допомогою інтересу до вибраної професії, потреби у професійній творчій діяльності, рефлексії та самореалізації. Домінування у студента інтересу до змісту майбутньої педагогічної діяльності, розуміння значущості своєї професії для громадянського суспільства, усвідомлення свого покликання є основою педагогічної творчості та професіоналізму майбутнього фахівця.

Друга організаційна-педагогічна умова – *організація розвивального освітньо-творчого простору вищого навчального закладу*. Організація розвивального освітньо-творчого простору вищого навчального закладу передбачає формування творчої атмосфери для розвитку креативного мислення, стимулювання творчої активності, ініціативності, творчого пошуку студентів. Наявний у вищому навчальному закладі морально-психологічний клімат спрямований на самовдосконалення молоді людини, формування у неї готовності до сприйняття всього нового і нестереотипного, сприятливого до майбутньої інноваційної професійної педагогічної діяльності, заохочення до продукування оригінальних ідей, завдяки чому з'являється простір для пробудження креативності, активної творчої праці студентів.

Важливим елементом формування творчого мислення студентів є подолання чинників, які блокують їхню творчу активність. Це передбачає формування творчої атмосфери для розвитку креативного мислення, стимулювання творчої активності, ініціативності, творчого пошуку студентів. Усі учасники освітнього процесу у вищому навчальному закладі мають створити морально-

психологічний клімат у колективі «викладач-студент», який спрямований на самовдосконалення молодшої людини, формування у неї готовності до сприйняття всього нового і нестереотипного, сприятливого до майбутньої інноваційної професійної педагогічної діяльності. Завдяки цьому з'являється простір для активної творчої праці студентів.

В. Радул зауважує, що середовище може міститися у просторі, оскільки «простір» є багатовимірним, а «середовище» – лише один із його вимірів. Автор зауважує, що чітке уявлення студента про професійне майбутнє, уміння вибудовувати свій освітній простір на різних етапах професійного становлення та готовність реалізувати себе у ньому фактично є діагностованим результатом саморозвитку особистості в період професійної підготовки, формування певного виду професійно-освітнього простору, якому притаманний розвивальний характер. Вчений виділяє такі критерії ефективності розвитку освітнього середовища в системі багаторівневої підготовки: широта, соціальна активність, мобільність освітнього середовища. Широта освітнього середовища слугує структурно-змістовою особливістю, що визначає, які суб'єкти, об'єкти, процеси та явища містяться в даному освітньому середовищі. Показниками цього критерію є різноманітні освітні траєкторії; інтеграція з іншими освітніми закладами, зокрема й на міжнародному рівні; міжвузівський обмін педагогами та студентами; можливості вибору освітніх мікросередовищ, отримання додаткової професійної кваліфікації, можливість вибору викладача тощо [7, с. 27]. Соціальна активність освітнього середовища є критерієм його соціальноорієнтованого потенціалу в середовищі існування. Мобільність освітнього середовища є критерієм його здатності до органічних еволюційних змін у контексті взаємодій із середовищем існування. Показниками цього критерію можуть бути мобільність цілей, зміст, засоби освіти, кадрового складу [7, с. 27].

На думку Л. Туріщевої, основним критерієм творчого освітньо-виховного середовища виступає його емерджентність – властивість, яка свідчить, що проєктована система освіти визначена необхідністю комплексного вирішення соціокультурних, освітніх, розвивальних, виховних проблем, спрямованих на формування вільної, високоосвіченої, соціально адаптованої, конкурентоспроможної, творчої особистості [9, с. 60]. Таким чином, створення розвивального освітньо-творчого простору у закладі вищої освіти сприятиме

розвитку творчої активності студента в навчальній діяльності, розвитку суб'єктної позиції, актуалізації професійно-творчого потенціалу, що в подальшому забезпечить розвиток потреби майбутнього вихователя в педагогічній творчості.

Використання ситуацій професійно-творчого успіху є важливою умовою розвитку професійно-творчого потенціалу майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти, формування його готовності до педагогічної творчої діяльності. Головний принцип успішної діяльності студента – це впевненість у собі, у своїх знаннях, уміннях, власних силах. Тому для розвитку професійно-творчого потенціалу студента необхідна постійна система стимулювальних і цілеспрямованих підкріплень, основним з яких є успіх. Без його відчуття студент втрачає інтерес до навчальних занять, але досягнення здобутків у навчальній діяльності утруднюється низкою обставин, серед яких можна назвати нестачу знань і вмінь, психічні й фізіологічні особливості розвитку, слабку саморегуляцію та ін.

Педагогіка успіху, що побудована на принципах толерантності та взаємодопомоги, забезпечувалася педагогічним супроводом, творчою взаємодією викладача та студента, виявом поваги до учасників творчого процесу, дозволяла проектувати роботу, спрямовану на формування у майбутніх фахівців прагнення до здобуття знань і досягнення успіху в навчанні, бажання експериментувати й пізнавати нове, жити повноцінним, активним, сповненим цікавими подіями і творчими досягненнями студентським життям. Важливе значення для реалізації умови – використання ситуацій професійно-творчого успіху – має зміна позиції педагога вищої школи, що стає каталізатором творчих процесів у стосунках зі студентом, яким притаманні толерантність, повага до особистості кожного, співтворчість, передбачений суб'єкт-суб'єктний зв'язок між викладачем та студентом. Тому педагогічно виправданим є створення для студента ситуації успіху, яка може стати суб'єктивним переживанням задоволення від процесу й результату самостійно виконаної діяльності. У такій ситуації педагог є персоніфікатором певної системи цінностей, а у ставленні до молоді також проявляє себе і як тьютор (наставник), і як педагог-фасилітатор (забезпечує підтримку, сприяє досягненню успіху), і як старший радник, який знаходиться в позиції «поряд зі студентом».

Забезпечення суб'єкт-суб'єктних взаємин викладачів і студентів у процесі творчого зростання майбутніх вихователів закладів

дошкільної освіти вимагало рівноправної партнерської взаємодії, позитивної відкритості, передбачало довіру як викладача до студента, так і студента до викладача, педагогічний оптимізм, толерантність до думки іншої людини, оптимістичне оцінювання професійних можливостей молодой людини, віру в її професійний успіх. Для забезпечення суб'єкт-суб'єктних взаємин викладачів і студентів у процесі творчого зростання особистості майбутніх вихователів було використано такі форми діалогічного (інтерактивного навчання), як дидактичні, дослідницькі й ділові ігри (ситуативно-рольові, творчі, конструктивно-рольові), які сприяли творчому професійному становленню майбутніх фахівців. Така суб'єкт-суб'єктна позиція виявилася активним стимулом для подальшого професійного зростання учасників навчально-виховного процесу вищого навчального закладу, а рівноправні суб'єкт-суб'єктні взаємини між студентом і викладачем, побудовані на діалогічному спілкуванні, емпатії та рефлексії, підвищували рівень ініціативності й творчої активності студентської молоді, що сприяло її творчій самореалізації в майбутній професійній діяльності.

Задля створення ситуації професійного творчого успіху була організована співпраця студентів із політичними та громадськими організаціями, з партнерами з інших наукових установ та педагогами-практиками, партнерами-практиками у формі «молодіжних дослідницьких колективів» тощо. Було проведено творчі зустрічі студентів із досвідченими вихователями, завідувачами та методистами дошкільних навчальних закладів, молодими педагогами, які успішно реалізують свій творчий потенціал; відбувалися прес-шоу з представниками засобів масової інформації («Чи потрібна людині творчість?»); прес-конференції «Жити творчістю і передати її дітям!», «Генезис творчого потенціалу дітей дошкільного віку», інтернет-шоу «Феєрія творчості», «Творчі перфоменси» з використанням інформаційних, телекомунікаційних технологій, Інтернету тощо; вивчення досвіду роботи педагогів-новаторів з питань розвитку творчого потенціалу дітей дошкільного віку; складання з майбутніми вихователями конспектів занять, різноманітних виховних заходів, ігор-розваг та проведення їх із дітьми під час педагогічної практики.

Педагог-майстер знає, що для студента важливо подолати страх, напруженість, невпевненість у власних силах тощо. Тому педагогічна фасилітація має важливе значення для формування суб'єкт-

суб'єктних рівноправних стосунків між викладачем та студентом, створення атмосфери довіри один до одного та усунення таких негативних чинників, як пригнічення, страх, загроза гідності студента шляхом застосування концепції педагогічного стимулювання, тактик педагогічної підтримки, які сприяють розвитку позитивних мотивів до навчання та майбутньої творчої діяльності. Таким чином, фасилітація сприяє значному підвищенню творчої продуктивності студентів, за допомогою взаєморозуміння, співтворчості, зацікавленості всіх учасників творчого процесу.

Висновки. Показниками професійно-творчого потенціалу особистості вихователя є його гуманістична спрямованість, психолого-педагогічна компетентність, гнучкість мислення, самосвідомість, творча активність, цілеспрямованість, відповідальність, ініціативність, почуття гумору тощо. Відтак, вищезазначене дозволяє стверджувати, що професіоналізм майбутнього вихователя закладу дошкільної освіти, завжди пов'язаний з особистісно-творчим розвитком. Відповідно сучасний вихователь закладу дошкільної освіти має бути підготовленим до майбутньої професійної педагогічної діяльності як до творчого процесу. Професійна підготовка майбутніх фахівців дошкільної освіти до педагогічної творчості пов'язана з розвитком таких фахово важливих творчих якостей особистості, як відкритість новому педагогічному досвіду, цілеспрямованість, організованість, активність, ініціативність, професійна самосвідомість, висока потреба у педагогічній творчості, що забезпечить найвищі показники їх професійно-творчого потенціалу.

Отже, навчання у закладі вищої освіти – це особливий життєвий період, який пов'язаний із формуванням професійних інтересів майбутніх педагогів, визначенням стійких професійних намірів, розвитком їхньої професійної самосвідомості, тому так важливо створити в освітньому просторі сприятливі організаційно-педагогічні умови для формування професійної компетентності студентів, їхньої готовності до активної самостійної діяльності, розвитку педагогічних здібностей, генерування творчих ідей, стимулювання ініціативи, самостійності, творчого пошуку. А це означає, що у вищій школі має домінувати розвивальне освітньо-виховне творче середовище, суб'єкт-суб'єктні взаємини викладача й студента, ситуація успіху, авторитарна педагогіка має поступитися місцем педагогіці толерантності.

Таким чином, вибір таких організаційно-педагогічних умов як: (наявність позитивної мотивації майбутніх вихователів

закладів дошкільної освіти до педагогічної творчості; організація розвивального освітньо-творчого простору вищого навчального закладу; використання ситуацій професійно-творчого успіху) зумовлений тим, що їх практична реалізація сприяє актуалізації професійно-творчого потенціалу студента, розвитку його педагогічних здібностей, стимулювання ініціативи, самостійності, креативності, формування суб'єктної позиції.

Зацікавленість студента майбутньою професією буде зростати, якщо він особисто братиме активну участь у творчому процесі, відчує причетність до справи, оскільки елементи творчості в процесі навчання можливі лише при використанні активних форм здобуття знань – ділових ігор, акмеологічних творчих професійних тренінгів, імітаційного моделювання тощо. З цією метою передбачається формування в майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти таких умінь: генерувати нестандартні ідеї, використовуючи асоціації, комбінування, методи активізації творчості, алгоритми та спеціальні прийоми технології творчості у процесі вирішення професійних завдань; застосовувати у своїй роботі досвід творчої діяльності інших, самостійно організовувати творчу співпрацю з дітьми дошкільного віку; формувати власний стиль професійної творчої діяльності.

Модернізація процесу професійної підготовки майбутніх вихователів закладів дошкільної освіти, передбачає пошук нових ефективних напрямів організації навчально-виховної діяльності у вищому навчальному закладі, спрямованих на формування професіоналізму фахівців: оновлення змісту професійної підготовки майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів на основі запровадження інноваційних технологій навчання; розробку моделі акмеологічної служби, яка буде функціонувати в рамках вищої школи; програм психолого-акмеологічного супроводу професійного становлення майбутнього фахівця навпротязі всіх років навчання; проектування творчого розвивально-освітнього середовища; актуалізацію професійно-творчого потенціалу студентів з метою акмеологічного розвитку; розробку акмеограми та акмеологічної моделі професійних особливостей висококваліфікованих фахівців дошкільної освіти.

References:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К.: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.
2. Данилова Г. С. Методична акмеологія: стратегічний ресурс професійно-особистісного розвитку методиста системи післядипломної освіти. Освіта і управління. 2012. № 4. С. 51–63.
3. В. В Крижко. Антологія аксіологічної парадигми освіти. Київ: Освіта України, 2005. 440 с.
4. Моляко В. А. Проблемы психологии творчества и разработка подхода к изучению одаренности. Обдарована дитина. 2002. № 2. С. 23-24.
5. Новий тлумачний словник української мови [укл.: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко]. К.: Аконіт, 2001. Т. 2: Ж – О. 911 с.
6. Л. Е. Орбан-Лембрик, Психологія управління: навч. посібник. Київ: Академвидав, 2003. 568 с.
7. Радул В. В. Розвиток соціального середовища вищого навчального закладу. Витики педагогічної майстерності: зб. наук. праць. Серія «Педагогічні науки» / Полтавський нац. пед. ун-т ім. В. Г. Короленка. Полтава, 2015. Вип. 15. С. 81-88.
8. Сущенко Т. І. Педагогічна творчість – найвагоміший показник професіоналізму вчителів і викладачів вищої школи. Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти: зб. наук. праць / за ред. Л. Л. Товажнянського, О. Г. Романовського. Х.: НТУ «ХП», 2010. Вип. 27 (31), ч. 1. С. 197–200.
9. Туріщева Л. В. “Професійний розвиток педагога: психологічний аспект”, Харків: Основа, 2006, 144 с.

Transliteration of References:

1. Velykyi tлумachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy. T.V. Busel (Ed.). «Perun», Kyiv, 2004. 1440 c. [in Ukrainian].
2. Danylova, H. S. Metodichna akmeologiya: strategichniy resurs profesiyno-osobistIsnogo rozvitku metodista sistemi pislyadiplomnoYi osvIti, Osvita i upravlinnya. 2012. no 4. p. 51- 63. [in Ukrainian].
3. Kryzhko, V. V. (2005). Antolohiia aksiolohichnoi paradyhmy osvity, Kyiv: Osvita Ukrainy, 2005. p. 440. [in Ukrainian].
4. Molyako, V. A. (2002). Problemy psihologii tvorchestva i razrabotka podhoda k izucheniyu odarennosti, Obdarovana ditina, № 2. p. 23-24. [in Ukrainian].
5. Novyi tлумachnyi slovnyk ukrainskoi movy [ukl.: Yaremenko, V. V., Slipushko, O. M., Kyiv: Akonit, 2001. T. 2. [in Ukrainian].
6. Orban-Lembryk, L.E. Psykholohiia upravlinnia: navch. posibnyk. Kyiv, Akademvydav, 2003. [in Ukrainian].

7. Radul, V. V. Rozvytok sotsialnoho seredovyshcha vyshchoho navchalnoho zakladu. Vytoky pedahohichnoi maisternosti: zb. nauk. prats. Seriiia «Pedahohichni nauky», Poltavskyi nats. ped. un-t im. V. H. Korolenka. Poltava, 2015. vol. 15. [in Ukrainian].
8. Sushchenko, T. I. (2010). Pedahohichna tvorchist – naivahomishyi pokaznyk profesionalizmu vchyteliv i vykladachiv vyshchoi shkoly. Problemy ta perspektyvy formuvannia natsionalnoi humanitarno-tekhnichnoi elity: zb. nauk. prats za red. L. L. Tovazhnianskoho, O. H. Romanovskoho. Kh.: NTU «KhPI», Vyp. 27 (31), ch. 1. [in Ukrainian].
9. Turisheheva, L. V. (2006) "Profesiinyi rozvytok pedahoha: psykholohichni aspekt", Osnova, Kharkiv, 2006. 144 s. [in Ukrainian].

The Author

Svitlana Havryliuk
*Doctor of Pedagogical Sciences,
Professor of the Department of Pre-school Education,
Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University,
Uman, Ukraine
<https://orcid.org/0000-0002-1264-3527>
E-mail: svetlanagavrulyik@gmail.com*

Abstracts

СВІТЛАНА ГАВРИЛЮК. **Організаційно-педагогічні умови забезпечення реалізації професійно-творчого потенціалу майбутніх вихователів.** В статті актуалізовано значущість розвитку професійно-творчого потенціалу майбутніх вихователів. Проаналізовано сутність поняття: «професійно-творчий потенціал» вихователя, розкрито взаємозв'язок професійного та творчого потенціалу з врахуванням професійно творчих якостей вихователя закладу дошкільної освіти. Визначено і обґрунтовано організаційно-педагогічні умови реалізації професійно-творчого потенціалу майбутніх вихователів: - наявність позитивної мотивації майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів до педагогічної творчості; - організація розвивального освітньо-творчого простору вищого навчального закладу; - використання ситуацій професійно-творчого успіху; - забезпечення суб'єкт-суб'єктних взаємин викладачів і студентів у процесі творчого зростання особистості майбутніх вихователів дошкільних навчальних закладів. Важливим компонентом під-

готовки вихователя до майбутньої професійної діяльності є знання про суть та механізм творчого процесу, характеристики творчої особистості, особливості дитячої творчості й дієві чинники її розвитку, що і є перспективою подальших наукових розвідок.

Ключові слова: креативність, професійна підготовка, професійне самовдосконалення, творча самореалізація, позитивна мотивація до педагогічної діяльності, освітньо-творчий простір.

SVITLANA HAVRYLIUK. **Organizacyjno-pedagogiczne uwarunkowania zapewnienia realizacji potencjału zawodowego i twórczego przyszłych nauczycieli przedszkolnych.** Artykuł aktualizuje znaczenie rozwijania potencjału zawodowego i twórczego przyszłych nauczycieli przedszkolnych. Przeanalizowano istotę pojęcia „potencjał zawodowy i twórczy” nauczyciela przedszkolnego, opisano związek między potencjałem zawodowym a twórczym, z uwzględnieniem cech zawodowych i twórczych nauczyciela przedszkolnego. Określono i uzasadniono warunki organizacyjno-pedagogiczne realizacji potencjału zawodowego i twórczego przyszłych nauczycieli przedszkolnych: - obecność pozytywnej motywacji przyszłych nauczycieli przedszkolnych placówek edukacyjnych do twórczości pedagogicznej; - organizacja rozwojowej przestrzeni edukacyjno-kreatywnej placówki edukacyjnej; - wykorzystanie sytuacji sukcesu zawodowo-twórczego; - zapewnienie relacji podmiotowo-przedmiotowych nauczycieli i studentów w procesie kształtowania osobowości twórczej przyszłych wychowawców przedszkolnych placówek edukacyjnych. Ważnym elementem przygotowania wychowawcy do przyszłej działalności zawodowej jest wiedza o istocie i mechanizmie procesu twórczego, cechach osobowości twórczej, specyfice twórczości dziecięcej oraz efektywnych czynnikach jej rozwoju, co stanowi perspektywę dalszych badań naukowych.

Słowa kluczowe: kreatywność, kształcenie zawodowe, samodoskonalenie zawodowe, twórcza samorealizacja, pozytywna motywacja do działalności pedagogicznej, przestrzeń edukacyjno-kreatywna.

Contents

1. EDUCATION IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF A FULL-SCALE MILITARY INVASION in 2022 3

Ірина НІКІТИНА

Психологічний супровід адаптації особистості
здобувача вищої освіти під час війни 4

2. MODERN EDUCATION IN UKRAINE AND THE WORLD 17

Olha HRYHORASH

Mechanism of private funding of higher education in
OECD countries and Ukraine 18

Тетяна БОРОВА, Чжан ЦАЙДЖИН

Організаційно-педагогічні умови формування
іншомовної комунікативної компетентності учнів в
умовах неформальної освіти в КНР 30

3. MODERN UNIVERSITY: TODAY'S CHALLENGES 47

Ольга ВАСИЛИШИНА

Критерії, показники сформованості готовності до
управлінської діяльності менеджерів організацій 48

Тетяна ГАРЛИЦЬКА

Формування міжкультурної компетентності як одна
з умов запровадження європейських
стандартів мовної світи 61

Ghryghorij KOROTENKO, Leonid KOROTENKO,

Aliona KHAR, Artem SHYRIN

Ways to improve algorithmic understanding of sorting methods while studying the “Algorithms and data structures” course by the university students 74

Ірина КУЗНЕЦОВА

Когнітивні засади професійної ідентичності..... 91

Victoria NAZAREVICH

Psychosocial support for ostracizers in educational environment 102

Oleh YATSUKH, Mykhailo ZORIA

Electronic journal as a tool for monitoring students' success in the process of receiving Higher Education 114

4. MODERN SCHOOL 3.0..... 125

Світлана ГАВРИЛЮК

Організаційно-педагогічні умови забезпечення реалізації професійно-творчого потенціалу майбутніх вихователів 126

Spis treści

- 1. EDUKACJA W UKRAINIE W
WARUNKACH INWAZJI WOJSKOWEJ NA
PEŁNĄ SKALĘ W 2022 ROKU..... 3**

Iryna NIKITINA

Psychologiczne wsparcie adaptacji osobowości
studenta studiów wyższych w czasie wojny..... 4

- 2. NOWOCZESNA EDUKACJA NA
UKRAINIE I NA ŚWIECIE 17**

Olha HRYHORASH

Mechanizm prywatnego finansowania szkolnictwa
wyższego w krajach OECD i w Ukrainie..... 18

Tetiana BOROVA, Zhang CAIJING

Organizacyjne i pedagogiczne uwarunkowania
kształtowania kompetencji komunikacyjnych uczniów
w zakresie języków obcych w warunkach edukacji
pozaformalnej w Chińskiej Republice Ludowej..... 30

- 3. NOWOCZESNY UNIWERSYTET:
WSPÓŁCZESNE WYZWANIA..... 47**

Olha WASYLYSHYNA

Kryteria, wskaźniki ukształtowania gotowości do
działalności kierowniczej menedżerów organizacji..... 48

Tetiana HARLYTSKA

Kształtowanie kompetencji międzykulturowych
jako jeden z warunków wprowadzenia europejskich
standardów nauczania języków..... 61

Hryhorii KOROTENKO, Leonid KOROTENKO,**Aliona HAR, Artem SZYRIN**

Drogi doskonalenia algorytmicznego rozumienia
metod sortowania w trakcie przejścia przez studentów
kursu „Algorytmy i struktury danych” 74

Iryna KUZNETSOVA

Kognitywne podstawy tożsamości zawodowej 91

Wiktorii NAZAREVYCH

Wsparcie społeczno-psychologiczne osób
ostracyzujących w przestrzeni edukacyjnej 102

Oleh YATSUKH, Mychailo ZORIA

Dziennik elektroniczny jako narzędzie monitorowania
ocen studentów w procesie uzyskania wykształcenia
wyższego 114

4. NOWOCZESNA SZKOŁA 3.0 125

Svitlana HAVRYLIUK

Organizacyjno-pedagogiczne uwarunkowania
zapewnienia realizacji potencjału zawodowego i
twórczego przyszłych nauczycieli przedszkolnych 126

WORK APPLICATION

Editorial Board EHS:S&S Takes the evaluation and publication of original materials, previously unpublished texts and only the ones that at the same time do not pass any publishing process.

Language(s) of publication: English, Polish. Possibility of the publication to further the stated languages - by the decision of the editorial board.

Authors who wish to publish the article in „European Humanities Studies: State and Society“, must send it to the E-mail: ehs.state@gmail.com, contains information about the author: academic degree and academic title, place of work (university, college, department), city, country, e-mail address.

After the successful Peer-review materials obtained the author will receive official notification of acceptance of an article for publication and preparation for publication. After receiving such notice, the author directs the editorial board of the Declaration of the author (download): print, fill out "by hand", sign, scan and send by e-mail edition: ehs.state@gmail.com

Declaration of the author:

- confirms that his / her text does not violate the rights of third parties, and is not in consideration for publication in any edition;
- confirms the accuracy and completeness of the copyright data (affiliation);
- agrees to submit personal information in electronic and printed form;
- in the case of collective work, the authors indicate the proportion of personal contributions (in accordance with the recommendations of the Ministry of Science and Higher Education, and in order to counter the practice of "ghostwriting" and "guest authorship").

Payment of printing costs (when it is necessary) carried out by the author only after the successful completion of a preliminary review procedure and the adoption of the Declaration of the editorship of the author.

Edition does not pay fees for the publication of the texts on the pages of the EHS:S&S. The editors reserve the right to make minor changes and reductions in the articles, which have no influence on their content, notifying the author.

**THE JOURNAL IS AVAILABLE ONLINE IN THE FOLLOWING DATABASES /
CZASOPISMO JEST DOSTĘPNE ONLINE W BAZACH:**

Index Copernicus International (<http://www.indexcopernicus.com>)

Link: <http://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=46623>

Biblioteka Narodowa (https://alpha.bn.org.pl/search*pol)

Polska Bibliografia Naukowa (<https://pbn.nauka.gov.pl/sedno-webapp/works/734610>)

Centrum NUKAT (<http://katalog.nukat.edu.pl/lib/item?id=chamo:3718161&theme=nukat>)

<http://ehs.eeipsy.org> (OJS access on-line)

Address for correspondence of the Editorial
European Humanities Studies: State and Society

Adres korespondencyjny redakcji
European Humanities Studies: State and Society

E-mail: ehs.state@gmail.com

**Website /
Adres strony internetowej**

<http://ehs.eeipsy.org>

EUROPEAN HUMANITIES STUDIES: State and Society /
EUROPEJSKIE STUDIA HUMANISTYCZNE: Państwo i Społeczeństwo. –
Issue 3, 2022. - (Poland - Ukraine)

International Publishing / Międzynarodowe Wydawnictwo

East European Institute of Psychology (EEIP) / Wschodnioeuropejski Instytut Psychologii
Oddział w Krakowie (Polska) - 30-009 Kraków
tel. +48 797 325 749
Oddział w Kijowie (Ukraina) - 03039, Kijów, Ukraina
str. Holosiivska 13, of. 528-530, 03039, Kyiv, Ukraine
tel. +380442570710, +380443608622
e-mail: ehs.state@gmail.com

Partnership / Współpraca

Polska Akademia Nauk, pl . Defilad 1, 00-901 Warszawa, Poland (Przedstawicielstwo w Kijowie)

Fundacja im. M. Reja, Kraków
ul. Nad Potokiem 20, 30-830 Kraków, Poland